

รายงานการวิจัย

เรื่อง

บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา
กับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

KNOWLEDGE INTEGRATION AND PRACTICE OF BUDDHISM AS WELL AS
SOCIAL DEVELOPMENT IN ASEAN.

โดย

พระครูสุมนต์ธรรมธาดา, ผศ.ดร.

พระครูปิยกิจบัณฑิต, ดร.

นายเสถียร สระทองให้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760303

รายงานการวิจัย

เรื่อง

บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา
กับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

KNOWLEDGE INTEGRATION AND PRACTICE OF BUDDHISM AS WELL AS
SOCIAL DEVELOPMENT IN ASEAN.

โดย

พระครูสุมนต์ธรรมธาดา, ผศ.ดร.

พระครูปิยะกิจบัณฑิต, ดร.

นายเสถียร สระทองให้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760306

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Knowledge integration and practice of Buddhism as well as social
development in Asean.

By

PHRAKHRUSUMONTHAMMATHADA, ASt.Prof.,Ph.D.

PHRAKRUIYAKITBUNDIT, Ph.D.

MR.SATEAIN SATHONGHAI

Mahāchulālongkornrājavidyālaya University, Buddhachinarāj Buddhist College

B.E. 2561

Research Project Funded by Mahāchulālongkornrājavidyālaya University

MCU RS 610760306

(CopyrightMahāchulālongkornrājavidyālaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา กับการพัฒนาสังคมในอาเซียน
ผู้วิจัย:	พระครูสุเมธธรรมธาดา, ผศ.ดร. และคณะ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

บทคัดย่อ

บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียนครั้งนี้ จากการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน คือ ๑) การทำบุญตักบาตร การไหว้พระสวดมนต์ ในแต่ละวัน ๒) ประเพณีการบวช ชาวพุทธถือเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมานานคล้ายคลึงกัน ๓) การศึกษาธรรมะ ที่มาในหลักสุตตวรรคและธรรมศึกษา ๔) วิถีปฏิบัติอื่นๆ เช่น สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ วันอัมมัสสมณะ ฯลฯ ทั้ง ๒ พื้นที่ต่างก็มีข้อปฏิบัติประเพณีนิยมในลักษณะเดียวกัน

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ได้มีการพัฒนาตามมิติ ๔ ด้านดังนี้ ๑) ด้านประชากร คือ วัดมีส่วนร่วมกับชุมชนที่มีประชากรด้วยกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน ๒) ด้านสุขภาพ คือ วัดมีบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพของชาวชุมชนด้านพื้นที่แก่ แพทย์พยาบาล หรือหน่วยงานสาธารณสุข ๓) ด้านการศึกษา คือ วัดร่วมกับคณะสงฆ์จัดการศึกษานักธรรมและการศึกษาออกโรงเรียน ๔) ด้านการจ้างงาน คือวัดฯ มีพื้นที่จัดการค้าขายของชุมชนเกิดการจัดซื้อจัดจ้าง

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน พบการบูรณาการ ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านรูปแบบ กระบวนการบูรณาการวิถีปฏิบัติกับพัฒนาสังคม ได้แก่ ภายภูณากับมิติทางสังคมด้านประชากร/การจ้างงาน คือ รูปแบบของกิจกรรมจิตอาสา รูปแบบของการจัดพื้นที่เพื่อการค้าและ การจ้างงาน ด้านสื่อกาณา กับมิติทางสังคมด้านสุขภาพ คือ สร้างโครงการต่อเนื่องในรูปแบบของการสมานานศีลปฏิบัติ สร้างเป็นสภาแห่งการรักษาสภาพตามหลักธรรม ขับเคลื่อนแนวทางรักษาสุขภาพตามหลักการถือศีลอุโบสถ ในหลักด้านจิตกาณา กับมิติทางสังคมด้านสุขภาพ คือ นำเอาหลักการฝึกจิตสอดแทรกในทุกกิจกรรม ด้วยรูปแบบของกิจกรรมการสวดมนต์ไหว้พระทุกวันในตอนเช้าและตอนเย็น ในหลักด้านปัญญาภาณา กับมิติทางสังคมด้านการศึกษา คือ บูรณาการด้วยการให้การศึกษาด้านหลักธรรมที่นอกเหนือจากในหลักสุตตวรรค กิจกรรมที่ส่งเสริมความรู้ในทางปัญญา ที่มาในโครงการปฏิบัติธรรมหรือโครงการการบรรพชาอุปสมบท การจัดแคมเปญกับหน่วยงานในช่วงเทศกาล ๒) ด้านแนวทางการดำเนินงานโดยใช้วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนา คือ การประชุมแนวทางการขึ้นตอนดำเนินงานตามหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา และการสังเคราะห์ประเด็นและสรุปภาพรวม

Research Title: Knowledge integration and practice of Buddhism as well as social development in Asean.

Researchers: Phrakhrusumonthammathada, Asst.Prof.,Ph.D. and team.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhachinnaraja Campus

Fiscal Year: 2561 / 2018

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

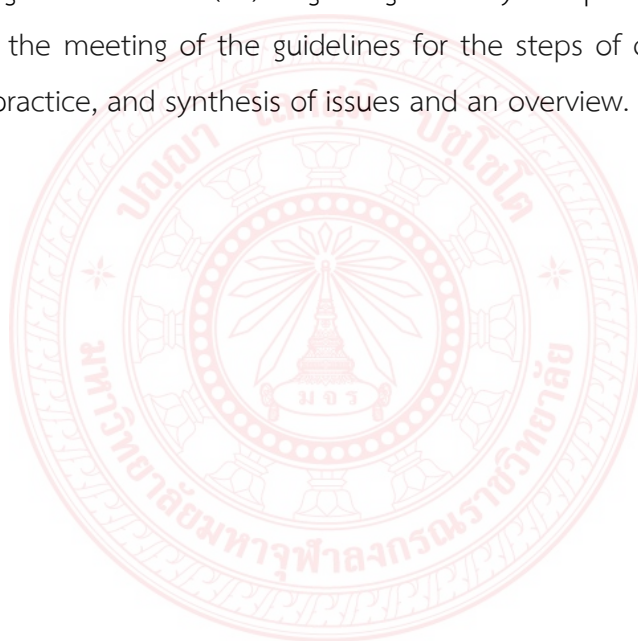
ABSTRACT

Knowledge integration and the Buddhist practice and social development in this ASEAN from the research in objective No1; It is found that the Buddhist practices in ASEAN society are (1) Making merit and offering food to monks and paying respect to the Buddha statue each day. (2) The ordination of the Buddhists is considered to be practicing for a long time, which is similar in ASEAN. (3) The Dhamma education which comes in the Dhamma courses and the Dhamma non formal studies. (4) Other practices such as Slaka Bhatta, Loi Krathong, Songkran, Dhammasavatana Day, etc., in both areas have similar cultural practices.

From the second objective, The way of Buddhist practices and social development in ASEAN developed according to 4 dimensions as follows: (1) Population, namely temples, participate with communities with populations through the joint of the religious activities. (2) Health is that temples' role. The temple's roles are played on promoting the health of community people in the area to doctors, nurses or public health agencies (3) Education is that the temples together with the Buddhist monks have been organizing the Dhamma studies and the Dhamma non-formal- studies. (4) In the employment, the temples have their areas to manage the trade to communities, so the procurements have been occurring.

From the third objective, it is found that the integration of knowledge and the way of Buddhist practices and social development in ASEAN, such integration is found in 2 sides are as follows (1) the process's form of integration on the way of practice and social development are the Physical Cultivation and social dimension, population or employment is a form of volunteer activity, the pattern of area management for commerce and employment. In the Moral Development and social health dimensions are to create ongoing projects in the form of undertaking the precepts for

practice. There is an establishment of the council of health care according to principles. There is driving the way to the health guidelines according to the principles of the observance of the Uposatha Precepts. In the Emotional Development and the social dimension of health both are to bring the principles of mental training to be integrated into every activity with the form of activities, to pray to the Buddha image daily in the morning and evening. In the principle of the Intellectual Development and the social dimension of education are integrated with the provision of education in principles and others than the Dhamma curriculum, activities that promote intellectual knowledge that come in the Dhamma practice project or ordination project, and organizing campaigns with agencies during the festival. (2) Regarding the way of operating by using Buddhist practices, it is the meeting of the guidelines for the steps of operation according to the Buddhist practice, and synthesis of issues and an overview.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ในอาเซียน ซึ่งเป็นรูปแบบของงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้จาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และเพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

คณะผู้วิจัย ขออนุโมทนาขอบคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์รวมทั้งผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้เห็นความสำคัญของการวิจัยในครั้งนี้ เป็นอย่างดีเยี่ยมมาโดยตลอด

ขอขอบคุณคณะผู้ทรงคุณวุฒิตลอดจนผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในการให้คำแนะนำและให้คำปรึกษาชี้แนะ ต่อการดำเนินงานวิจัยตามกระบวนการวิจัยเป็นอย่างดีและขอเจริญพรขอบคุณ ด้วยดีตลอดมา

พระครูสุเมธธรรมธาดา, ผศ.ดร.

๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ซ
บทที่ ๑	บทนำ..... ๑
	๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... ๑
	๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... ๔
	๑.๓ ปัญหาการวิจัย..... ๕
	๑.๔ ขอบเขตการวิจัย..... ๕
	๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย..... ๖
	๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย..... ๗
	๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... ๘
บทที่ ๒	แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... ๘
	๒.๑ แนวคิดด้านการพัฒนาสังคม..... ๘
	๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม..... ๑๒
	๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน..... ๔๕
	๒.๔ หลักธรรมสำคัญในการพัฒนาสังคมในอาเซียน..... ๕๔
	๒.๕ แนวคิดการบูรณาการองค์ความรู้..... ๖๗
	๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... ๖๘
บทที่ ๓	วิธีดำเนินงานวิจัย..... ๘๒
	๓.๑ รูปแบบการวิจัย..... ๘๒
	๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูล..... ๘๓
	๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย..... ๘๕
	๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย..... ๘๖
	๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล..... ๘๗

	๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๘๘
บทที่ ๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๙
	๔.๑ ข้อมูลพื้นฐาน.....	๘๙
	๔.๒ ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับในสังคม.....	๙๒
	๔.๓ ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน.....	๙๖
	๔.๔ การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนา สังคมในอาเซียน.....	๑๐๐
	๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๐๔
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๘
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๘
	๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๑๒
	๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๕
บรรณานุกรม.....		๑๑๗
ภาคผนวก.....		๑๒๔
	ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	๑๒๕
	ภาคผนวก ข กิจกรรมที่ผลการวิจัยไปใช้ และบทสรุปผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ.....	๑๒๖
	ภาคผนวก ค ภาพประกอบการวิจัย.....	๑๒๘
	ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย.....	๑๓๒
	ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย.....	๑๓๓

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๔.๑ ตารางวิถีปฏิบัติพุทธศาสนากับมิติทางสังคม ๔ ด้านตามประชาคมอาเซียน.....	๙๓
ตารางที่ ๔.๒ องค์ความรู้ (ภาวนา๔) กับวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม.....	๑๐๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

รายงานการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบเอกสารโดยใช้พระไตรปิฎกเป็นข้อมูลปฐมภูมิใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ใช้ระบบอักษรย่อคัมภีร์ ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก

วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปริปัญญาสก์
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา
ขุ.จ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัญญาสก์
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตรนิกาย	มหาวรรค
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปริปัญญาสก์
ขุ.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน

๒. คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ใช้หมายเลขหน้าย่อในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยแจ้งเล่ม/ข้อที่/หน้าที่ ดังตัวอย่างเช่น ขุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ฉบับภาษาไทยเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ หน้าที่ ๗๒ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในโลกนี้มีสัตว์มีชีวิตหลายจำพวกอาศัยอยู่ในบรรดาสัตว์มีชีวิตเป็นจำนวนมากนั้น สัตว์ที่นับเนื่องด้วยมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีการพัฒนาได้มากกว่าสัตว์ทุกจำพวก การพัฒนาตัวบุคคลทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ผู้ที่พัฒนาตนแล้ว ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ยกย่อง เชิดชู ซึ่งตรงกับหลักธรรมทาง พุทธศาสนาตอนหนึ่งที่ว่า “ทนต์ เสฏโฐ มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ผู้ที่พัฒนาฝึกฝนที่ดีเท่านั้น จึงจะเป็นผู้ประเสริฐ”^๑ บุคคลที่พัฒนาตนเองได้ดี ก็คือ บุคคลที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชิน บุคคลประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษการพัฒนาตน จะช่วยให้บุคคลสำรวมกาย และใจมากขึ้นรู้จักควบคุมตนเองในการแสดงออกได้ อย่างเหมาะสม รู้จักข่มใจ มีความอดทน อดกลั้น เพื่อรักษาความดี ความงามของตนจนได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นมิตรกับบุคคลทั่วไปได้อย่างดี ฉะนั้นการพัฒนาตน คือ การสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายของชีวิตและเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป^๒ เพราะนอกจากมนุษย์แล้วสัตว์ทั้งหลายต่างอาศัยเพียงสัญชาตญาณในการเลี้ยงชีวิตและเอาตัวรอดเท่านั้น ในขณะที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณน้อยกว่าสัตว์ทุกจำพวก^๓ แต่สามารถพัฒนาได้มากกว่าสัตว์เหล่าอื่น ดังมีผู้กล่าวว่า “มนุษย์นั้นดูเหมือนว่าจะมีลักษณะพิเศษหลายประการที่บรรดาสัตว์และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไม่มี จนทำให้บางคนไม่ยอมรับว่ามนุษย์คือสัตว์ชนิดหนึ่ง ลักษณะพิเศษของมนุษย์ เช่น ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม รู้จักแต่งตัวได้สวย กินอาหารได้มากมายหลายประเภท เนื้อก็กินได้ พืชก็กินได้ มนุษย์มีมันสมองที่ประเสริฐเฉลียวฉลาด สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม สามารถดัดแปลงสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ และที่สำคัญคือสามารถสะสมและถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป”^๔ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการที่จะเป็นแรงขับเคลื่อน

^๑ ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๔๘.

^๒ สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, พ.ศ. ๒๕๔๓, หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖.

^๓ กรมวิชาการ, การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามนัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์, พ.ศ.๒๕๓๙, หน้า ๑๑.

^๔ ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, พ.ศ. ๒๕๔๑, หน้า ๑๒.

สังคมหรือเป็นตัวชี้วัดความเป็นไปของสังคมในปัจจุบัน เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันล้วนเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยมนุษย์เป็นผู้สร้างแทบทั้งนั้น เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่าทรัพยากรมนุษย์ (Human resources) เป็นส่วนสำคัญ อันหนึ่งในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการ และการพัฒนาประเทศ คุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ จะมีผลต่อเนืองไปยังความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาในด้านต่างๆของประเทศหรือ ของสังคม สังคมใดมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ สังคมนั้นก็จะมี การพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ตรงกันข้ามหากสังคมใดที่ทรัพยากรมนุษย์ขาดคุณภาพก็ จะทำให้การพัฒนาประเทศ เป็นไปได้อย่างเชื่องช้าและความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่ไม่ น่าพอใจ ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงถือเป็นหน้าที่หลักประการหนึ่งของ หน่วยงานภาครัฐที่ จะต้องดำเนินการ เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพตรงกับที่ต้องการ

กระบวนการนี้ก็มีแหล่งที่มาจากการยอมรับแบบตะวันตกและมีหลายประเทศที่นำ หลักการแนวคิดนี้ไปกำหนดเป็นนโยบาย จัดทำเป็นแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ เช่น กรณีของ ประเทศไทย ซึ่งได้มีการกำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศระยะ ๕ ปี ที่เรียกว่า แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ ถึง ฉบับที่ ๗ เริ่มต้นด้วยการมุ่งพัฒนาเทคโนโลยีให้มีความทันสมัย เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อก่อให้เกิด ความผาสุกและการมีคุณภาพที่ดีของประชากรของประเทศตามแบบกระบวนการทางตะวันตก ต่อมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ถึง ฉบับที่ ๑๐ ได้ปรับการวางแผนเป็นการวางจาก เบื้องล่างสู่เบื้องบน เปิดโอกาสให้กับคนไทยทุกสาขาอาชีพและทุกภูมิภาคเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่กระบวนการวางแผนที่ยึดหลักการของพื้นที่และการมีส่วนร่วมให้ความสำคัญในการพัฒนาคน^๕

สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา^๖ แม้จะเป็นสังคมที่ ประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นแต่ความมีน้ำใจ ไมตรี ช่วยเหลือ แบ่งปันก็เป็นลักษณะร่วมของคนในสังคม ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมการ ให้ตามคำสอนพุทธศาสนาในอดีตจนถึงสังคมไทยปัจจุบัน เมื่อสังคมได้รับทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ ความทุกข์ของคนในสังคมที่เกิดจากภัยธรรมชาติ ความยากจน หรือความเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายจากสื่อ ต่างๆ ภาพที่จะเห็นตามมาก็คือ คนในสังคมทุกเชื้อชาติศาสนา ขวนขวายที่จะให้ความช่วยเหลือตาม กำลังความสามารถ ประเด็นที่น่าจะศึกษาอย่างยิ่งก็คือการศึกษาถึงการให้เชิงพุทธแตกต่างจากการให้ ในวัฒนธรรมศาสนาอื่นๆ อย่างไร

^๕ ศิริมา จิตต์จรัส, **เศรษฐกิจชุมชนและภูมิปัญญาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทริป เพล็ท กรุ๊ป จำกัด, พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๑.

^๖ ประเวศ วะสี, **พุทธธรรมกับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ม.ป.ป., หน้า ๔.

การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาจึงไม่ใช่การพัฒนา เพื่อเปลี่ยนรูปสังคม (Transformation of Society) ให้ไปสู่สถานะที่ดีกว่าในทุกด้านอย่างแท้จริง แต่ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบที่ยืดหยุ่นที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน”^๗ โดยอย่างยิ่งในสังคมประชาคมอาเซียนปัจจุบัน ปัญหาเศรษฐกิจทำให้คนในสังคมต่างได้รับผลกระทบ สภาพที่ทุกคนต่างดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอด มุ่งประโยชน์ของตัวเองเป็นที่ตั้ง คนที่ฉลาดประกอบการในเชิงธุรกิจย่อมสามารถที่จะเอาตัวรอดได้ แต่คนที่กำลังความสามารถน้อยกว่าคงไม่อาจคาดหวังจะได้รับการช่วยเหลือ เพราะในสภาพการณ์เช่นนี้ การเอื้อเพื่อแบ่งปันจะเกิดขึ้นได้น้อยมาก จิตสำนึกแห่งความเอื้อเพื่อแบ่งปันด้วยความรักในเพื่อนมนุษย์ร่วมสังคมคงเกิดขึ้นได้ยากดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมการให้เชิงพุทธเพื่อการเข้ามามีบทบาทในการค้าจุนสังคม จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง

การศึกษาที่มุ่งเอาความเป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคน และการพัฒนาที่เน้นในทางวัตถุมากเกินไปจนล้มพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มาเป็นเวลานานนั้น ทำให้สังคมมีรากเป็นพิษและออกดอกออกผลมาเป็นพิษอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ และยากที่จะแก้ไขได้ถ้าไม่แก้ไขที่ต้นเหตุ คือ สร้างค่านิยมในสังคมใหม่ สังคมจะได้เจริญอย่างมีสัดส่วนสมบูรณ์ พัฒนาการทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณค่าเสียก่อน แล้วจึงพัฒนาทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อรับใช้มนุษย์ มิใช่พัฒนาไปเพื่อเอามนุษย์ไปเป็นทาสรับใช้สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นภาวะการณ์ที่สร้างปัญหามากมาย สังคมไทยปัจจุบันส่วนใหญ่พัฒนาตามสังคมตะวันตก เพื่อไปให้ทันสังคมตะวันตกคือยุโรปและอเมริกา จึงพยายามแสวงหาความจริงภายนอกตัวยิ่งกว่าภายในตัวตามอย่างเขาจึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอีกมากมาย ทั้งเรื่องของความเสื่อมทางศีลธรรม ปัญหาเยาวชน เรื่องอบายมุข ปัญหาสิ่งเสพติด ปัญหาความรุนแรง และอาชญากรรม อันเป็นผลมาจากการละเลยการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นถึงการพัฒนามนุษย์จากข้างในคือทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ โดยใช้หลักพระพุทธศาสนาหลายประการสามารถพัฒนามนุษย์ทั้งกายวาจา และใจ ไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะทำให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาที่มีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขกว่าการพัฒนาตามหลักการทั่วไป คือ ตามหลักวิทยาการสมัยใหม่^๘

อย่างไรก็ตาม ซึ่งแนวคิดเรื่องของการบูรณาการและการพัฒนาแบบองค์รวมนี้อาจจะเป็นเรื่องใหม่สำหรับพัฒนาทางความคิดแบบตะวันตก. แต่เรื่องของการพัฒนาแบบองค์รวมและหลักการบูรณาการนั้นเป็นสิ่งที่มีความหมายแล้วในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้จากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่พูดถึงวิธีการแก้ปัญหา หรือภัยที่คุกคามคุณภาพชีวิตมนุษย์ทั้งภายนอกและภายในล้วนเป็นไปแบบสร้างสรรค์เชิงบูรณาการ และแบบองค์รวม คือไม่มองโลกและชีวิตแบบแยกส่วน เช่นพระพุทธศาสนาไม่มองธรรมชาติภายนอกกว่าเป็นศัตรู ที่เราจะต้องเอาชนะด้วยการควบคุมบังคับ หรือ

^๗ ชาตชาย ฌ เชียงใหม่, การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ: ๒๑ เซ็นจูรีม, พ.ศ.๒๕๔๓, หน้า ๑

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

มุ่งที่จะเอาชนะธรรมชาติ แต่กลับมองธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยความ เป็นกัลยาณมิตร เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตก็ต้องทำให้ครบทั้ง ภายนอก (ร่างกาย) และภายใน (จิตใจและปัญญา) การพัฒนาก็จะกระทำแบบค่อยเป็นค่อยไป จาก ง่ายไปหายาก จากสิ่งที่ตาเห็นก้าวหน้าเรื่อยไปถึงขั้นสิ่งที่อยู่เฉยตาเห็น เช่น หลักคำสอนเรื่อง ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา^๔ ศีลเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสังคม สิ่งแวดล้อมภายนอกเป็นสิ่งที่ตา เห็น หลักศีลสิกขาจึงเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อแก้ปัญหาจากภายนอกได้และเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตด้านร่างกาย วัตถุ ปัจจัย สังคม และสิ่งแวดล้อม สมาธิและปัญญาเป็นเรื่องภายใน เกี่ยวกับจิตใจ อารมณ์ เหตุผลและสติปัญญา เป็นสิ่งที่อยู่ชั้นเฉยตาเห็น หลักจิตสิกขาและปัญญาสิกขาเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อ การแก้ปัญหาภายใน ใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตด้านความรู้สึก อารมณ์ จิตวิญญาณและปัญญา หรือ อย่างเช่น หลักคำสอนที่พูดถึงขั้นตอนและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ชนิดที่ค่อยเป็นค่อยไปจาก ง่ายไปหายาก จากสิ่งที่หายากไปสู่สิ่งที่ละเอียด จากสิ่งที่สัมผัสได้โดยกายคือ อายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สูงขึ้นไปถึงสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ด้วยกาย แต่สัมผัสได้ด้วยจิตใจที่ละเอียดและปัญญาที่สูงขึ้น คือการ พัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีในมิติทางพระพุทธศาสนาแบบองค์รวม เพราะครอบคลุมถึง กาย จิตใจ ปัญญา

จากปัญหาที่กล่าวมานั้น คณะผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญแห่งความเป็นมนุษย์ และ พฤติกรรมของความเป็นมนุษย์ที่สามารถจะพัฒนาได้ ประกอบกับสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมชาว พุทธ ทั้งคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ก็มีมากเพียงพอต่อการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ได้ จึงมี ความสนใจ ในอันที่จะศึกษาการบูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในอาเซียน คือ เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา กับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และเพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับ การพัฒนาสังคมในอาเซียน การเอาหลักพุทธศาสนาไปพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์อย่างเป็นระบบ มา พัฒนารัพยากรมนุษย์เพื่อประโยชน์สุขของคนในสังคม และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง อันเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาและพัฒนาระบบที่มีประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง ระดับชุมชน สังคม ประเทศชาติ และประชาคมอาเซียนสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน
๒. เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน
๓. เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗.

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑. วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียนเป็นอย่างไร
๒. วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียนมีอย่างไรบ้าง
๓. การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียนคืออะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

คณะผู้วิจัยบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยมุ่งเน้นค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) สัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขอบเขตของโครงการวิจัย ดังนี้

๑. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** คณะผู้วิจัยจะได้ศึกษาจาก เอกสาร บทความ รวมทั้งเอกสารจากสื่ออินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมุ่งเน้นการศึกษาในมิติต่าง ๆ คือ

- ๑) วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน
- ๒) วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน
- ๓) บูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

๒. **ขอบเขตด้านพื้นที่** คณะผู้วิจัย บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ได้กำหนดพื้นที่ตัวอย่างสำหรับการทำวิจัยไว้ ๒ ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย พื้นที่ในประเทศไทยกำหนดไว้คือ วัดหนองป่าตอ สามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสุวรรณโคตร จังหวัดสุโขทัย พื้นที่ประเทศมาเลเซียกำหนดไว้คือ วัดบุญญาราม ตำบลปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสุ รัฐเคดาห์

๓. **ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ** (Key Informant) คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ตัวอย่างของการวิจัย คือ ประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย รวมทั้งสิ้น ๑๖ รูป/คน ดังนี้

- ๑) พระสงฆ์ จำนวน ๖ รูป
- ๒) ข้าราชการ/นักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง เช่น ด้านพระพุทธศาสนา ด้านสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ด้านสาธารณสุข และจิตวิทยา จำนวน ๑๐ คน

๔. **ขอบเขตด้านเวลา** ระยะเวลาทำวิจัยนี้เป็นไปตามสัญญาในปีงบประมาณ ๒๕๖๑

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

องค์ความรู้ หมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธนำมาประยุกต์ใช้จนเป็นวิถีชีวิต ทำให้เกิดการพัฒนาคือ ภาวนา ๔ ได้แก่

๑) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) สีลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓) จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต การพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา การพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลก และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลอดพ้นจากความทุกข์

วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติของชาวพุทธที่นำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิต กลายเป็นจารีตประเพณีที่คนในสังคมนั้นต้องปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับอาจกลายเป็นเอกลักษณ์ หรือ อัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ และถ้าไม่ปฏิบัติก็จะถูกตำหนิได้

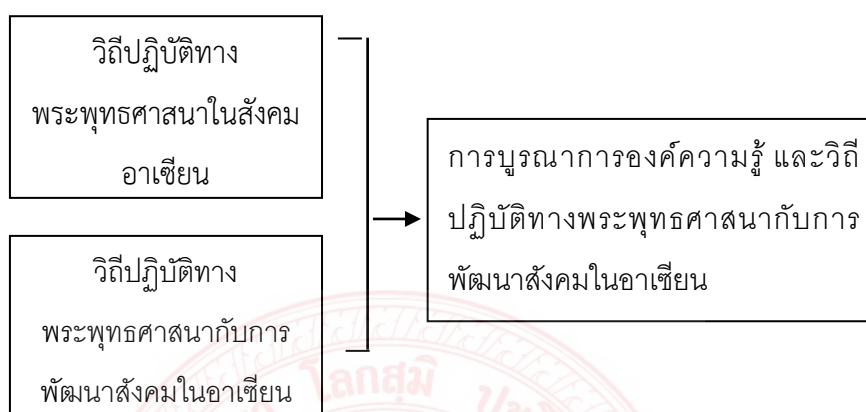
การพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่มีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการเจริญเติบโตด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการปกครอง ด้านวัฒนธรรม ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ฯลฯ

การพัฒนาสังคม หมายถึง สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีทั้งในระบบความเป็นอยู่ของคนในสังคม ค่านิยมและการกระจายโอกาสที่ดีของบุคคล การพัฒนาสังคมจึงเป็นการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้น โดยยึดหลักความร่วมมือของรัฐและประชาชน ทำให้ประชาชนเกิดความริเริ่มวางแผนและลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเองใช้ทรัพยากรในสังคมให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

สังคมในอาเซียน หมายถึง กลุ่มประเทศที่เป็นสมาชิกสมาคมประชาชาติแห่งอาเซียน ตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations หรือ ASEAN) ในการวิจัยครั้งนี้ กำหนดใช้พื้นที่ศึกษาวิจัย ๒ ประเทศ คือ ไทยและมาเลเซีย

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดประโยชน์ที่ได้รับจากรายงานการวิจัยนี้ ดังนี้

๑. ทำให้ทราบถึงวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียนเป็นอย่างไร
๒. ทำให้ทราบถึงวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียนว่าเป็นแบบไหน
๓. เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ประชาคมอาเซียนทำได้อย่างไร

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาประกอบด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และข้อมูลเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ รวมถึง การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ทั้งนี้ทาง ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหา ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดวิถีปฏิบัติของชาวพุทธ
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม
- ๒.๓ แนวคิดการเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน
- ๒.๔ หลักธรรมสำคัญในการพัฒนาสังคมในอาเซียน
- ๒.๕ แนวคิดการบูรณาการองค์ความรู้
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดวิถีปฏิบัติของชาวพุทธ

๒.๑.๑ การปฏิบัติตนเบื้องต้นของชาวพุทธ

การ ฝึกปฏิบัติตามวัฒนธรรมชาวพุทธ คือ ฝึกเพื่อละจากความชั่ว แล้วตั้งอยู่ในคุณ- ธรรม ความดี ยังจิตของตนให้ผ่องใสอยู่เสมอด้วยการปฏิบัติตนในเบื้องต้นของชาวพุทธ ซึ่งควรมีการปฏิบัติ ตนให้เหมาะสม ดังนี้ คือ ๑. การให้ทาน ๒. การถือศีล และ ๓. การศึกษาธรรมะ

สำหรับการให้ทานนั้น ได้แก่ การให้^๑ หรือการสละทรัพย์สินของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ และความสุขด้วยความเมตตาจิต ของตน ทานที่ได้ ทำไปนั้น จะทำให้ผู้ทำทานได้บุญมากหรือน้อยเพียงใด ย่อมสุดแล้วแต่องค์ประกอบ ๓ ประการ ถ้า ประกอบถึงพร้อมด้วยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการต่อไปนี้แล้ว ทานนั้นย่อมมีผลมาก ได้บุญบารมีมาก กล่าวคือ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙., (นนทบุรี : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง จำกัด), พ.ศ. ๒๕๕๓, หน้า ๖๒.

- ๑) "วัตถุทานที่ให้ต้องบริสุทธิ์" วัตถุทานที่ให้ ได้แก่ สิ่งของทรัพย์สินสมบัติที่ตนได้สละให้เป็นทานนั่นเอง จะต้องเป็นของที่บริสุทธิ์ได้จะต้องเป็นสิ่งของที่ตนเองได้แสวงหา ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ในการประกอบอาชีพ ไม่ใช่ของที่ได้มาเพราะการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ได้มาโดยยกยอก ทุจริต ลักทรัพย์ ฉ้อโกง ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฯลฯ ผู้อื่น
- ๒) "เจตนาในการสร้างทานต้องบริสุทธิ์" การให้ทานนั้น โดยจุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็เพื่อเป็นการขจัดความโลภความตระหนี่เหนียวแน่น ความหวงแหนลงโทษในทรัพย์สินสมบัติของตน อันเป็นกิเลสหยาบ คือ "โลภกิเลส" และเพื่อเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขด้วย เมตตาธรรมของตน อันเป็นบันไดก้าวแรกในการเจริญเมตตาพรหมวิหารธรรมในพรหมวิหาร 4 ให้เกิดขึ้น ถ้าได้ให้ทานด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว เรียกว่าเจตนาในการทำทานบริสุทธิ์
- ๓) "เนื่อนาบุญต้องบริสุทธิ์" คำว่า "เนื่อนาบุญ" ในที่นี้ ได้แก่ บุคคลผู้รับการทำทานของผู้ทำทานนั่นเอง นับว่าเป็นองค์ประกอบข้อที่สำคัญที่สุด แม้ว่าองค์ประกอบในการทำทานข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ จะงามบริสุทธิ์ครบถ้วนดีแล้ว กล่าวคือวัตถุที่ทำทานนั้นเป็นของที่แสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ เจตนาในการทำทานก็งามบริสุทธิ์ แต่ตัวผู้ที่ได้รับการทำทานเป็นคนที่ไม่ดี ไม่ใช่ผู้ที่เป็นเนื่อนาบุญที่บริสุทธิ์ เป็นเนื่อนาบุญที่เลว ทานที่ทำไปนั้นก็ไม่มีผลดอกออกผล

การถือศีล "ศีล" นั้นแปลว่า "ปกติ" คือ สิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระวังรักษากาย วาจาใจ ไม่ให้ทำร้ายผู้ใดหรือสัตว์ใด จนเกิดความลำบากเดือดร้อนหรือล้มตาย โดยรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมีหลายระดับคือ ศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ และ ศีล ๒๒๗ การถือศีลนี้เป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับกิเลสหยาบมอให้กำเริบขึ้น และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงขึ้นกว่าการให้ทาน ในเบื้องต้นโดยทั่วไป เราควรมีศีลห้า ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เป็นปกติของมนุษย์ที่จะต้องทรงไว้ให้ได้ตลอดไป ดังนั้นบุคคลที่ไม่มีศีลห้า ไม่เรียกว่ามนุษย์ คือ ศีลข้อที่ ๑ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ศีลข้อที่ ๒ ไม่ฉ้อโกงลักขโมย ศีลข้อที่ ๓ ไม่ประพฤตินิดลูกเมีย-ผัว ผู้อื่น ศีลข้อที่ ๔ ไม่โกหกหลอกลวง ศีลข้อที่ ๕ ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติดของมีนเมาให้โทษ การรักษาศีลทำได้ ๒ วิธี คือ การอธิษฐานศีล คือ การตั้งใจด้วยตัวเองว่าจะรักษาศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ การสมาทานศีล คือ การรับศีลจากพระภิกษุสงฆ์ การรักษาศีลควรเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสม อย่าให้เกิด เป็นความยึดติดรูปแบบ จนชีวิตดูอึดอัดแปลกยกจากครอบครัวและสังคมที่เราอยู่ ให้สอดคล้องกลมกลืนไปกับธรรมชาติ กำดำเนินชีวิต และการใช้ชีวิตในสังคมแต่ก็ไม่ควรปล่อยปละจนกลายเป็นไม่เห็นความสำคัญของศีล เลย

การศึกษาธรรมะ ธรรมะที่องค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงนั้น มีทั้งธรรมะในเบื้องต้น ธรรมะในระดับกลาง และธรรมะขั้นสูงสุด ซึ่งการที่เราจะเข้าใจธรรมะขั้นใดขั้นนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง โดยถึงแม้เรายังไม่สามารถเข้าใจธรรมะในขั้นสูงสุดได้ แต่เราก็สามารถเข้าใจธรรมะ

ในชั้นกลางหรือเบื้องต้นได้ทั้งนั้น ดังนั้นเราจึงไม่สามารถที่จะอ้างได้ว่าเราไม่ทำการศึกษาธรรมะ เพราะยังไม่เข้าใจธรรมะได้เลย ธรรมะที่เป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ธรรมะที่องค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแสดงไว้นั้น เป็นความจริงทุกประการ แต่การที่เราจะ เข้าใจได้ทั้งหมดนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย การที่เราศึกษาธรรมะ ก็เป็นการทำเพื่อพัฒนาจิตใจของเราให้ดียิ่งขึ้นจนถึงกระทั่งสามารถที่จะเข้าใจหลักธรรมะของพระองค์ได้ จนกระทั่งเข้าสู่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา นั่นก็คือ นิพพานนั่นเอง

๒.๑.๒ หลักการสำคัญของพุทธศาสนิกชน ๙ ประการ

๑) แสดงตนเป็นพุทธมามกะแต่ยังเยาว์ ศาสนิกชนหลายศาสนามีการแสดงออกต่อผู้อื่น หรือต่อสาธารณชนว่าตนได้เข้าเป็นสมาชิกหรือเข้านับถือศาสนานั้นๆแล้ว แต่ของพุทธศาสนาแต่เดิม มากี่มักจะถือกันว่านับถือพุทธศาสนาตามบิดา มารดา ไม่ได้มีการแสดงตนหรือสมัครเข้าเป็นสมาชิก แต่อย่างใดเลย ทำให้ตัวเองบางทีก็สงสัยว่าเป็นชาวพุทธขึ้นมาด้วยวิธีใด ฉะนั้นลักษณะที่น่าจะยอมรับ กันไว้ข้อแรกก็คือ ให้ได้เข้าพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ถึงซึ่งพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกเสียแต่ยังเยาว์ เริ่มตั้งแต่เข้าโรงเรียนซึ่งสถานศึกษาหรือสถาบันพุทธศาสนาหลายแห่งได้กระทำกันอยู่ แล้ว

๒. มีที่บูชาประจำบ้าน เพื่อเป็นที่เคารพกราบไหว้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ที่เป็นได้ทั้ง อามิสบูชา การบูชาด้วยสิ่งของ และปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติ^๒

๓. ไหว้พระสวดมนต์ประจำวันเป็นการเสริมข้อต้น ๆ ทั้ง 2 คือการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ให้รู้จักความกตัญญูตามหลักธรรม ระลึกถึงคุณของผู้มีพระคุณมีบิดามารดาครูอาจารย์ อย่างน้อยก่อนเข้านอนวันละครั้ง

๔. ตักบาตรตามกำลังของตน เพื่อเป็นการสืบพระศาสนาด้วยการบำรุงพระภิกษุสงฆ์ให้ได้ ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นำมาเผยแผ่แก่ประชาชนทั่วไปให้ประพฤติปฏิบัติทั้งเป็นการฝึกใจในการบริจาทานด้วยแม้ทำไม่ได้ทุกวันก็อาจทำในวันเกิดหรือวันสำคัญทางศาสนาก็ได้

๕. ฟังธรรมเป็นนิจ ในวันพระหรือวันอาทิตย์ได้เข้าวัดฟังธรรมหรือแม้ทางสื่อสารมวลชนที่เผยแพร่ออกไป

๖. ทำบุญและประกอบพิธีตามฤดูกาล เช่น วันสำคัญทางศาสนาหรือพิธีบำเพ็ญบุญต่าง ๆ ตามฤดูกาลนั้น ๆ

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพฯ : บริษัท เท็ดแอนด์โฮม จำกัด, พ.ศ. ๒๕๕๕.), หน้า ๖๘.

๗. แสดงความเคารพเมื่อผ่านปูชนียวัตถุ ปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติตนสมควรแก่การกราบไหว้ในฐานะสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๘. การมีเบญจศีล เบญจธรรม ซึ่งเป็นหลักการเบื้องต้นที่จะให้คนละเว้นความชั่วแล้วทำความดีอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข พร้อมทั้งทำหน้าที่แนะนำข้อสงสัยให้กับผู้อื่นที่ไม่เข้าใจ

๙. พุทธบุตรชายต้องบวช แม้จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะแล้วหรือเข้าเป็นสมาชิกของชาวพุทธแล้วยังมีโอกาสการหนึ่งที่ผู้ชายควรหาโอกาสเข้าเป็นสมาชิกเพื่อศึกษาปฏิบัติยอมสละกายใจและเวลาเพื่อบวชเป็นภิกษุ รู้จุดมุ่งหมายของการบวชว่าเพื่ออะไร ต้องปฏิบัติอย่างไร มิใช่มีวัตถุประสงค์เช่น บวชหน้าศพ บวชแก้บน บวชให้บิดามารดา บวชเพื่อแต่งงานหรือเพื่อประเพณีเท่านั้นจึงพอสรุปได้ว่า “หน้าที่ของชาวพุทธที่ดี” นั่นก็คือ การประพฤติปฏิบัติอย่างเข้าใจในพระพุทธศาสนา “ยึดหลักธรรมเป็นคติประจำใจ ยึดความมีระเบียบวินัยเป็นทางดำเนินชีวิต”

๒.๑.๓ วิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

วิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอน หรือคำสอน หากจะถามว่าคำสอนพระพุทธศาสนาคืออะไร ก็ตอบว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ถ้าจะตอบโดยยรรย หรือโดยเนื้อหาสาระ ก็อาจจะนำเอาหลักการวิธีการ และเป้าหมายที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ในวันมาฆบูชา สัพพปาปสฺส อภินนฺ – การไม่ทำความชั่วทั้งสิ้น กุสลสฺสุปสมฺปทา – การทำความดี สจิตฺตปริโยทปนํ – การทำจิตใจให้สะอาดผ่องใส และ เอตํ พุทธานฺตฺตํ – นี้แหละคือพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติอย่างแท้จริง

สรุปว่า พระพุทธศาสนา ได้เน้นถึงหลักศีลธรรม สำหรับนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เน้นถึงการปฏิบัติมิใช่เพียงแต่ให้ เชื่อแนวทางที่พระองค์ได้ตรัสสอนไว้สำหรับคนที่เดินหรือคนที่ปฏิบัติอย่างจริงจังหากว่าปฏิบัติอย่างจริงจังก็ได้ผลแต่ไม่ใช่ เพียงแต่เชื่อหรือนำมาถกเถียงกันหรือโต้แย้งกันเพื่อหาเหตุผล พุทธพจน์บทหนึ่งว่า ผู้ที่พูดมากหรือได้ร่ำเรียนมีความรู้มาก แต่ไม่ปฏิบัติตามที่ตนที่พูด หรือที่ตนเรียนรู้อา เหมือนกับนายโคบาลโดยปกกระตั้นโคเพื่อคนอื่น แต่ตัวเองไม่มีโอกาสที่จะได้ลิ้มรสนมจากโคนั้นเลย หรือดังที่พระองค์ตรัสว่า “ดอกไม้ที่สวยงามด้วยสีแต่ไม่มีกลิ่น ก็เช่นเดียวกับที่ดีแต่พูดว่าไม่ปฏิบัติตามที่ตนพูด”

๒.๑.๔ การประยุกต์วิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

ประยุกต์ตามหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อความสำเร็จบรรลุเป้าหมายของการปฏิบัติ คือ ต้องประยุกต์ด้วยฉันทะ มีความพอใจ วิริยะมีความเพียร จิตตะ จดจ่อต่อการนำไปใช้ วิมังสา ใคร่ครวญในการประยุกต์ สำหรับในการประยุกต์การปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความสำเร็จนั้น ควรเลือกใช้หลักการ

^๓ พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๓๙.

ทางพระพุทธศาสนาโดยให้เกิดความคุ้นเคย พร้อมทั้งเคยได้ศึกษาหลักการแนวความคิดเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนาหลากหลายประการมาบ้างแล้ว ความรู้เบื้องต้นจะนำไปสู่ความรู้ที่มากยิ่งขึ้น หากคุณสามารถศึกษาต่อเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนาทุกรูปแบบได้อย่างละเอียด ตลอดจนกระทั่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างลึกซึ้ง และยังสามารถประยุกต์ร่วมกับหลักธรรมอื่นได้เช่น

ประยุกต์การเป็นผู้นำด้วยหลักของพรหมวิหารในการปฏิบัติงาน หลักธรรมนี้เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ โดยการตั้งหลักธรรมเป็นบรรทัดฐานของการลงมือการทำงานทั้งปวง

ประยุกต์การบริหารด้วยหลักอปริหานิยธรรม หมายถึง ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งของความเสื่อม ธรรมเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว อปริหานิยธรรม ถือเป็นคำสอนที่สมาชิกในองค์กรต้องยึดถือเป็นคุณธรรมประจำใจ เพราะหากสมาชิกทุกคนยึดถือปฏิบัติตามหลักอปริหานิยธรรม จะช่วยส่งเสริมให้องค์กรพัฒนาและบรรลุเป้าหมายตามที่องค์กรตั้งไว้

สรุปได้ว่าการประยุกต์วิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้นจะต้องปฏิบัติเป็นไปตามหลักพุทธธรรมตามหลักในการบำเพ็ญกรณียกิจ จะเห็นได้จากพุทธพจน์ ที่ทรงส่งสาวกออกประกาศพระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”^๔ นับเป็นกระบวนทัศน์วิธีการที่นำเอามาเป็นแบบอย่างในการประยุกต์วิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในหลากหลายรูปแบบนั่นเอง

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับตำราทางวิชาการของนักวิชาการหลากหลายท่านจึงได้ประมวลแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนา

คำว่า “การพัฒนา” (Development) ซึ่งพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๕ ได้แปลว่า “การ” หมายถึง งาน สิ่งหรือเรื่องที่ทำ และแปลคำว่า “พัฒนา” หมายถึง ทำให้เจริญ คือ การเปลี่ยนแปลงไปในทางดีขึ้น

คำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย เป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคม เพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโต มีรากศัพท์มาจาก

^๔ วินย (ไทย) ๔/๓๒.๓๙.

^๕ สุมิตร สุวรรณ, **รัฐกับแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา**, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

ภาษาบาลีว่า วัฑฒน^๖ หมายถึง เจริญ รุ่งเรือง งอกงาม เจริญขึ้น เติบโต ก้าวหน้า แก่เต่า^๗ ตามทฤษฎีทางพระพุทธศาสนา “การพัฒนา” จึงตรงกับคำว่า ภาวนา^๘ หมายถึง คุณชาติเป็นเครื่องยังกุศลให้เกิด คุณชาติเป็นเครื่องยังให้เจริญ ความมีสำรวมใจตั้งความปรารถนา การทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น ให้เจริญขึ้น การอบรมให้เจริญขึ้น โดยพระพุทธศาสนาแสดงหลักการภาวนา หรือการพัฒนาไว้ว่า จะต้องดำเนินไปพร้อมๆกัน ๔ ทาง คือ กาย ศีล จิต และปัญญา

เกื้อ วงศ์บุญสิน^๙ ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้า หรือ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ตามเกณฑ์ หรือเป้าหมายของการพัฒนาตามที่ได้กำหนดคุณค่าไว้ และได้สรุปความหมาย คำว่า การพัฒนา ตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ไว้ดังนี้

๑. การพัฒนา คือ สภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศหนึ่ง ๆ สามารถทำให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติสูงถึงร้อยละ ๕-๗ ต่อปี และสามารถรักษาระดับนี้ไว้ได้ เป็นสภาวะที่ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีอย่างเป็นสุข

๒. การพัฒนา คือ การสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการเร่งรัดให้เกิดผลผลิตมวลรวมประชาชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้น และประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๓. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต และการจ้างงานที่ได้วางแผนไว้แล้วเพื่อลดสัดส่วนของภาคเกษตรกรรม ในขณะที่เพิ่มสัดส่วนของภาคอุตสาหกรรม และการบริการ

๔. การพัฒนา คือ การสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ซึ่งการพัฒนานั้นจะประสบความสำเร็จได้ด้วยการลด หรือ ขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกัน และการว่างงานในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเจริญเติบโต

๕. การพัฒนา คือ กระบวนการหลายมิติ ซึ่งประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างทางสังคม ทักษะของประชาชน สถาบันต่าง ๆ ของชาติ การเร่งรัดความเจริญเติบโต การลดความไม่เท่าเทียม และขจัดความยากจน นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงต่อระบบสังคมทั้งระบบ และมุ่งสู่

^๖จางง์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ.๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗.

^๗ประยุทธ์ หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, พ.ศ.๒๕๔๖), หน้า ๖๒๗.

^๘จางง์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ.๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗.

^๙ เกื้อ วงศ์บุญสิน, **ประชากรกับการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๔.

การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนและกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมภายในทั้งระบบ เป็นก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุ และความรู้สึกรื่นเริง

๖. การพัฒนา คือ การสร้างความทันสมัย กล่าวคือ การที่คนในสังคมมีเหตุมีผล มีทัศนคติ และความคิดไม่มกมาย มีวินัยทางสังคม มีการคิด และวางแผนการพัฒนา มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ และสังคม มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิต การปรับปรุงสถาบันทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชและมีประชาธิปไตยระดับพื้นฐาน^{๑๐}

กรมพัฒนาชุมชน กล่าวถึงการพัฒนา (Development) หมายถึง การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (Change for the Better)^{๑๑}

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ อธิบายว่า ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา การพัฒนาตรงกับคำว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง การทำให้เจริญอกงาม (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development) หากพิจารณาจากรากศัพท์ คำว่า พัฒนา มาจากภาษาบาลีว่า วัฒนะ หรือ วัฒนา คำนี้หมายถึงความเจริญก้าวหน้า หรือภาวะยืนยาวนาน เช่น คำว่า อายุวัฒนะ หมายถึง ทำให้อายุยืนนานอันหมายถึง ความเป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรงดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน และนอกจากนี้ คำว่า วัฒนะ หมายถึงรกรุ่งรัง ไม่มีระเปียบเลยก็ได้ เช่น คำว่า โลกวัฒนโน หมายถึงเป็นคนรกรกโลก เป็นสิ่ง/เป็นคนที่โลกไม่ต้องการ อย่างไรก็ตาม คำว่า การพัฒนาในที่นี้เป็นคำที่กำหนดให้มีคุณค่า และตามหลักการของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจะต้องดำเนินไปพร้อมๆกัน ๔ ทาง คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมและ/หรือ การพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา นอกจากนี้พระพุทธศาสนาพิจารณาว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง รักษา สิ่งที่ดีให้คงอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้นและมีความหมายมากยิ่งขึ้น แต่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ^{๑๒}

ทิตยา สุวรรณชฎ ได้อธิบายการพัฒนา ไว้ว่า การพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทาง และมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วย สภาวะการพัฒนาเป็นสภาวะสมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้นทางการเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ หรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัย ทุกคนสามารถที่จะนำเอา

^{๑๐} เกื้อ วงศ์บุญสิน, **ประชากรกับการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๐), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๑} สุเทพ เขาวลิต, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (ขอนแก่น : โอเดียนสโตร์, พ.ศ. ๒๕๒๔), หน้า ๑๑๑.

^{๑๒} จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร, พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

ศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทยไม่สามารถจะใช้รถแทรกเตอร์แบบอเมริกาได้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ได้ประดิษฐ์ “ควายเหล็ก” ขึ้นมาใช้ไถนาในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย^{๑๓}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม หรือมนุษย์ก็ได้^{๑๔}

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า คำว่า “พัฒนา” หรือ วัฒนา ในภาษาบาลี แปลว่า รก คือ รกอย่างหนาแน่น เช่น ผมบนศรีษะรก เรียกว่าพัฒนา หรือวัฒนา หรือวัฒนะ เป็นความเจริญเหมือนกัน และถ้าใครมีความประพฤติไม่มีประโยชน์ ก็เรียกว่าคนทำโลกให้รก ใช้คำเดียวกับคำว่าวัฒนะ จึงมีคำห้ามไว้ว่า น สียา โลกวัฒโน อย่าเป็นคนรกโลก โลกวัฒโน แปลว่าคนทำโลกให้รก ดังนั้นถ้าจะให้รกไปด้วยคนดี ของดี ก็ต้องพัฒนาทางจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย^{๑๕}

พระธรรมญาณมุนี (วรรณ มนุญโญ) กล่าวว่า การพัฒนาเป็นเครื่องรักษาชีวิตทุกชนิดให้อยู่ได้ชีวิตของคนอยู่ได้ด้วยการพัฒนา การพัฒนา คือ การคุ้มครองการเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสถานที่เหมาะสมประการหนึ่ง เป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่เราต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพออีกประการหนึ่ง คนเราย่อมอยู่กับความเปลี่ยนแปลง หน้าที่ของมนุษย์จะต้องควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม เรียกว่า สร้างความเจริญ ถ้าเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมาะสมก็เป็นความเสื่อมการพัฒนาจึงเป็นลักษณะการคุ้มครองความเปลี่ยนแปลงได้เหมาะสมตามที่เราต้องการและเป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่เราต้องการที่ยังไม่มีให้เกิดขึ้นในลักษณะที่เหมาะสม^{๑๖}

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ) อธิบายว่า คำว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบทการพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ใน

^{๑๓} ฑิตยา สุวรรณชฎ, “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘๗-๑๘๙.

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗๙.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๙๙-๒๐๐.

^{๑๖} พระธรรมญาณมุนี (วรรณ มนุญโญ), วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร : การแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, การประชุมพระสังฆาธิการ กรมการศาสนา. ๒๕๒๖, (อัสสัมชัญ).

การพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มีการทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่าวิปัสสนา ภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา^{๑๗}

พระไพศาล วิสาโล อธิบายว่า การพัฒนาที่แท้จริงในทางพุทธธรรม จะต้องเอื้ออำนวยให้แต่ละคนตระหนักถึงสายสัมพันธ์ที่ตนมีต่อสังคมและธรรมชาติ อันตนจะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อม ดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี โดยไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์พร้อมกันนั้น การพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม เมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความยุติธรรม^{๑๘}

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) กล่าวสรุปไว้ว่า “การพัฒนา” เป็นการกระทำให้เจริญ กระทำให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป มีศิลปะในการกระทำอะไรลงไป ต้องมีสิ่งที่ยั่งยืนงดงามตามระเบียบ มีเหตุมีผลอยู่ในนั้น ทำให้มันก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป พยายามทำให้มันก้าวหน้า พยายามทำให้มันเจริญ อันนี้เรียกว่า มีศิลปะในการพัฒนา^{๑๙}

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้น คือ เปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

วิทยากร เชียงกูล กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ และความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจและการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า

^{๑๗} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๑๘} พระไพศาล วิสาโล, **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, พ.ศ.๒๕๓๓), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๙} พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต), **อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธาวดาราม**, อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพสุวีหารหลังใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๕๒๙), หน้า ๑๕๕.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” คือการเปลี่ยนแปลง ที่มีการกำหนดทิศทาง หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น^{๒๐}

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา วรรณสุต ให้ความหมายการพัฒนาว่า หมายถึง “การเคลื่อนย้ายจากความด้อยพัฒนาให้หลุดพ้นจากความยากจน ซึ่งจะแสวงหาและบรรลุถึงได้อย่างแท้จริง โดยวิธีการวางแผนเพื่อการพัฒนา กล่าวคือ การพัฒนาเป็นการปรับปรุงเงื่อนไขที่ไม่พึงปรารถนาต่างๆ ในสังคม”^{๒๑}

Brookfield ได้ให้ความหมายของการพัฒนา โดยเน้นด้านเศรษฐกิจว่า หมายถึงความก้าวหน้าที่ยั่งยืนสวัสดิการ เป็นต้นว่า การลดความยากจนและลดการว่างงาน การลดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ คำว่า พัฒนา ในความหมายของกลุ่มมาร์กซิส (Marxist) ซึ่งเน้นด้านเศรษฐกิจมองในแง่ที่ว่า การพัฒนาของประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมยุโรปตะวันตก ในความเป็นจริงต้องอาศัยประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศโลกที่สามซึ่งในแง่นี้ประเทศโลกที่สามไม่เป็นประเทศอุตสาหกรรมจะกลายเป็นประเทศบริวารที่ต้องพึ่งพาประเทศที่จะเจริญก้าวหน้ากว่า ทำให้เศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามถูกรอบงำ^{๒๒}

Constantina กล่าวถึงการพัฒนา (Development) คือขบวนการที่ต่อเนื่อง ซึ่งแสดงความสามารถของมนุษย์ในการควบคุมการดำรงชีพของเขาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งเขาได้รวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาว่าต้องมุ่งเน้นไปยัง

๑. ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในอนาคต
๒. ความสามารถของตัวบุคคลในการช่วยเหลือตนเอง
๓. ความสามารถในการควบคุมตัวเอง^{๒๓}

^{๒๐} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, พ.ศ. ๒๕๒๓), หน้า ๑๑.

^{๒๑} อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา วรรณสุต, **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับแก้ไข), (พระนคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การชายและซื้อแห่งประเทศไทย, พ.ศ.๒๕๑๕), หน้า ๑๑๑.

^{๒๒} พิชญ์ สมพอง, **สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันทร์การพิมพ์, พ.ศ.๒๕๒๙), หน้า ๑๘.

^{๒๓} Constantino, Renato, **The Challenge of the Churches**, (Paper presented during the First Gregorio Aplipay Lecture on Nationalism, Manila, Philippines, May 18, 1984). P. 112.

Garcia กล่าวถึง การพัฒนาในแง่ของการพัฒนาสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เป็นองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ และไม่ใช่เศรษฐกิจที่มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง และมีการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ด้าน ทั้งในด้านปริมาณ (Quantity) และคุณภาพ (Quality)^{๒๔}

Hoogvelt เชื่อว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจภายใต้การแบ่งโลกออกเป็นโลกที่พัฒนาและไม่พัฒนา ซึ่ง Hoogvelt อธิบายว่า การพัฒนามีอยู่ ๓ ฐานะ ได้แก่

๑) การพัฒนาในฐานะที่เป็นกระบวนการ ในความหมายนี้หมายถึงกระบวนการวิวัฒนาการของความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์รวมทั้งขององค์กรทางวัฒนธรรมด้วย การพัฒนาในฐานะนี้เกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการทั้งแนวเก่า แนวใหม่ ความแตกต่างทางสังคม การผสมผสานและการปรับตัวด้วยการทำให้ดีขึ้น ตลอดจนขั้นตอนของวิวัฒนาการทางสังคม

๒) การพัฒนาในฐานะที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ ในฐานะนี้เป็นการมองการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและความเจริญเติบโตของสังคมด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมต่างๆ Hoogvelt ได้อธิบายถึงการพัฒนาของสังคมที่ค่อยพัฒนาด้วยการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า ระบบพาณิชย์ ระบบอาณานิคม อาณานิคมยุคใหม่ การแปลงสภาพโครงสร้างของสังคมดั้งเดิมด้วยการเป็นสมัยใหม่ภายใต้ลัทธิอาณานิคม การแพร่กระจายทัศนคติ ค่านิยม สถาบันต่างๆ ภายใต้ลัทธิอาณานิคม และการขาดตอนของกระบวนการวิวัฒนาการ

๓) การพัฒนาในฐานะที่เป็นการปฏิบัติการ การพัฒนาในฐานะนี้ถือว่า การพัฒนาจะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบและตรวจสอบกระบวนการแห่งความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลง โดยมีเป้าหมายให้เลือกสำหรับการพัฒนาหลายๆ เป้าหมาย รวมทั้งรูปแบบของการพัฒนา เป็นต้น

Kindleberger กล่าวถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจว่า เป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิค การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง การเปลี่ยนแปลงระบบสังคม การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา และการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหาร ให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ใช้ค่านิยมของแต่ละสังคมเป็นตัวกำหนดแนวทางการพัฒนาว่าจะเป็นไปได้ในทิศทางใด ตัวอย่างเช่น คนไทยบางส่วนมีความเชื่อ

^{๒๔} Garcia Jr, Mannel P, *Development : A Literature Survey of Concepts and Theories*, (Laguna : UPLB, 1982), P. 111.

หรือมีค่านิยมว่าเทคโนโลยี เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญหรือแสดงว่าประเทศไทยเป็นประเทศพัฒนา ดังนั้น จึงพยายามที่จะนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ภายในประเทศให้มาก เป็นต้น^{๒๕}

Misra ให้ความหมาย การพัฒนา ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ต้องการทำให้ดีขึ้นตามความคิดของตน กระบวนการนั้นจะไม่ใช้สภาวะการณ์ใดสภาวะการณ์หนึ่งกระบวนการจะอ้างอิงถึงค่านิยมต่างๆ เป็นพื้นฐาน และค่านิยมต่างๆ นั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา^{๒๖}

สรุปได้ว่า คำว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น ซึ่งตามหลักการของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจะต้องดำเนินไปพร้อมๆ กัน ๔ ทาง คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมหรือการพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังพิจารณาว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดาเนินการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงรักษาสิ่งที่ดีให้คงอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้นและมีความหมายมากยิ่งขึ้น แต่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ ถ้าจะให้รักไปด้วยคนดี ของดี ก็ต้องพัฒนาทางจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย การพัฒนาที่แท้จริงในทางพุทธธรรม จึงต้องเอื้ออำนวยให้แต่ละคนตระหนักถึงสายสัมพันธ์ที่ตนมีต่อสังคมและธรรมชาติ อันตนจะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี โดยไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้นการพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐานอำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม

๒.๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนา

การพัฒนา (Development) นั้นมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับทุกๆ คน อีกทั้งมี บทบาทที่สำคัญมากในทุกๆ ประเทศ ไม่ว่าจะเป็นประเทศขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ เป็นชาติที่มีความ อ่อนแอทางเศรษฐกิจและการเมืองหรือประเทศมหาอำนาจก็ตาม การพัฒนามีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะประเทศที่ด้อยพัฒนาแล้ว การพัฒนาจะเป็นบทบาทสำคัญยิ่งในการแก้ไขปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจ (Economic Crisis) เช่น ภาวะเงินเฟ้อ (Inflation) การถดถอยทางเศรษฐกิจ (Economic Recession) และการว่างงาน (Unemployment)

การพัฒนาเป็นคำที่ใช้กันกว้างขวาง และโดยทั่วไป ทำให้ความหมายแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ผู้ใช้จะให้ความหมาย การพัฒนานั้นไปในเรื่องใดบ้าง จากความหมายต่างๆ ที่นักวิชาการ

^{๒๕} พิชญ์ สมพอง, **สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา**, มปท, หน้า ๑๘.

^{๒๖} Misra, R.P. and Jonjo, M. (ed.), **The Changing Perspective of Development Problems In Misra**, (Hong Kong: Maruzen Investment (Hong Kong) , 1981), P. 111.

หลายท่านให้ความหมายนั้น สรุปแล้วจะครอบคลุมและมุ่งไปยังเศรษฐกิจ (Economics), สังคม (Sociology), มานุษยวิทยา (Humanity), การวางแผน (Planning)^{๒๗}

สืบเนื่องจากสภาพธรรมชาติที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม หมายถึง มนุษย์โดยธรรมชาติย่อมอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีข้อยกเว้นที่มนุษย์อยู่โดดเดี่ยวตามลาพัง เช่น ฤๅษี การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์อาจมีได้หลายลักษณะและเรียกต่างกัน เป็นต้นว่า ครอบครัว (family) เผ่าพันธุ์ (tribe) ชุมชน (community) สังคม (society) และประเทศ (country) และเมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ย่อมเป็นธรรมชาติอีกทีในแต่ละกลุ่มจะต้องมี “ผู้นำกลุ่ม” และ “ผู้ตาม” คือ ประชาชนหรือคนในกลุ่ม รวมทั้งมี “การควบคุมดูแลกันภายในกลุ่ม” หรือ “การจัดระเบียบภายในกลุ่ม” ซึ่งอาจเรียกว่า การบริหารหรือการพัฒนาภายใน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและความสุข และในบางกรณีการควบคุมดูแลอาจเกี่ยวข้องกับภายนอกด้วย เช่น กรณีการติดต่อประสานงาน การต่อสู้ หรือการทำสงครามกับกลุ่มอื่น สภาพเช่นนี้ได้มีวิวัฒนาการตลอดมา โดยผู้นำกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น ในระดับประเทศอาจเรียกว่า “นักบริหาร” หรือ “ผู้บริหาร” ขณะที่การควบคุมดูแลหรือการจัดระเบียบนั้น เรียกว่า การบริหาร ที่กล่าวมานี้ เป็นมุมมองในแง่ของนักบริหาร แต่ถ้าในมุมมองของนักพัฒนา อาจเรียกผู้บริหารและการบริหารนั้นว่า นักพัฒนาและการพัฒนาตามลำดับ ด้วยเหตุผลเช่นนี้ มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการพัฒนาได้ง่าย และทำให้กล่าวได้อย่างมั่นใจว่า “ที่ใดมีกลุ่ม ที่นั่นย่อมมีการพัฒนา”

ในมุมมองของนักพัฒนา สภาพของกลุ่มในยุคเริ่มแรกซึ่งธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ อิทธิพลของธรรมชาติจะมีต่อมนุษย์ที่รวมกันอยู่ในกลุ่มมาก โดยการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของมนุษย์จะอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ อีกทั้งธรรมชาติและผู้นำเป็นตัวกำหนดแนวทางการพัฒนา ซึ่งครอบคลุมวิธีการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะการพัฒนาและการประกอบอาชีพในยุคนี้ไม่ซับซ้อนและจำนวนประชากรก็มีไม่มาก

ต่อมาเมื่อจำนวนมนุษย์ที่รวมตัวกันอยู่ในกลุ่มมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้กลุ่มมีขนาดใหญ่ขึ้น เปลี่ยนเป็นชุมชน และเป็นประเทศ ในเวลาเดียวกัน ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรม ผู้นำและผู้ตาม คือ ประชาชนพยายามเอาชนะธรรมชาติ ได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน (folk wisdom) และการลองผิดลองถูก (trial and error) เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาและการประกอบอาชีพ

เมื่อกลุ่มมีขนาดใหญ่และมั่นคงขึ้นเป็นประเทศ ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกนำมาใช้เป็นจำนวนมาก บางส่วนเสื่อมสลายถูกทำลายและสิ้นสภาพไปเป็นจำนวนมาก ประกอบกับผู้นำ และผู้ตามหรือประชาชนมีการศึกษาสูงขึ้น มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และความ

^{๒๗} กรมการพัฒนาชนบท, การพัฒนาชนบท, [http:// www.web.agri.cmu.ac.th/การพัฒนาชนบท](http://www.web.agri.cmu.ac.th/การพัฒนาชนบท), (ออนไลน์) เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ชำนาญ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น นำวิชาความรู้ที่เป็นศาสตร์ (science) หรือความรู้ที่เป็นระบบ ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีมาใช้เพิ่มขึ้นยิ่งไปกว่านั้น จำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้นเกิดการแข่งขันกันระหว่างกลุ่ม ระหว่างประเทศ หรือหลายๆ ประเทศเพื่อเร่งปริมาณและเวลาในการทำงานและการผลิต เป็นต้น เหล่านี้ ทำให้ผู้นำประเทศต้องค้นหาแนวทางการพัฒนาต่างๆ เพื่อเอาชนะธรรมชาติ พึ่งพาธรรมชาติน้อยลง หรือไม่ต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น เดิมมนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติทุกปีจะเกิดน้ำท่วม ต่อมามนุษย์มีวิชาความรู้มีความสามารถ และมีเทคโนโลยีสูงขึ้น ได้สร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม และย่นนำธรรมชาติไปใช้ประโยชน์มากขึ้น เช่น มนุษย์นำน้ำจากน้ำตกไปผลิตเป็นพลังงานไฟฟ้า และมีหน่วยงานที่คอยเฝ้าระวังและเตือนภัยเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น กรมอุตุนิยมวิทยา เป็นต้น สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (human component) ถือว่าเป็นการประดิษฐ์คิดค้นหรือสร้างผลผลิตใหม่ (innovation) เพื่อนำมาใช้แทนสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น (natural component) หรือใช้แทนทรัพยากรธรรมชาติ (natural resource) ที่นับวันจะลดน้อยลง

ที่กล่าวมานี้ ถือว่าเป็นวิวัฒนาการของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาของมนุษย์ (ผู้นำและผู้ตาม) ที่ล้วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยเริ่มต้นจากหนึ่ง การพัฒนาในสภาพที่มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ และวิวัฒนาการมาเป็นสอง การพัฒนาที่มนุษย์พยายามเอาชนะธรรมชาติ จากนั้น จึงเป็นสาม การพัฒนาที่มนุษย์เอาชนะธรรมชาติได้ และนำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น (better change) ช่วยเพิ่มอัตราเร่งในการทำกิจกรรมหรือการผลิตให้รวดเร็วขึ้น (better speed) และทำให้สภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น (better life) กว่าเดิมทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ^{๒๘}

๒.๒.๓ แนวคิดหลักเกี่ยวกับการพัฒนา

การพัฒนาเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง (a discourse) ซึ่งได้รับความสนใจจากนักวิชาการอย่างกว้างขวาง โดยมีการศึกษา วิจัย วิเคราะห์ และวิพากษ์วิจารณ์ในหลาย^{๒๙} ขณะเดียวกันการพัฒนาเป็นกระบวนการ (process) ที่ได้รับ การตีค่าในระดับสูงส่งผลให้สิ่งที่ตรงกันข้ามกับกระบวนการนี้ไม่ได้รับการตีค่ากลายเป็น “ความด้อยพัฒนา” สิ่งที่ตรงกันข้ามกับแนวคิด “การพัฒนา” ที่อาจมีคุณค่าสูงยิ่งยากที่จะประเมินคุณค่า หลายอย่าง เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น แต่เพราะการพัฒนาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับค่านิยมสมัยใหม่ สิ่งที่ตรงข้ามกับความสมัยใหม่จึงได้รับการประเมินค่า

^{๒๘} วิรัช วิวัชนิกาวรรณ, การบริหารการพัฒนาชนบทเปรียบเทียบ : การบริหารการพัฒนาชนบทตามแนวทางแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ความจำเป็นพื้นฐานและโครงการอีสานเขียว, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๙.

^{๒๙} ชัยรัตน์ เจริญสินโอสถาร, วาทกรรมการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

ในระดับต่ำหรืออาจจะมีค่าควรแก่การศึกษาและใช้ประโยชน์เลยก็ได้ ซึ่งการพัฒนาไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม มีแนวคิดที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) การพัฒนาเป็นกระบวนการ (Process) การพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ทุกด้านอย่างเป็นบูรณาการและอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะเริ่มต้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และระดับประเทศชาติในที่สุด

๒) การพัฒนาเป็นวิธีการ (Method) การพัฒนาประกอบด้วยวิธีการในการจัดการระบบทรัพยากรต่างๆ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการ เพื่อให้การพัฒนามีความต่อเนื่องวิธีการพัฒนานี้รวมเอาการสร้างองค์การพัฒนา และเสริมสร้างทักษะและความรู้ของประชาชนในสังคมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละท้องถิ่น

๓) การพัฒนาคือการเคลื่อนไหว (Movement) การพัฒนามีลักษณะเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง อยู่กับที่การพัฒนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับการระดมความร่วมมือทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลด้อยโอกาสในการแสดงความคิดเห็น สะท้อนปัญหาความต้องการร่วมตัวและตระหนักรู้ถึงปัญหาความต้องการพื้นฐานร่วมกัน รวมทั้งร่วมกันคิดและแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ขณะเดียวกันการพัฒนามีความจำเป็นที่จะให้กลุ่มบุคคลภายใต้โครงการพัฒนาต่างๆ เข้าใจบริบททางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของตน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มบุคคลจะต้องมีการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงความคิดเห็นและทัศนคติไปในทางก้าวหน้าและสร้างสรรค์และพัฒนาทักษะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาด้วย

๔) การพัฒนาคือการจัดทำโครงการหรือโปรแกรม (Project or Program) โครงการหรือโปรแกรม เป็นการปฏิบัติการอย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาต่างๆ ทำให้วัตถุประสงค์ของการพัฒนาเป็นจริงขึ้นมาได้ โครงการพัฒนาที่ได้รับผลสำเร็จจะต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ประกอบด้วย บุคคลทุกระดับชั้น นับตั้งแต่กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านต่างๆ จนถึงกลุ่มรักษาความสะอาดและรักษาความสงบเรียบร้อยในองค์การ

๕) การพัฒนาคือโอกาส (Opportunity) การให้โอกาสแก่บุคคลในการพัฒนาชีวิตสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่จำเป็น คนที่จะได้รับโอกาสมากยิ่งขึ้น คือคนยากจน หรือคนด้อยโอกาส ยิ่งด้อยโอกาสมากที่สุดยิ่งควรได้รับโอกาสมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะช่วยให้ได้รับสิทธิมากขึ้นในเรื่องความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) และการพัฒนาคุณภาพของคน

๒.๒.๔ ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการพัฒนา

การณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าสังคมและวัฒนธรรมของมนุษยชาติมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาด้วยสาเหตุต่างๆ หลายประการดังต่อไปนี้ คือ

๑. การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment)
๒. การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร (Population Change)
๓. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อกัน (Isolation and Contact)
๔. โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Structure)
๕. ระดับของความรู้และเทคโนโลยี (Knowledge and Technology)
๖. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น เช่น การเล็งเห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง หรือนโยบายของผู้บริหารประเทศ

จากปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผ่านมา เราจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การพิจารณาเรื่องการเปลี่ยนแปลงจึงต้องทำความเข้าใจทั้งในด้านทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction) ขนาดของการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) ระยะเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลง (Time) สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (Change & Resistance to Change)

สิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้น คือ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น กินความครอบคลุมไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ก้าวหน้าหรือถดถอยก็ได้ แต่ที่เป็นพื้นฐานแนวคิดที่สำคัญของการพัฒนา ก็คือ ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction for Change) ในลักษณะที่ก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

คำว่า “พัฒนา” เกิดขึ้นและนำมาใช้ครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยนักเศรษฐศาสตร์ได้นำมาใช้เรียกการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นพลังงานจากเทคโนโลยี เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่างๆ อาชีพของคนในสังคมเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นการประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรม วิธีการผลิตเปลี่ยนจากการยังชีพเป็นวิธีการผลิตเพื่อการค้า ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากชนบทเป็นเมืองสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น หลังจากนั้น คำว่าพัฒนา ก็ได้แพร่กระจายออกไปทั่วโลก โดยความหมายกว้างๆ ทั่วไปแล้ว หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามีอยู่สามส่วน คือ ผู้กระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เจตนารมณ์ อุดมการณ์ วิธีการรวมทั้งกระบวนการต่างๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเป้าหมายของกระทำที่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ความเข้าใจชัดเจนในแต่ละองค์ประกอบเหล่านี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาวិชาการที่ว่าด้วยการพัฒนาอย่างไรก็ตาม โดยแก่นแท้แห่งศาสตร์นั้น การพัฒนา (Development) มีความหมายเป็นสองนัย ก็คือ ๑. ในความหมายอย่างแคบ การพัฒนา หมายถึง การประดิษฐ์คิดค้นหรือริเริ่มทาสีใหม่ ๆ ขึ้นมาและนำมาใช้เป็นครั้งแรก เช่นการคิดค้นกระแสไฟฟ้า การประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์ และ ๒. ในความหมายอย่างกว้าง การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของระบบต่างๆ ในสังคมที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมนั้น โดยมีหลักที่ใช้ในการพิจารณาโดยมีจุดเน้นอยู่ที่ลักษณะของการพัฒนา คือ

- ๑) การเปลี่ยนแปลงในด้านปริมาณ คุณภาพ และสิ่งแวดล้อม ทุกด้านให้ดีขึ้นหรือเหมาะสมกว่าสภาพที่เป็นอยู่เดิม
- ๒) มีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างมีลำดับขั้นต่อเนื่องกันไป
- ๓) มีลักษณะเป็นพลวัตร ซึ่งหมายความว่าเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง
- ๔) มีลักษณะเป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อใด ใช้งบประมาณและสิ่งสนับสนุนเท่าใด ใครรับผิดชอบ
- ๕) มีลักษณะเป็นวิชาการ ซึ่งหมายถึง การกำหนดขอบเขตและกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนด เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชนบท การพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาชุมชน การพัฒนาการศึกษา
- ๖) มีลักษณะที่ให้นำหนักต่อการปฏิบัติการจริงที่ทำให้เกิดผลจริง
- ๗) การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากมนุษย์โดยมนุษย์ และเพื่อมนุษย์หรือเกิดขึ้นเอง
- ๘) มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด ซึ่งสามารถจะบอกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อมดีขึ้นมากหรือน้อยเพียงใด ในระดับใด^{๓๐}

การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติแต่การพัฒนาอย่างเป็นระบบเริ่มจากหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กล่าวคือ หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง เกิดประเทศใหม่ๆ ขึ้นมาหลายประเทศ ขณะเดียวกันประเทศเก่าแก่หลายประเทศยังคงมีความล่าช้าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และบางประเทศที่ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจก็ได้รับเอกราช หลุดพ้นจากเป็นประเทศอาณานิคม ประเทศเหล่านี้ไม่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และสังคม^{๓๑} โดยที่ประเทศเหล่านี้ถูกเรียกว่าเป็นประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้น จึงมีความพยายามหลายวิธีการเพื่อจะพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และคุณภาพชีวิตของผู้คนในประเทศ

^{๓๐} ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>, (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑)

^{๓๑} Myrdal, Gunnar, Asian Drama, (London : Allen Lane, The Penguin Press, 1968), P.98.

เหล่านั้น ความพยายามที่จะพัฒนาได้มีขึ้นอย่างเป็นระบบระหว่างทศวรรษ ๑๙๕๐-๑๙๖๐ และต่อเนื่องมาจนถึงทศวรรษ ๑๙๖๐-๑๙๗๐

ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ก็มีประเทศอภิมหาอำนาจในโลกสองประเทศ คือประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศสหภาพโซเวียต ทั้งสองประเทศนี้พยายามเผยแพร่อุดมการณ์ของตนเกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองและระบบเศรษฐกิจไปยังประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งพยายามแข่งขันเพื่อเป็นมหาอำนาจในโลก ทั้งสองประเทศนี้มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงในระบบการเมืองการปกครองและระบบเศรษฐกิจ สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศทุนนิยม มีรูปแบบการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย ส่วนประเทศสหภาพโซเวียตมีระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม และระบบการปกครองแบบเผด็จการคอมมิวนิสต์

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย เจริญรุ่งเรืองในยุโรปตะวันตก โดยมีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ สำหรับการพัฒนาแบบทุนนิยมนั้น ประเทศสหรัฐอเมริกาได้จัดตั้งแผนการพัฒนาที่เรียกว่า Marshall Plan ซึ่งแผนการพัฒนาดังกล่าวนำไปสู่การเกิดขึ้นมาของธนาคารโลก (World Bank) สถาบันกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund หรือ IMF) สถาบันทางการเงินทั้งสองแห่งเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญ โดยการจัดสรรเงินกู้ให้แก่ประเทศต่างๆ ที่กำลังพัฒนาทั้งหลายหรือโครงการพัฒนา

สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่องมานานแล้ว นับตั้งแต่ประวัติศาสตร์แรกเริ่มของมนุษยชาติ โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่โลกถูกแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย นำโดยประเทศมหาอำนาจคือสหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต ซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ระบบการพัฒนาด้านอื่นๆ มีความแตกต่างกัน และบรรดาประเทศพันธมิตรของแต่ละฝ่ายต่างก็ได้รับอิทธิพลตามไปด้วย แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในแนวทางปฏิบัติ แต่ทุกโครงการหรือกิจกรรมล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้ดีขึ้น

๒.๒.๕ ระดับของการพัฒนา การพัฒนา อาจจัดแบ่งออกเป็น ๓ ด้านใหญ่ๆ ได้แก่

๑) การพัฒนาทางเศรษฐกิจ หมายถึง การพัฒนาด้านการผลิต การจำหน่ายแจกจ่าย การแลกเปลี่ยน การลงทุนเพื่อให้ประชาชนไม่ยากจน เป็นต้น

๒) การพัฒนาทางสังคม หมายถึง การพัฒนาด้านจิตใจ แบบแผน พฤติกรรม รวมตลอดทั้งความสัมพันธ์ของคนในสังคมเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคม เป็นต้น

๓) การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สร้างกระบวนการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย และประชาชนในประเทศมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย เป็นต้น

การพัฒนา จึงหมายความว่าทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ โดยคุณลักษณะทั้งสองแง่นี้ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้เด็ดขาดคือทั้งปริมาณและคุณภาพต้องควบคู่กันไปเสมอในแง่ของ

ปริมาณ ผลของการพัฒนาสามารถมองเห็นได้เป็นวัตถุ จับต้องและวัดผลได้ง่าย เช่น เงินเดือนเพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น มีถนนหนทาง โรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือโรงพยาบาล ส่วนในแง่คุณภาพจับต้องไม่ได้ วัดผลได้ยาก เช่น การพัฒนาให้ประชาชนมีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร รักระเบียบวินัยและความสะอาด เป็นต้น และเป็นความจริงเสมอว่า การพัฒนาส่วนใหญ่จะเน้นในแง่ของปริมาณทั้งสิ้น เพราะสามารถที่จะวัดได้ ยิ่งสังคมเจริญมากขึ้นเท่าไร การพัฒนาจำต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่รู้เฉพาะเรื่องของสาขาที่ตนชำนาญโดยขาดความสนใจในความเป็นมนุษย์ในวงกว้างออกไป การวัดผลการพัฒนาจึงเน้นไปที่ความสำเร็จในด้านสาขาวิชาชีพของตนเป็นส่วนใหญ่ เช่น นักเศรษฐศาสตร์จะวัดผลสำเร็จของตนด้วยการเพิ่มผลผลิต รายได้ ประชาชาติ เพิ่มการส่งสินค้าออก เพิ่มการอุตสาหกรรม และเพิ่มการลงทุน เป็นต้น โดยคำนึงถึงมนุษย์น้อยมาก^{๓๒}

๒.๒.๖ ลำดับของการพัฒนา

การพัฒนาเริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประเทศต่างๆ ที่อยู่ในทวีปยุโรป ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา เมื่อประเทศได้พัฒนาทำให้ภูมิภาคนี้เจริญรุ่งเรืองและกลายเป็นศูนย์กลางการเปลี่ยนแปลงของโลกการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่

๑. มีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ที่ส่งผลต่อแบบแผนการคิด ค่านิยม ทศนคติและการปฏิบัติในทุกด้าน

๒. การสำรวจและตั้งอาณานิคมที่สำคัญได้แก่ การค้นพบทวีปอเมริกา หรือการตั้งอาณานิคมในแอฟริกาและเอเชีย ซึ่งนำมาซึ่งการสร้างความมั่งคั่งให้ประเทศในยุโรปและเป็นปัจจัยสำคัญให้กลายเป็นมหาอำนาจของโลก

๓. การปฏิวัติอุตสาหกรรมและยุคแสงสว่างแห่งปัญญาที่ได้เปลี่ยนการผลิตจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นการใช้เครื่องจักรกลทำให้สามารถผลิตได้จำนวนมากสนองต่อบัตลาดขนาดใหญ่และประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พร้อมกับได้สร้างหลักความเชื่อในเหตุผล หลักการประชาธิปไตยและการปกครองด้วยกฎหมายขึ้นมา

๔. การปฏิวัติทางการอนามัยและสาธารณสุขทำให้ประชากรเพิ่มขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมานี้ได้นำไปสู่การเจริญเติบโตและความมั่งคั่งในประเทศตะวันตกอย่างมากมาย

อย่างไรก็ตามภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองจบสิ้นลง ประเทศในยุโรปต่างบอบช้ำจากผลของสงครามและประเทศในอาณานิคมต่างทยอยกันประกาศอิสรภาพจะมีเพียงประเทศสหรัฐอเมริกาเพียงประเทศเดียวที่ได้ผลประโยชน์จากสงครามโลกน้อยที่สุด อเมริกาจึงเริ่มผลักดันให้มีการจัดตั้ง

^{๓๒} ส. ศิวรักษ์, **ศาสนากับการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, พ.ศ. ๒๕๑๙), หน้า ๘-๕๑.

ธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศขึ้นมา และเริ่มแสดงความสนใจในปัญหาความยากจนในประเทศโลกที่สาม ดังคำกล่าวของประธานาธิบดี ทรูแมนของสหรัฐอเมริกาในวันที่เข้ารับตำแหน่งว่า “กว่าครึ่งหนึ่งของประชากรโลกมีชีวิตอย่างทุกข์ยาก มีอาหารไม่เพียงพอ ต้องป่วยไข้ ชีวิตทางเศรษฐกิจล่าช้าและหยุดนิ่ง ความยากจนของผู้คนเหล่านี้เป็นอุปสรรคและการคุกคามต่อตนเอง และดินแดนที่เจริญรุ่งเรืองกว่า” ด้วยเหตุนี้ทฤษฎีตะวันตกภายใต้การนำของสหรัฐได้ใช้การบีบบังคับด้วยกำลังและการแรงจูงใจด้วยความคิด การช่วยเหลือเงินทุน ทั้งนี้เพื่อตารางไว้เพื่อรักษาความได้เปรียบและความมั่นคงของสหรัฐไว้^{๓๓}

๒.๒.๗ ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก

๑. ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory)

ความทันสมัย (Modernization) เป็นแนวคิดที่สลับซับซ้อนมากอย่างหนึ่ง และไม่อาจจะศึกษาได้จากเพียงแห่งใดแห่งหนึ่ง และความทันสมัยเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมจากนักวิชาการหลายสาขา ขณะเดียวกันก็ได้กลายเป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศของประเทศกำลังพัฒนาด้วยเช่นกัน ในยุคแรกของการพัฒนา ความทันสมัยได้รับการตีค่าในระดับเดียวกับความเป็นตะวันตก (Westernization) หรือความเป็นอเมริกัน (Americanization) ดังนั้น การพัฒนาที่มุ่งเรียนวิถีชีวิตแบบอเมริกันหรือแบบยุโรปตะวันตกซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่มีความรุ่งเรืองทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมือง และตรงกับค่านิยมความทันสมัยของ Wilbert E. Moore^{๓๔} ว่า ความทันสมัยหมายรวมเอาการเปลี่ยนแปลงทุกอย่างของสังคมตามประเพณีไปเป็นแบบสังคมที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้สัมพันธ์สอดคล้องกับองค์กรทางสังคมซึ่งเป็นลักษณะของชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางการเมือง

๑.๑ หลักการของทฤษฎีความทันสมัย การพัฒนาให้ทันสมัยต้องดำเนินการไปพร้อมกันอย่างน้อยใน ๓ เรื่องใหญ่ คือ

๑) ความทันสมัยทางเศรษฐกิจ (Economic Modernization) หมายถึง การที่ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจากแบบการผลิต การจำหน่ายและการบริโภคตามประเพณีดั้งเดิมไปสู่ระบบการผลิตที่ใช้เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ และระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม โดยมีการพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความทันสมัยทางเศรษฐกิจสัมพันธ์กับความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีการเน้นการบริโภคของมวลชนและการเพิ่มรายได้ให้แก่

^{๓๓} สุภวรรณ พันธุ์จันทร์, การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ต้องทำอย่างจริงจัง, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : [tp://www.socialscience.igetweb.com](http://www.socialscience.igetweb.com) (สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑)

^{๓๔} More, Wilbert E, *The Impact of Industry*, (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1965), P.44.

ประชาชนในชาติในระดับสูงขึ้น รวมทั้งการกำจัดความยากจน ความทันสมัยทางเศรษฐกิจและรายการเพิ่มผลผลิตซึ่งจะช่วยให้สังคมพัฒนาตามไปด้วย

๒) ความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Modernization) รวมเอาความทันสมัยของระบบเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม และความเป็นประชาธิปไตยในสังคมการเมือง และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระบบการศึกษา เป็นต้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาให้เกิดความทันสมัยจะต้องมีการวางแผน และดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่อง และพร้อมเพรียงกัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และจิตวิทยา เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ ถูกต้องตามแบบแผน แต่หากการพัฒนาขาดความสมดุล ย่อมส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา

๒.๒.๘ ความหมายของการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคม คำว่า “สังคม” (Society) เมื่อวิเคราะห์โดยรูปศัพท์มาจากคำในภาษาบาลีสองคำมารวมกันคือ คำว่า “สัง” (ส) แปลว่า ด้วยกัน พร้อมกัน (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Together) กับคำว่า “คม” (อ่านว่า คมะมะ) แปลว่า ไป ดำเนินไป เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น “สังคม” (สังคม)^{๓๕} แปลว่า การเกี่ยวข้อง การเป็นไปร่วมกัน การรวมกัน การอยู่ร่วมกัน การคบค้าสมาคมกัน ความสามัคคี^{๓๖} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้านที่เกี่ยวกับการพบปะสังสรรค์หรือชุมนุมชน เช่น วงสังคม^{๓๗} งานสังคม ได้มีนักวิชาการให้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไว้ดังต่อไปนี้

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กล่าวไว้ว่า การพัฒนาสังคมก็คือ การพัฒนาคน พัฒนากลุ่มคน พัฒนาองค์กร พัฒนาสถาบัน หากคนได้รับการพัฒนาให้เต็มเต็มเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว คนก็จะไปสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของเขาเองได้ เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานตลอดจนความต้องการขั้นสูงของตนเองได้ โดยสถาบันที่เล็กที่สุดของการอยู่ร่วมกัน คือ ครอบครัว สถาบันที่ใหญ่ขึ้น คือ

^{๓๕} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

^{๓๖} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๕.

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊ค), หน้า ๑๑๕๙.

ความเป็นชุมชนท้องถิ่น และสถาบันอื่นๆ ที่ใหญ่ขึ้นคือ ความเป็นสังคมวัฒนธรรมไทยสถาบันต่างๆ เหล่านี้จะหล่อหลอม (socialization) และบูรณาการมิติต่างๆ ของคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ขึ้นเป็นสมาชิกของสังคม ในระดับนโยบายจึงควรวางนโยบายเพื่อการพัฒนาคน โดยการพัฒนาครอบครัว พัฒนาชุมชนท้องถิ่น พัฒนาการชุมชน พัฒนาสถาบันของสังคม ให้เกิดความเป็นครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการชุมชน และให้สังคมวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนานที่ ปัจจุบันกำลังเลือนหายไปให้มีการฟื้นฟูและธำรงรักษาความเป็นสังคมวัฒนธรรมไทย ความเป็นสยาม เมืองยิ้มที่นานาชาติชื่นชมและรู้จักความเป็นสังคมไทยเป็นอย่างดี จึงสมควรที่รัฐจะต้องมีการส่งเสริมให้มีกระบวนการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความอยู่ดี มีสุข หรือความมั่นคงของมนุษย์^{๓๘}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของของคำว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (planned change)^{๓๙}

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี ให้ความหมายของ การพัฒนาสังคม ไว้ว่า หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้น คือเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า^{๔๐}

สนิท สมัครการ ให้ความหมาย การพัฒนาสังคม พอสรุปได้ว่าการพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคลภายในสังคม การพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันภายในสังคม ไม่ว่าจะเป็ความสัมพันธ์ในแง่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือผลประโยชน์ส่วนตน ถ้ามองในแง่การพัฒนาสังคมก็เท่ากับการพัฒนาประเทศ การพัฒนาสังคมก็มุ่งที่การพัฒนาด้านการศึกษาและด้านอื่นๆ นอกเหนือเศรษฐกิจและการเมือง^{๔๑}

พัทยา สายหู กล่าวไว้ว่า การพัฒนาสังคมมีความสำคัญต่อความเจริญของสังคมและเศรษฐกิจของสังคม การพัฒนาสังคมเป็นการพัฒนาส่วนต่างๆ ของสังคมให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ

^{๓๘} กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, **ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความ มั่นคงของมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิสัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

^{๓๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗.

^{๔๐} ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗.

^{๔๑} สนิท สมัครการ, **วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗.

วัฒนธรรมและค่านิยมของสังคม เป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม การพัฒนาสังคมมีความสำคัญต่อการเพิ่มคุณภาพของคนในสังคม คุณธรรมของการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น^{๔๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า การพัฒนาสังคมจะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยพัฒนาที่สนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของตนในการสนองความต้องการของเขาเอง การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องพัฒนาเศรษฐกิจให้ยั่งยืนภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม โดยพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศ ไม่ทำลายธรรมชาติ การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนกำหนดนโยบายสนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน โดยไม่ทำลายทรัพยากร ซึ่งเป็นที่ต้องการในอนาคตสังคมที่ยั่งยืนจึงเป็นสังคมที่กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์เกิดขึ้น และจำเป็นสืบทอดต่อไปได้ภายใต้ขีดจำกัดที่สภาพแวดล้อมกำหนดให้^{๔๓}

सानิตย์ บุญชู ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง เป็นกระบวนการในอันที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงจากภายในตัวคนก่อนออกไปสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก หรือเป็นกระบวนการของการพัฒนาจิตใจหรือนามธรรม มากกว่าที่จะเป็นการพัฒนาทางวัตถุหรือรูปธรรมอย่างเดียว^{๔๔}

สุรเดช ฉายะเกษ ตรีณ ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาสังคม เป็นกระบวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่ม สร้างพลังให้กับกลุ่มและชุมชนจนกลายเป็นสถาบันใหม่ขึ้นมา และสถาบันแห่งนี้จะทำหน้าที่ผลักดันมาตรการ แผนงานโครงการ เพื่อป้องกัน แก้ไขปัญหาของพวกเขา และของชุมชนเอง โดยยึดหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและพึ่งตนเอง งานที่ทำจะไม่เป็นแบบแยกส่วน ที่จะผสมกลมกลืนไปกับวิถีชีวิต มองแบบองค์รวม เชื่อมประสานทั้ง มิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การเรียนรู้ สุขภาพและอื่นๆ^{๔๕}

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาสังคม (Social Development) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดีทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม เพื่อประชาชนจะได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งทางด้าน

^{๔๒} พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑๔.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหสัมพันธ์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๔๔} สานิตย์ บุญชู, **คู่มือฝึกอบรมการวางแผนพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๐), หน้า ๑๑.

^{๔๕} สุรเดช ฉายะเกษตรีณ, **เอกสาร : แนวนโยบายด้านการพัฒนาสังคมของประเทศและความ ต้องการวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และนวัตกรรม** (วทน.ในการพัฒนาสังคม, พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๑.

ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำ มีรายได้เพียงพอในการครองชีพ ประชาชนได้รับความเสมอภาค ความยุติธรรม มีคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทุกขั้นตอนอย่างมีระบบ^{๔๖}

สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีทั้งในระบบความเป็นอยู่ของคนในสังคม ค่านิยมและการกระจายโอกาสที่ดีของบุคคล การพัฒนาสังคมจึงเป็นการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้น โดยยึดหลักความร่วมมือของรัฐและประชาชน ให้ประชาชนเกิดความริเริ่มวางแผนและลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเองใช้ทรัพยากรในสังคมให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

๒.๒.๙ ความสำคัญของการพัฒนาสังคม

เมื่อบุคคลมาอยู่รวมกันเป็นสังคม ปัญหาที่ย่อมจะเกิดตามมาเสมอ ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่ปัญหาก็ยิ่งจะมีมากและสลับซับซ้อนเป็นเงาตามตัว ปัญหาหนึ่งอาจจะกลายเป็นสาเหตุของอีกหลายปัญหาเกี่ยวโยงกันไปเป็นลูกโซ่ ถ้าปล่อยไว้ก็จะเพิ่มความรุนแรง เพิ่มความสลับซับซ้อนและขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ ยากต่อการแก้ไข ความสงบสุขของประชาชนในสังคมนั้นก็จะไม่มี ได้มีนักวิชาการให้ความหมายเกี่ยวกับความสำคัญของการพัฒนาสังคมไว้ดังต่อไปนี้

อุทัย หิรัญโต ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมพอสรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมมีแก่นสารอยู่ที่การพัฒนาคน และการพัฒนาคนนั้นจะมีความสำคัญอยู่ ๒ ประการดังนี้ ๑) การพัฒนาให้คนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ มีความสามารถสูง สามารถใช้สติปัญญาตัดสินปัญหาเกี่ยวกับตนเอง และปัญหาอันเกี่ยวกับส่วนรวมได้ ๒) พัฒนาคนให้มีทักษะสามารถดำเนินกิจการของสังคมได้โดยสมบูรณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นคนและกำลังคน^{๔๗}

เดชา เปรมฤดีเลิศ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการพัฒนาสังคมพอสรุปได้ว่า “การพัฒนาสังคม มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างมาก เพราะการพัฒนาสังคมเป็นการมุ่งพัฒนาส่วนต่าง ๆ ของสังคมหรือประเทศให้สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ พร้อมทั้งพยายามแก้ไขผลกระทบและขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจ”^{๔๘}

^{๔๖} หนังสือเรียนสาระการพัฒนาสังคม, รายวิชา การพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม, ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กศน.สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๙.

^{๔๗} อุทัย หิรัญโต, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๖๔.

^{๔๘} เดชา เปรมฤดีเลิศ, **ความเข้าใจเบื้องต้นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, พ.ศ. ๒๕๒๗), หน้า ๔๘-๘๐

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึง การพัฒนาแบบพุทธไว้ว่าการพัฒนาสังคมที่จะก่อให้เกิดสันติสุขต้องเป็นการพัฒนาที่ถ่อมมนุษย์เป็นสาระโดยมุ่งให้เกิดพัฒนาการในบุคคลที่ประกอบกันเป็นสังคม พัฒนาการของบุคคลนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา คือการทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า รก การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือการทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึงชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัตรึง ทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของตนชีวิตเช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดดันครอบงำให้จำกัดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อิศรภาพ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง^{๔๙}

แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะยังไม่มีผู้นำคำว่าพัฒนาสังคมมาใช้ แต่ในภาคปฏิบัติสังคมนมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าโดยลำดับ นับตั้งแต่มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จนถึงประวัติศาสตร์และกระทั่งในปัจจุบัน ดังที่ปรากฏหลักฐานทางวิชาการว่า การประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้าทำให้มีการพัฒนาสังคมอย่างเป็นรูปธรรมเกิดขึ้นหลายด้าน เช่น ด้านการศึกษาทำให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา เพราะว่าทรงเปิดโอกาสให้คนทุกระดับสามารถบวชและศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้เท่าเทียมกัน หรือด้านสิทธิสตรี ทำให้สตรีมีสิทธิในการปฏิบัติศาสนกิจได้เท่าเทียมบุรุษ เพราะว่าทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา จัดเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสมัยพุทธกาล เนื่องจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือในสมัยนั้น มีข้อกำหนดว่าคัมภีร์พระเวทจะศึกษาได้เฉพาะชนชั้นสูง คือ กษัตริย์และพราหมณ์เท่านั้นสำหรับสตรีนั้นแม้ว่าจะเป็นชนชั้นสูงก็ห้ามศึกษาพระเวทและประกอบพิธีกรรม^{๕๐} เป็นต้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมนั้นมีความสำคัญในการเพิ่มคุณภาพของคนในสังคมสามารถใช้สติปัญญาตัดสินปัญหาเกี่ยวกับตนเอง และปัญหาเกี่ยวกับส่วนรวมได้ ซึ่งการพัฒนานี้ต้องพัฒนาที่ตนเองก่อน เพราะพื้นฐานของสังคมที่ดีจะต้องอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนาส่วนประกอบของสังคมที่สำคัญคือมนุษย์ หรือคน สังคมจะดี คนที่อยู่ในสังคมนั้นจะต้องมีคุณธรรม มีศีล มีสัตย์

๒.๒.๑๐ แนวคิดการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคม (Social Development) ก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งสามารถวัดได้จากสุขอนามัย ครอบครัว ชุมชน การศึกษาอบรม การทำงาน ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ บ้านที่อยู่อาศัย ระดับอาชญากรรม ความยุติธรรม วัฒนธรรมและการใช้เวลาว่าง การพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก

^{๔๙} พระไพศาล วิสาโล, **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดิมทอง ,พ.ศ. ๒๕๓๓), หน้า ๑๘-๑๙.

สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาคุณภาพสังคม สิ่งแวดล้อมมี ๒ อย่าง คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาและสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพสามารถวัดได้จากความสงบสุขและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของบุคคล สำหรับสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพนั้นสามารถวัดได้จาก การอยู่อย่างสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ข้อนี้จะปรากฏอยู่ในความมั่นคงอยู่อย่างยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งถึงแม้จะถูกนำไปใช้ประโยชน์ก็ไม่เกิดการสูญเสียอนุชนรุ่นต่อไปมีโอกาสได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งรวมเอา(๑) การพัฒนาการดำรงชีวิตอย่างมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น การพัฒนาสภาพการทำงาน การพัฒนาสุขภาพอนามัย การพัฒนา มาตรฐานการครองชีพ (๒) การส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีในเชิงอัตวิสัย เช่น ความสุข ความพึงพอใจ ของบุคคลที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

แนวคิดการพัฒนาสังคมเป็นแนวคิดที่มีรากฐานทางทฤษฎีมาอย่างยาวนานในระดับสากล สำหรับสังคมไทยได้มีการนำแนวคิดการพัฒนาสังคมมาใช้อย่างเป็นระบบในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๒ จากนั้นแนวคิดการพัฒนาสังคมก็ได้มีการนำไปปฏิบัติมีการ ศึกษาวิจัย และมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนามาโดยตลอด ได้มีนักวิชาการให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา สังคมไว้มี ๕ กลุ่ม^{๕๑} ดังนี้

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจและสวัสดิการสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกลุ่มแนวคิดที่เน้นว่าการพัฒนาสังคมจะต้องเริ่มต้นด้วยการ พัฒนาเศรษฐกิจ กล่าวคือ เน้นการพัฒนาอาชีพและยกระดับรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้นตามไปด้วย โดยมีสิ่งของเครื่องใช้และเครื่องบริโภคต่างๆ เพิ่มมากขึ้น แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจเป็น ศูนย์กลาง การพัฒนาสังคมนี้ก่อให้เกิดแนวคิดการยึดวัตถุและการบริโภควัตถุในที่สุด ควบคู่กับการพัฒนา เศรษฐกิจ ก็คือ การพัฒนาสวัสดิการสังคม การพัฒนาสวัสดิการ สังคมเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการให้ สวัสดิการแก่คนด้อยโอกาส คนอ่อนแอและคนที่ถูกทอดทิ้งจากสังคม หรือกลุ่มคนที่นักวิชาการกลุ่ม นี้เรียกคนกลุ่มนี้ว่า “กลุ่มคนชายขอบ” (marginal man) ความมั่นคงของสังคมจะเกิดขึ้นไม่ได้ トラบเท่าที่ยังไม่มีการกระจายสวัสดิการได้อย่างทั่วถึงทุกคน ในสังคมโดยเฉพาะแก่กลุ่มคนชายขอบ ซึ่งประกอบด้วย คนเร่ร่อนพเนจร คนพิการ คนชรา คนไร้ สัญชาติ และคนที่ถูกทอดทิ้ง แนวคิดสวัสดิการสังคมได้ครอบคลุมถึงการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งภาครัฐจะต้องเป็นหลักรับผิดชอบในการสงเคราะห์บุคคลที่ยากไร้และถูกทอดทิ้ง

๒. การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต (Quality of Life) หมายถึงชีวิตที่มีความสุข มีความพอใจในชีวิต ชีวิตที่มีสวัสดิภาพ ภาวะที่บุคคลได้เรียนรู้และเข้าใจตนเองอย่าง

^{๕๑} สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ ความมั่นคงของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิสัย, พ.ศ. ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๘-๑๒๐.

แท้จริง รวมทั้งการมีอิสระหลุดพ้นจากความต้องการ การมีหน้าที่การงานตามที่ต้องการและสภาวะการเรียนรู้ที่ดีทางกาย ทางจิตใจและทางสังคมซึ่งไม่เพียงแต่การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมจึงรวมเอากระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่น ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายขั้นต้นของการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคม ต่อจากนั้นจึงเสริมด้วยการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในชีวิต การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพวัฒนธรรมในทางวัตถุ และทางนามธรรมในสังคม

๓. การผสมผสานระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สวัสดิการ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม กลุ่มแนวคิดดังกล่าวนี้ มองเห็นว่าการพัฒนาสังคมจะต้องดำเนินการพร้อมๆ กับทางด้านเศรษฐกิจ สวัสดิการและคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ระบบการพัฒนามีการแยกส่วนที่จะทำให้เกิดการเสียสมดุล และจะก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมา เช่น หากเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียวโดยละเลยการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม จะทำให้สังคมสูญเสียความสมดุลระหว่างชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคมหลายอย่างตามมารวมทั้งการสูญเสียธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

๔. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดการพัฒนาสังคมที่ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมากในขณะนี้ ก็คือแนวคิดที่ว่าการพัฒนาสังคม คือการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดนี้พิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจการเมือง คุณธรรมจริยธรรม และการพัฒนาด้านอื่นๆ ในสังคมจะไม่ประสบผลสำเร็จหากประชาชนไม่มีส่วนร่วมตั้งแต่ตอนเริ่มต้น แนวคิดการมีส่วนร่วมไม่ได้จำกัดอยู่กับประชาชนในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงประชาชนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้องมีหลายระดับโดยเริ่มต้นตั้งแต่ระดับความคิด ร่วมรับรู้ ร่วมแสดง วิสัยทัศน์ ร่วมเสียสละเวลาสิ่งของ ร่วมพิจารณาร่วมแก้ไขปัญหาและร่วมรับผิดชอบ เป็นต้น การพัฒนาสังคมจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดนโยบาย ตั้งแต่จากระดับฐานรากของสังคม จนถึงระดับผู้บริหารประเทศชาติ ในอดีตการกำหนดแผนและนโยบายการพัฒนาสังคมจะมาจากระดับผู้บริหาร (Top-down Planning) ซึ่งอาจไม่เป็นไปตามความต้องการของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดแผนและกำหนดแผนการพัฒนาชุมชน จึงได้รับการสนับสนุนเพิ่มมากขึ้น การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นเบื้องต้นนั้น ถือว่าเป็นการกระจายอำนาจความรับผิดชอบไปยังประชาชนเพื่อให้ประชาชนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และมีความสุขสมควรแก่สภาพ

๕. การพัฒนาความเสมอภาคและความยุติธรรมในสังคม ตัวชี้วัดการพัฒนาสังคมที่สำคัญก็คือ ความเสมอภาคและความยุติธรรมที่สังคมมีให้แก่สมาชิกในสังคมทุกคน ความเสมอภาคเป็น

ความคิดทางการเมืองอย่างหนึ่งซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาโครงสร้างสำคัญของสังคมที่เอื้อประโยชน์ด้านต่างๆ ให้แก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกันกล่าวคือประชาชนในสังคมมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในการทำงาน การได้เลื่อนตำแหน่ง การได้รับสถานภาพทางสังคมอย่างเสมอภาคกัน การได้รับการคุ้มครองดูแลและสวัสดิการต่างๆ อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่ถูกจำกัดเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา เพศ และวัย เป็นต้น สำหรับความเป็นธรรมในสังคมมักจะใช้ควบคู่กับความเสมอภาค ความเป็นธรรมจะใช้ในเรื่องการใช้กฎหมายอย่างถูกต้อง และเป็นธรรมรวมทั้งการจัดทรัพยากรธรรมชาติอย่างเสมอภาคและการให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษแก่คนที่ด้อยโอกาส

การพัฒนาสังคมมีขอบเขตกว้างขวาง เพราะปัญหาของสังคมมีมาก และสลับซับซ้อนการแก้ปัญหาสังคมจึงต้องทำอย่างรอบคอบ และต้องอาศัยความร่วมมือกันของบุคคลจากหลายๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในสังคมนั้นๆ จะต้องรับรู้พร้อมที่จะให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ การพัฒนาสังคมจึงต้องเป็นทั้งกระบวนการ วิธีการ กรรมวิธีเปลี่ยนแปลง และแผนการดำเนินงาน ซึ่งมีรายละเอียด คือ^{๕๒} ๑. กระบวนการ (Process) การแก้ปัญหาสังคมต้องกระทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะต้องเป็นลักษณะที่ดีกว่าเดิม ๒. วิธีการ (Method) การกำหนดวิธีการในการดำเนินงาน โดยเฉพาะเน้นความร่วมมือของประชาชนในสังคมนั้นๆ กับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะทำงานร่วมกัน และวิธีการนี้ต้องเป็นที่ยอมรับว่า สามารถการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมได้อย่างถาวรและมีประโยชน์ต่อสังคม ๓. กรรมวิธีเปลี่ยนแปลง (Movement) การพัฒนาสังคมจะต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้ได้ และจะต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตน เพื่อให้เกิดสำนึกในการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และรักความเจริญก้าวหน้าอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ และ ๔. แผนการดำเนินงาน (Planning) การพัฒนาสังคมจะต้องทำอย่างมีแผน มีขั้นตอน สามารถตรวจสอบ และประเมินผลได้ แผนงานนี้จะต้องมีทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับชาติ คือ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ลงมาจนถึงระดับผู้ปฏิบัติ แผนงานจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาสังคม

แนวคิดการพัฒนาสังคมเป็นแนวคิดที่มีรากฐานทางทฤษฎีมาอย่างยาวนานในระดับสากล สำหรับสังคมไทยได้มีการนำแนวคิดการพัฒนาสังคมมาใช้อย่างเป็นระบบในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๒ จากนั้นแนวคิดการพัฒนาสังคมก็ได้มีการนำไปปฏิบัติมีการศึกษาวิจัย และมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนามาโดยตลอด แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของแนวคิดการพัฒนาสังคม

^{๕๒} หนังสือเรียนสาระการพัฒนาสังคม, รายวิชา การพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม, ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กศน. สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑), หน้า ๘.

ต่างๆ เพื่อความเข้าใจกับความหมายของการพัฒนาสังคม ซึ่งหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมที่เป็นอยู่ให้ไปสู่เป้าประสงค์กำหนดไว้โดยการระดมทรัพยากรและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมเพื่อใช้เป็นพลังขับเคลื่อนไปสู่เป้าประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นธรรม มีความเสมอภาคและเกิดประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ จากนิยามนี้จะเห็นได้ว่า

๒.๒.๑๑ องค์ประกอบของการพัฒนาสังคม

องค์ประกอบของการพัฒนาสังคมที่สำคัญ ๓ ด้าน คือ ด้านเป้าประสงค์ ด้านกระบวนการ และได้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ซึ่งคณะผู้ศึกษาจะใช้แนวทางเหล่านี้เพื่อวิเคราะห์และอธิบายแนวคิดหลักๆ ของการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน ๔ แนวคิด คือ ๑) แนวคิดการพัฒนาย่างยั่งยืน ๒) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ๓) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ๔) แนวคิดทุนทางสังคม^{๕๓}

๑) แนวคิดการพัฒนาย่างยั่งยืน แนวคิดการพัฒนาย่างยั่งยืน เกิดจากการถกเถียงกันในระดับสากลถึงเป้าประสงค์กระบวนการและผลลัพธ์ของการพัฒนาในอดีต ที่มีเป้าประสงค์มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก แต่ในกระบวนการพัฒนาและผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนา กลับทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมสภาพลงและไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนที่คุกคามประเทศที่กำลังพัฒนาได้ การถกเถียงทางสากลระหว่างการประชุมของสหประชาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference for Environment and Development-UNCED) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๒ คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาได้มีการเรียกร้องให้ประเทศสมาชิกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ส่งเสริมความยั่งยืนและไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมหลังจากนั้นการประชุมของสหประชาชาติในเรื่องนี้ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องอีกเจ็ดครั้ง จนได้ข้อสรุปซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวทางการพัฒนาที่ประเทศต่างๆ ควรใช้เป็นแนวทาง ทางกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศตนเองและได้มีการกำหนดคำนิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนเอาไว้ว่า “เป็นการพัฒนาที่สนองต่อความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ไปขัดขวางการบรรลุความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต” ตามคำนิยามนี้มีนัยว่า ความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันที่แสวงหาวิถีการดำรงชีวิต การทำงาน และความเป็นอยู่ ซึ่งทำให้เกิดความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ มีสุขภาพที่ดีและบรรลุเป้าประสงค์ที่ตนต้องการนั้น จะต้องไม่ไปทำลายสิ่งแวดล้อมและทำลายสวัสดิการของมนุษย์ในอนาคต

นอกจากนั้นในทางสากล ยังมีอีกองค์กรซึ่งเป็นองค์กรที่สังกัดสหประชาชาติเช่นกันคือ องค์กรด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations

^{๕๓} แนวคิดการพัฒนาสังคม สวัสดิการสังคม และความมั่นคงของมนุษย์, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : www.m-society.go.th, (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑).

Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO หรือ ยูเนสโก) ได้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาในอดีตขาดมิติด้านวัฒนธรรม ทั้งที่วัฒนธรรมเป็นแกนกลางแห่งคุณค่าของมนุษย์ตั้งนั้นทางยูเนสโกจึงได้นำเสนอว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ต้องนำคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นแกนกลางในการพัฒนาด้วย

สำหรับนักคิดในสังคมไทยผู้ที่นำเสนอแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นระบบมากที่สุดคือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านได้วิจารณ์แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UNCED โดยชี้ให้เห็นว่า ความยั่งยืนที่ได้นำเสนอนั้นยังคงเป็นความยั่งยืนที่มีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก เพียงแต่ให้ลดการทำลายสิ่งแวดล้อมลงไปเท่านั้น ซึ่งยังไม่มองการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวมและมีการบูรณาการอย่างเป็นระบบ ท่านจึงได้นำเสนอการพัฒนาแบบยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาอย่างสมดุล โดยมีเป้าหมายเพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของสรรพสิ่งทั้งตัวมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้จำแนกระบบมนุษย์ออกเป็น ๓ ระบบย่อย คือ ระบบชีวิตเชิงกายภาพ ระบบของจิตใจที่ทำงานตามจิตนิยาม และระบบการดำเนินชีวิต ซึ่งได้แก่ระบบพฤติกรรม เป็นต้น ในด้านระบบสังคมนั้นท่านได้ชี้ว่าเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างกันโดยเกิดจากเจตจำนงของมนุษย์ เช่น ระบบการปกครอง ระบบสวัสดิการ เป็นต้น ส่วนสิ่งแวดล้อม คือ สรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเอื้ออำนวยในการดำรงของมนุษย์ และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้กระทำต่อมนุษย์เอง ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

กระบวนการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวทางของพระธรรมปิฎกนั้น มี ๒ ขั้นตอน คือ ๑) การพัฒนาคน โดยให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและพัฒนาคนนั้นจะต้องพัฒนาทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ๒) การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนในฐานะที่เป็นแกนกลางต้องไปประสานปรับเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์องค์รวมใหญ่อย่างเป็นบูรณาการ เพื่อให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีมีสมดุลอย่างต่อเนื่อง ในการพัฒนาคนนั้น ท่านได้เสนอแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมไว้ว่า ให้เป็นพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน และมีการสร้างความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในพฤติกรรมหาเลี้ยงชีพให้เป็นสัมมาอาชีพ หรือการเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่ก่อกายต่อตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมพฤติกรรมในการบริโภคให้รู้จักประมาณการซื้อหาปัจจัยสี่ และสิ่งของเครื่องใช้โดยเน้นคุณค่าที่แท้และไม่เสพสิ่งมีนเมา เป็นต้น พฤติกรรมในการแสวงหาความสุขที่อิงธรรมชาติการหาสุขแบบประสานร่วมมือกันและการให้ซึ่งกันและกัน กล่าวโดยสรุป คือ การพัฒนาคนให้รู้จักการให้ควบคู่กับการได้อย่างสมดุลกัน

จะเห็นได้ว่าแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนของพระธรรมปิฎกนั้น ใช้หลักคิดของศาสนาพุทธเป็นแกนกลางในการวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการพัฒนาโดยเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งร่างกาย จิตใจและปัญญา รวมทั้งการสร้างระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์

สังคม ธรรมชาติและเทคโนโลยี ซึ่งนับว่าเป็นการเสนอแนวทางการพัฒนาที่นำเอาคุณค่าดั้งเดิมแบบ ตะวันออกมาท้าทายแนวคิดการพัฒนาของตะวันตกได้อย่างลึกซึ้งแหลมคม แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่มี คุณค่าควรแก่การนำมาพิจารณาและนำไปประยุกต์ในการปฏิบัติในสังคมไทยไม่น้อย

๒) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่พลเมืองไทย ในปีพ.ศ.๒๕๔๐ ภายหลังเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ สังคมไทย แนวคิดของพระองค์เป็นแนวคิดที่ต่อยอดมาจากแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งทรง พระราชทานให้กับประชาชนไทยในปี พ.ศ.๒๕๓๗ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็น เป้าประสงค์ของทิศทางการพัฒนาประเทศ คือ การให้ประชาชนดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียงหรือ พอประมาณ ซึ่งอยู่บนทางสายกลางระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความกะเบียดกระเสียน โดยยึดค่านิยม ทางพุทธธรรม หรือจริยธรรมของศาสนาเป็นเหตุผลในการดำเนินชีวิต ได้แก่ การไม่โลภ ไม่เอาर्डเอา เปรียบผู้อื่น และซื่อสัตย์สุจริต ในการผลิตนั้นเน้นการผลิตเพื่อบริโภค โดยหน่วยการผลิตพึ่งตนเองได้ อย่างน้อยหนึ่งในสี่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจะทำให้ประชาชนพัฒนาไปอยู่ในฐานที่ ถึงระดับความพอมีพอกินและพอใช้ หลังจากที่พระองค์เสนอแนวคิดได้ไม่นาน คณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้นำแนวคิดของพระองค์บรรจุลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีเป้าประสงค์ที่มุ่งให้ประชาชนในภาคการ ผลิตทั้งภาคเกษตรและอุตสาหกรรมสามารถพึ่งตนเองได้ก่อนเป็นลำดับแรก โดยยึดหลักธรรมทาง ศาสนาเรื่องการไม่เอาความโลภเป็นที่ตั้ง รู้จักประมาณตนอย่างมีเหตุมีผล และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และเมื่อหน่วยการผลิตในระดับย่อยมีความเข้มแข็งมากขึ้นจึงก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาการ ผลิต และการขยายการจัดจำหน่ายออกไปภายนอก ทั้งระดับ จังหวัด ประเทศ และต่างประเทศใน ที่สุด แนวคิดนี้เป็นแนวทางการพัฒนาที่มีปรัชญาตรงข้ามกับการพัฒนาแบบทุนนิยมซึ่งเน้นปรัชญา บริโภคนิยม กระตุ้นความโลภ ความอยากได้ และทำให้ประชาชนเป็นหนี้ในที่สุด ดังนั้นการใช้แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมทั้งในระดับเป้าประสงค์และกระบวนการพัฒนา นับ ได้ว่าเป็นทางเลือกที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนไทยเป็นอิสระและพึ่งตนเองจากการ ครอบงำของระบบบริโภคนิยม และทำให้ประเทศไทยลดการพึ่งพาจากต่างชาติได้มากยิ่งขึ้น จึงควร เป็นแนวคิดที่กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จะต้องน้อมนำไปศึกษาและเผยแพร่ ให้กับกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาสังคมต่อไป

๓) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดที่ นำเสนอโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักพัฒนาชุมชนภาคเอกชน เป็นจำนวนมาก และเป็นที่มาของแนวความคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในระยะหลัง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้

นำเสนอแนวความคิดนี้ในปี ๒๕๒๗ ในหนังสือชื่อ “บ้านกับเมือง” โดยในขั้นแรกได้นำเสนอการวิเคราะห์หมู่บ้านไทย และต่อมาได้เสนอการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของชาวบ้าน

จากรากฐานแนวคิดของวัฒนธรรมชุมชนที่ได้กล่าวมาข้างต้น นักพัฒนาสังคมในยุคต่อมาได้หันมาสนใจและสร้างแนวคิดการพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านขึ้นมา นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ชี้ให้เห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทย การพัฒนาสังคมควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานดังกล่าวเพื่อจะทำให้เกิดความมั่นคง ไม่โยกคลอนง่ายเป่าประสงค์ของการพัฒนาสังคมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำให้สังคมไทยพึ่งตนเองได้โดยมีรากฐานที่แน่นหนา และสร้างพลังให้กับชาติสำหรับลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการคือ

๑) มีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น เพราะเกิดมาจากประสบการณ์และบทเรียนของผู้คนในท้องถิ่นหนึ่งๆ ๒) มีความเชื่อมโยง หรือบูรณาการสูง ทั้งทางกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม อาทิ ความคิดเรื่อง พระแม่ธรณี รุกขเทวดา ซึ่งเป็นตัวอย่างการนำเอาธรรมชาติเชื่อมโยงกับจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เคารพธรรมชาติ และไม่ทำลายธรรมชาติ และ ๓) มีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสเป็นผู้รู้มีประสบการณ์ และผ่านชีวิตมากกว่า

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจำแนกออกเป็นหลายลักษณะ เช่น ภูมิปัญญาด้านการเกษตร ผสมผสานหรือวนเกษตร ซึ่งเน้นการปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานกัน ภูมิปัญญาด้านการแพทย์ การใช้สมุนไพร หรือการนวดต่างๆ ภูมิปัญญาด้านสังคม เช่น การจัดประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ภูมิปัญญาด้านอาหาร ซึ่งมีหลากหลายตามภูมิภาค และภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมจะต้องครอบคลุมความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในแต่ละด้าน ทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสวัสดิการสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาอาชีพเพื่อยกระดับรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมรวมถึงการพัฒนาที่ผสมผสานระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สวัสดิการ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาความเสมอภาคและความยุติธรรมในสังคมเพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพและได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน

๒.๒.๑๒ ระบบการพัฒนาสังคม

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้สังเคราะห์ระบบการพัฒนาสังคม^{๕๔} ไว้ดังนี้

^{๕๔} สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ ความมั่นคงของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เทพพิญวานิสัย, พ.ศ. ๒๕๔๙), หน้า ๙๖-๑๐๕.

๑. ระบบครอบครัว วิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างครอบครัว ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นพ่อแม่และบุตรเป็นเบื้องต้น เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นมาครอบครัวจะกลายเป็นครอบครัวขยายมีสมาชิกมากขึ้น ซึ่งนอกจากพ่อแม่และบุตรแล้วจะมีญาติพี่น้องคนอื่นๆ อาศัยอยู่ด้วยในครอบครัวเดียวกันกลายเป็นครอบครัวขยาย (Extended Family) แต่ถ้ามีสมาชิกที่เป็นเฉพาะพ่อ แม่ และลูกอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดเล็ก ซึ่งเรียกว่าครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ในสังคมไทยพบว่ามีครอบครัวขนาดเล็กหรือครอบครัวเดี่ยว ส่วนในสังคมชนบทครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยายและบทบาทของครอบครัวทั้งสองแบบนี้โดยพื้นฐานแล้วมีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามบริบทของสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยครอบครัวมีบทบาทในการพัฒนาสังคมมากที่สุดในการมีชีวิตอยู่รอดของสมาชิกที่เกิดมาใหม่รวมทั้งบทบาทด้านอื่นๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งสามารถกล่าวได้ ดังต่อไปนี้

๑.๑ การฝึกอบรมให้รู้จักระเบียบกฎเกณฑ์ที่ดีของสังคม ครอบครัวทำหน้าที่ฝึกอบรมสมาชิกที่เกิดมาใหม่ให้รู้จักกฎเกณฑ์ที่ดีในสังคม (Socialization) และสามารถปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมมาใช้บังคับ ครอบครัวจึงมีหน้าที่ในการอบรมสมาชิกให้รู้จักบทบาทและปฏิบัติตามบทบาทนั้นๆ อย่างเหมาะสม เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของลูก และที่สำคัญบทบาทของผู้ที่เป็นสามีและภรรยาจะพึงปฏิบัติต่อกันและอย่างเหมาะสมรวมทั้ง การพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมอีกด้วย

๑.๒ การอบรมสั่งสอนให้สมาชิกที่เกิดมาใหม่เป็นคนดี โดยการห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่ว และฝึกจากศีลธรรมอันดีงาม พัฒนาให้มีความรู้ ทำแต่ความดีมีทักษะสามารถช่วยตัวเอง และประกอบอาชีพสุจริตเลี้ยงตนเองและคู่ครองของตนเองในอนาคตซึ่งเป็นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้มีคุณสมบัติเป็นพลเมืองดีของสังคมอีกด้วย

๑.๓ การพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว ความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว (Family Solidarity) ทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุข กระบวนการในการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว ประกอบด้วย การเตรียมตัวของคู่สมรสให้มีความพร้อมก่อนมีครอบครัว การเรียนรู้ในบทบาทของสามีภรรยา การมีภาระงานที่มั่นคงและสุจริตเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงดู สมาชิกในครอบครัวอย่างพอเพียง การอบรมพัฒนาคู่ครองให้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน การรู้จักอดออมทรัพย์ที่หามาได้และรู้จักใช้สอยอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด การมีความโอบอ้อมอารีต่อกันมีความกตัญญูรู้จักคุณของบุพการีและการมีความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆ การทำให้ครอบครัวมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน และมีผลทำให้คุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัวมีความสูงส่งตามมาตรฐานชีวิตที่ดีและที่พึงปรารถนา

๒. ระบบการศึกษา

ระบบการศึกษา หมายถึง แบบแผนบรรทัดฐานเพื่อการศึกษาอบรมโดยเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับระบบการเรียนการสอน การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ความคิดต่างๆ การศึกษาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสมาชิกให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ ถือเป็นกระบวนการพื้นฐานที่พบเห็นในทุกสังคมทั้งในชนบทและในเมืองและทุกระดับ ข้อแตกต่างจะอยู่ที่ระบบการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียน ผู้สอน ตาราที่สอน สื่อที่ใช้ในการสอน และวิธีการในการสอนในสังคมไทย ปัจจุบันรูปแบบการศึกษาจะมี ๓ อย่าง คือ การศึกษาอย่างเป็นทางการหรือการศึกษาในระบบ การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหรือการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ระบบการศึกษามีบทบาทที่สำคัญมากในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้

๒.๑ มุ่งพัฒนาให้เกิดความรู้ (พุทธิศึกษา) ในเรื่องต่างๆ ที่บุคคลปรารถนาจะรู้เพื่อเป็นการพัฒนาโลกทัศน์เกี่ยวกับชีวิตให้กว้างไกลและสามารถรับรู้สภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกได้อย่างกว้างขวางอันเป็นการช่วยให้ชีวิตมีความหมายมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาช่วยให้บุคคลรู้จักสังคมที่ตนอยู่อาศัยและสังคมล้อมรอบว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ดำรงอยู่ได้อย่างไร มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นอย่างไร มีปัญหาเป็นอย่างไร เมื่อบุคคลมีความรู้ความเข้าใจในสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมแล้วจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมรอบชุมชนได้อย่างมีความสุขพอสมควรแก่สถานภาพ

๒.๒ มุ่งพัฒนาให้บุคคลรู้จักใช้ความรู้ในการรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรง (พลศึกษา และโภชนาการศึกษา) รู้จักหลีกเลี่ยงและงดเว้นพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของตนเองและของบุคคลอื่น การศึกษาช่วยให้บุคคลรู้จักวิธีการทำตนให้แข็งแรง เช่น การออกกำลังกายและรู้จักเลือกรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะอนามัยและครบหมวดหมู่ของ โภชนาการที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาการเจริญเติบโตของชีวิต

๒.๓ มุ่งพัฒนาให้บุคคลใช้ความรู้ในการประกอบสัมมาอาชีพะ สามารถพึ่งตนเองและเลี้ยงดูรับผิดชอบให้มีความสุขได้ (หัตถศึกษา) โดยไม่สร้างปัญหาและสร้างภาระให้แก่สังคม จุดมุ่งหมายของการศึกษาข้อนี้จะเห็นได้ในการจัดการศึกษาในและนอกระบบการศึกษา เช่น อาชีวศึกษา และการฝึกอบรมวิชาชีพ ระยะสั้น เป็นต้น แม้กระทั่งการศึกษาในระดับสูง เช่น อุดมศึกษาก็เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาให้บุคคลมีวิชาชีพติดตัวสามารถใช้ความรู้ไปทำงานในหน่วยงานต่างๆ ได้อย่างมีความสุข

๒.๔ มุ่งพัฒนาให้บุคคลมีคุณธรรมและมีจริยธรรม (จริยศึกษา) ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ไม่ฝ่าฝืนขนบธรรมเนียม กฎระเบียบ และบรรทัดฐานทั้งหลายของสังคมซึ่งจะมีผลทำให้สังคมสงบสุขปราศจากการเบียดเบียน นอกจากนี้ การศึกษายังช่วยให้บุคคลมีจิตสำนึกรับผิดชอบรู้จัก

ควบคุมตนเอง รู้จักแยกพิจารณาว่าอะไรผิดอะไรถูก และมีวุฒิภาวะทางอารมณ์การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยกรอบธรรม และปลูกฝังให้บุคคลมีจริยธรรมควบคู่ไปด้วย จึงจะทำให้ชีวิตบุคคลมีคุณภาพอย่างแท้จริง

ระบบการศึกษาเป็นระบบที่เชื่อมโยงกับระบบอื่นๆ ในสังคมอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ มีทักษะสูงขึ้นและมีอุดมการณ์ในชีวิตที่สูงส่งตั้งงาม ซึ่งจะทำให้บุคคลพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานในระบบอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม

๒.๒.๕ รูปแบบกลยุทธ์การพัฒนาสังคม กลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์ (Strategy) เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และจะใช้ในความหมายที่แตกต่างกันไป ตามวัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่องค์กร โดยมีความหมายต่างๆ ไป ดังนี้^{๕๕} ยุทธศาสตร์ หมายถึง การมองไปสู่อนาคต ภายใต้การพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการใช้ความสามารถขององค์กรเพื่อระดมทรัพยากรมาใช้ และการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการพิจารณาทางเลือกต่างๆ อย่างรอบคอบ และชัดเจนว่าจะสามารถนำองค์กรไปสู่ภารกิจ และเป้าหมายที่วางไว้ ยุทธศาสตร์ หมายถึง การวิเคราะห์เพื่อวางกลยุทธ์ที่วิเคราะห์ทุกปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่คาดว่าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคตที่จะมีผลกระทบต่อองค์กรทั้งในแง่โอกาส และอุปสรรค ยุทธศาสตร์ หมายถึง ทิศทางที่ชัดเจนขององค์กรกำหนดขึ้นเพื่อขึ้นการปฏิบัติในอนาคต

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้นำเสนอรูปแบบกลยุทธ์การพัฒนาสังคม ไว้ดังนี้^{๕๖}

๑. การสร้างความร่วมมือ หมายถึง การชักนำบุคคลและองค์กรต่างๆ เข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมอย่างหลากหลาย
๒. การร่วมมือกับองค์กรเอกชน คือ การมองเห็นความสำคัญ และสร้างความร่วมมือกับองค์กรเอกชนไม่ว่าจะเป็นประเภทแสวงหากำไรและไม่แสวงหากำไร ซึ่งองค์กรเหล่านี้มีกำลังเงินกำลังคน มีความรู้ความสามารถ และมีวิธีการทำงานที่แตกต่างไปจากของทางราชการ
๓. การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้พื้นบ้านต่างๆ เช่น การรักษาโรค การช่าง การคมนาคมขนส่ง การศึกษา นันทนาการ ภาษา เป็นต้น

^{๕๕} นโยบายและแผนการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศของประเทศไทย, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.kmitl.ac.th>, (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑).

^{๕๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๑-๑๓๘.

๔. การมองปัญหาการพัฒนาสังคม หมายถึง หลักการมองว่าเมื่อมีการพัฒนาสังคมในรูปแบบต่างๆ แล้ว ปัญหาจะเกิดจากสิ่งใดบ้าง เพื่อจะได้ระมัดระวังหรือหาทางป้องกันไว้ก่อน

๕. ผลเชิงลบของการพัฒนาสังคม หมายถึง ผลเสียหรือผลลบอันเกิดจากการพัฒนาสังคม ทั้งที่ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า และไม่ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า

๖. กลวิธีการพัฒนาสังคม หมายถึง รูปแบบวิธีการในการพัฒนาที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น การพัฒนาแบบสมดุล, การพัฒนาแบบเชิงรุก, การพัฒนาแบบครบวงจร, การพัฒนาแบบไร้สวนผสม, การพัฒนาแบบผู้นำพื้นบ้าน เป็นต้น

๗. การบำรุงรักษาสิ่งที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้ว หมายถึง สิ่งที่เป็นวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุก็ตามเมื่อพัฒนาขึ้นมาแล้ว มีการรักษาไว้ให้คงสภาพไว้ให้นานที่สุด

สรุปได้ว่า กลยุทธ์การพัฒนาสังคม คือกลวิธีการการเปลี่ยนแปลงที่ดีเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา สุขภาพ อนามัย มีความพึงพอใจในชีวิตของตน และมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๒.๒.๘ ทฤษฎีอื่น ๆ

๑) ทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs)^{๕๗} การที่ผู้รู้ได้หันมาใช้วิธีการใหม่ๆ ในการมองปัญหา ประกอบกับแนวคิดในเรื่องทฤษฎีพึ่งพา ทำให้กรอบการพิจารณาและการอ้างอิงของทฤษฎีการพัฒนาแบบเดิมถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับความเจริญเติบโต แนวความคิดเกี่ยวกับการทำให้ทันสมัยและการพัฒนาแบบเก่าที่เริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ.๑๙๖๐ โดยผู้สนใจในเรื่องการพัฒนาได้หันมาให้ความสำคัญกับความพอใจเรื่องความต้องการพื้นฐานตามแนวทางของ จาซอบ ไวนเนอร์ (Jacob Viner) เกี่ยวกับวิธีการที่ให้ความสำคัญกับมนุษย (Humanitarian approach) ซึ่งถูกปฏิเสธมาแล้วเมื่อ ๒๐ ปีก่อนเพราะไม่มีใครเชื่อว่าจะเป็นไปได้

แนวความคิดในเรื่องความต้องการพื้นฐานนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์มากกว่าที่จะเป็นวิธีการ วิเคราะห์แนวความคิดนี้จะตีความหมายข้อมูลที่มาได้ในแนวทางที่แตกต่างไปจากวิธีที่เคยทำมาก่อนและเป็นแนวความคิดที่เกิดวิพากษ์ตัวเอง (Self-criticism) ขององค์การสหประชาชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การแรงงานระหว่างประเทศและธนาคารโลก แนวความคิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้โดยความพยายามของผู้รู้กลุ่มหนึ่ง ซึ่งประชุมกันที่เมืองโคโคโยค (Cocoyoc) ในประเทศเม็กซิโกในปี

^{๕๗} ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑)

ค.ศ.๑๙๗๔ โดยถือว่าเป็นโครงการหนึ่งของกลยุทธ์ในการพัฒนาแบบดั้งเดิม จากประสบการณ์หลายปีในการทำงานตามโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดความแน่ใจว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่นั้นนั้น มีอาจทำให้ประเทศโลกที่สามสามารถพัฒนาให้ทันประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายได้ จากความแน่ใจดังกล่าวขององค์การระหว่างประเทศได้นำไปสู่การยอมรับว่า ไม่มีทางที่จะอุดช่องว่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนได้ จึงควรลดวัตถุประสงค์ลงมาสู่ระดับที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยากจนพอมีปัจจัยทางวัตถุที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตก่อน ดังนั้น กลยุทธ์ใหม่จึงมุ่งสู่ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ทั้งนี้ เพราะกลไกการตลาดที่มีอยู่นั้นสนองตอบเฉพาะความต้องการที่ได้มาจากการมีอำนาจซื้อเท่านั้น ไม่ได้สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วๆ ไปว่า ประกอบด้วย อาหาร สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา สภาพการทำงาน และความมั่นคงทางสังคม

๒) ทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ^{๕๕} นักวิชาการทางยุโรปได้ให้ความสนใจทฤษฎีพึ่งพาและทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ต่อมาได้มีการพัฒนาวิธีการทางทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นในแนวทางที่สอดคล้องกับความคิดของคาล มาร์กซ์ เช่น ซาเมอร์ อีน (Samir Ain) และอาร์กฮิรี เอมานูเอล ผู้ที่ได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนที่ขาดความเสมอภาค นักวิชาการสำคัญอีกคนหนึ่ง คือ โจฮาน กัลตุง ได้กล่าวถึง มิติใหม่สำหรับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยการนำเอาทฤษฎีความขัดแย้งกับทฤษฎีการรวมตัวกัน มาพิจารณาหาหลักฐานและเหตุผลเพื่อกำหนดเป็นวิธีการทางโครงสร้างขึ้นมา เรียกว่าทฤษฎีโครงสร้างทางจักรวรรดินิยม ซึ่งถือได้ว่าเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่ทฤษฎีต่างๆ ไปเกี่ยวกับอำนาจระหว่างประเทศและความสัมพันธ์แบบพึ่งพา ผลที่ตามมาขอความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เสมอภาค ความสูญเสียที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าวมักจะเป็นของประเทศที่อ่อนแอกว่า และทำให้ศักยภาพในการพัฒนาของฝ่ายนั้นต่ำลง ทั้งยังทำให้ความสัมพันธ์นั้นต้องพึ่งพาอาศัยประเทศศูนย์กลางมากยิ่งขึ้นต่อไป

สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีทั้งในระบบความเป็นอยู่ของคนในสังคม ค่านิยมและการกระจายโอกาสที่ดีของบุคคล การพัฒนาสังคมจึงเป็นการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้น โดยยึดหลักความร่วมมือของรัฐและประชาชน ให้ประชาชนเกิดความริเริ่ม วางแผนและลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเองใช้ทรัพยากรในสังคมให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

^{๕๕} ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>, (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑)

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของประชาคมอาเซียน

ประชาคมอาเซียน เป็นเป้าหมายของการรวมตัวของประเทศสมาชิกอาเซียน เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและขีดความสามารถการแข่งขันของอาเซียนในเวทีระหว่างประเทศในทุกด้าน รวมถึงความสามารถในการรับมือกับปัญหาใหม่ๆ ในระดับโลกที่ส่งผลกระทบต่อภูมิภาคอาเซียน เช่น ภาวะโลกร้อน การก่อการร้าย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเป็นประชาคมอาเซียน คือการทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเป็น “ครอบครัวเดียวกัน” ที่มีความแข็งแกร่งและมีภูมิคุ้มกันที่ดีโดยสมาชิกในครอบครัวมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี ปลอดภัย และสามารถทำมาค้าขายได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น แรงผลักดันสำคัญที่ทำให้ผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนตกลงกันที่จัดตั้งประชาคมอาเซียน อันถือเป็นการปรับปรุงตัวครั้งใหญ่และวางรากฐานของการพัฒนาของอาเซียน คือ สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่ทำให้อาเซียนต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ เช่น โรคระบาด อาชญากรรมข้ามชาติ ภัยพิบัติธรรมชาติ และปัญหาสิ่งแวดล้อม ภาวะโลกร้อนและความเสี่ยงที่อาเซียนอาจไม่สามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดประชาคมอาเซียนถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๔๖ จากการที่ผู้นำอาเซียนได้ร่วมลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนที่เรียกว่า “ข้อตกลงบาหลี ๒” เพื่อเห็นชอบให้จัดตั้งประชาคมอาเซียน ภายในปี ๒๕๖๓ แต่ต่อมาได้ตกลงร่นระยะเวลาจัดตั้งให้เสร็จในปี ๒๕๕๘ ประชาคมอาเซียนประกอบด้วย ๓ ประชาคมย่อย ซึ่งเปรียบเสมือนสามเสาหลักซึ่ง เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ได้แก่

๑) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน มุ่งให้ประเทศในภูมิภาคอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีระบบแก้ไขความขัดแย้งระหว่างกันได้ด้วยดี มีเสถียรภาพอย่างรอบด้าน มีกรอบความร่วมมือเพื่อรับมือกับภัยคุกคามความมั่นคงทั้งรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ๆ เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยและมั่นคง

๒) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน มุ่งให้เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ และการอำนวยความสะดวกในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน อันจะทำให้ภูมิภาคมีความเจริญมั่งคั่ง และสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่นๆ ได้เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในประเทศอาเซียน

๓) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน เพื่อให้ประชาชนแต่ละประเทศอาเซียนอยู่ร่วมกันภายใต้แนวคิดสังคมที่เอื้ออาทร มีสวัสดิการทางสังคมที่ดี และมีความมั่นคงทางสังคมในตอนนี้ ประเทศสมาชิกอาเซียนกำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการให้บรรลุการเป็นประชาคมอาเซียนภายในปีเป้าหมาย ๒๕๕๘ โดยในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๔ ที่ไทยจะเป็นเจ้าภาพในช่วงปลายเดือน ก.พ. ๒๕๕๒ นี้ ผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนจะรับรองแผนงานหรือแผนกิจกรรมการจัดตั้งประชาคมการเมือง และความมั่นคงอาเซียนและประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) คือการให้อาเซียนรวมตัวเป็นชุมชนหรือประชาคมเดียวกัน มีจำนวน ๑๐ ประเทศและร่วมพัฒนาใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการเมืองและความมั่นคง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม ผสมผสานกันในแต่ละประเทศซึ่งจะก่อให้เกิดวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ ที่อาจคาดไม่ถึงในปัจจุบันประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนของประชาสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในอนาคตเป็นอย่างมากในภูมิภาคกลุ่มประเทศอาเซียนที่ไม่เพียงแต่นำมาซึ่งการขยายตัวและความผูกพันทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสามารถเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและนั่นคือ จุดเปลี่ยนประเทศไทยที่สำคัญ^{๕๙}

๒.๓.๒ ความเป็นมาของอาเซียน

เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ ณ วังสราญรมย์ (ที่ตั้งของกระทรวงการต่างประเทศไทยในขณะนั้น) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของ ๕ ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย ได้ลงนามใน “ปฏิญญากรุงเทพฯ” (Bangkok Declaration) เพื่อจัดตั้งสมาคมความร่วมมือในระดับภูมิภาคของประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้ชื่อ “สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” หรือ “อาเซียน” (ASEAN) ซึ่งเป็นตัวย่อของ Association of South East Asian Nations ชื่อทางการในภาษาอังกฤษของอาเซียน ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่จะลงนามในปฏิญญากรุงเทพฯ รัฐมนตรีต่างประเทศของทั้ง ๕ ประเทศได้หารือเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการจัดตั้งสมาคมอาเซียนและยกร่างปฏิญญากรุงเทพฯ ที่แหลมแท่นจังหวัดชลบุรี ปฏิญญากรุงเทพฯ ได้ระบุวัตถุประสงค์สำคัญ ๗ ประการของการจัดตั้งอาเซียน ได้แก่

๑) ส่งเสริมความร่วมมือและความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ และการบริหาร

๒) ส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงส่วนภูมิภาค

๓) เสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ พัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาค

๔) ส่งเสริมให้ประชาชนในอาเซียนมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดี

๕) ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในรูปของการฝึกอบรมและการวิจัย และส่งเสริมการศึกษาด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๖) เพิ่มประสิทธิภาพของการเกษตรและอุตสาหกรรม การขยายการค้า ตลอดจนการปรับปรุงการขนส่งและการคมนาคม

^{๕๙} สมใจ กงเดิม, การศึกษาความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. (มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, พ.ศ. ๒๕๕๖), หน้า ๒๗๖.

๗) เสริมสร้างความร่วมมืออาเซียนกับประเทศภายนอก องค์การ ความร่วมมือแห่งภูมิภาคอื่นๆ และองค์การระหว่างประเทศ

นับตั้งแต่วันก่อตั้ง อาเซียนได้พยายามแสดงบทบาทในการดำรงรักษาและส่งเสริมสันติภาพเสถียรภาพ ความมั่นคงและความเจริญร่วมกันในภูมิภาค ตลอดจนมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องในการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างประเทศสมาชิก ตลอดจนพัฒนาการในเรื่องความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคม จนเป็นที่ประจักษ์แก่นานาชาติ และนำไปสู่การขยายสมาชิกภาพ โดยบรูไนดารุสซาลามเข้าเป็นสมาชิกลำดับที่ ๖ เมื่อปี ๒๕๒๗ เวียดนามเข้าเป็นสมาชิกลำดับที่ ๗ ในปี ๒๕๓๘ ลาวและพม่าเข้าเป็นสมาชิกพร้อมกันเมื่อปี ๒๕๔๐ และกัมพูชาเข้าเป็นสมาชิกล่าสุดเมื่อปี ๒๕๔๒ ทำให้ในปัจจุบันอาเซียนมีสมาชิกรวมทั้งหมด ๑๐ ประเทศ อาเซียนก่อตั้งเพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ

นโยบายการดำเนินงานของอาเซียนจะเป็นผลจากการประชุมหารือในระดับหัวหน้ารัฐบาลระดับรัฐมนตรีและเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียน ทั้งนี้การประชุมสุดยอด (ASEAN Summit) หรือการประชุมของผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนเป็นการประชุมระดับสูงสุดเพื่อกำหนดแนวนโยบายในภาพรวม และเป็นโอกาสที่ประเทศสมาชิกจะได้ร่วมกันประกาศเป้าหมายและแผนงานของอาเซียนในระยะยาวซึ่งจะปรากฏเป็นเอกสารในรูปแบบต่างๆ อาทิ แผนปฏิบัติการ (Action Plan) แถลงการณ์ร่วม (Joint Declaration) ปฏิญญา (Declaration) ความตกลง (Agreement) หรืออนุสัญญา (Convention) ส่วนการประชุมในระดับรัฐมนตรีและเจ้าหน้าที่อาวุโสจะเป็นการประชุมเพื่อพิจารณาทั้งนโยบายในภาพรวมและนโยบายเฉพาะด้าน

ด้านการเมืองและความมั่นคง อาเซียนได้จัดทำปฏิญญากำหนดให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตสันติภาพ เสรีภาพความเป็นกลาง (Zone of Peace, Freedom and Neutrality -TAC) ในปี ๒๕๑๙ และจัดทำสนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty on the Southeast Asian Nuclear Weapon - Free Zone - SEANWFZ) ในปี ๒๕๓๙ รวมทั้งได้ริเริ่มการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (ASEAN Regional Forum - ARF) ซึ่งไทยเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระดับรัฐมนตรีครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๓๗

ด้านเศรษฐกิจอาเซียนได้ลงนามจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area -AFTA) ในปี ๒๕๓๕ เพื่อลดภาษีศุลกากรระหว่างกัน เพื่อช่วยส่งเสริมการค้าภายในอาเซียนให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น ลดต้นทุนการผลิตสินค้า และดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศกับทั้งได้ขยายความ

ร่วมมือด้านเศรษฐกิจเพิ่มเติม เพื่อให้การรวมตัวทางเศรษฐกิจสมบูรณ์แบบและมีทิศทางชัดเจนด้วยการจัดตั้งเขตลงทุนอาเซียน (ASEAN Investment Area - AIA)

ด้านสังคม อาเซียนมีความร่วมมือเฉพาะด้าน เพื่อให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี และมีการพัฒนาในทุกด้านเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต นับตั้งแต่ประเทศในกลุ่มอาเซียนมีการรวมตัวกัน ภายหลังจากประกาศปฏิญญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration) และการก่อตั้งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาเซียน เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Association of Southeast Asian Nations) เป็นต้นมา ประเทศสมาชิกอาเซียนต่างได้รับประโยชน์จากความร่วมมือที่ช่วยให้ผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ และสามารถเพิ่มอำนาจต่อรองกับประชาคมอื่นๆ ในโลกให้สูงขึ้นภายหลังการรับรองเอกสาร “วิสัยทัศน์อาเซียน 2020” (ASEAN Community) ให้เป็นผลสำเร็จภายในปี ๒๕๖๓ (ค.ศ. ๒๐๒๐) และเห็นชอบให้มีการร่าง “กฎบัตรอาเซียน” เพื่อเป็น “ธรรมนูญ” การบริหารปกครองกลุ่มประเทศอาเซียนทั้ง ๑๐ ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ตลอดจนการประชุมสุดยอดอาเซียนในปีพ.ศ. ๒๕๕๐ (ค.ศ. ๒๐๐๗) ที่มีความตกลงให้เร่งรัดการจัดตั้งประชาคมอาเซียนให้แล้วเสร็จเร็วขึ้นอีก ๕ ปี คือภายในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕) ซึ่งมีการลงนามรับรอง “ร่างกฎบัตรอาเซียน” (ASEAN Charter) เพื่อใช้เป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันที่เน้นความยึดมั่นในหลักการแห่งประชาธิปไตย หลักนิติธรรมและธรรมาภิบาล การเคารพและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวของอาเซียน ดังคำขวัญที่ว่า “One Vision, One Identity, One Community” ส่งผลให้เกิดความพยายามในการขับเคลื่อนและเตรียมการเพื่อก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียนให้ทันตามกำหนดเวลาดังกล่าวในทุกมิติอย่างเป็นรูปธรรมและจริงจังมากยิ่งขึ้น การศึกษามีหน้าที่โดยตรงที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ที่จำเป็นในการขับเคลื่อนและเตรียมการเพื่อก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียนให้ทันตามกำหนดในกรอบความร่วมมือของประชาคมอาเซียนทั้ง ๓ เสาหลัก (Three Pillars of ASEAN Community – APSC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community – AEC) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาสังคมและวัฒนธรรม (ASEAN Socio-Cultural Community - ASCC) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาในฐานะหน่วยวิจัยและพัฒนานโยบายและแผนการศึกษาของชาติ จำเป็นที่จะต้องมีความตระหนักรู้และมีความพร้อมในการกำหนดนโยบายเพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยให้ก้าวสู่ประชาคมอาเซียนที่สอดคล้องกับนโยบายในการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ที่มุ่งสร้างคนไทยยุคใหม่ให้มีความรู้ความดีและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ซึ่งหมายรวมถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้คนไทยมีความพร้อมที่จะเป็นพลเมืองอาเซียนที่แข่งขันได้และอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านอย่างสันติสุข ตลอดจนเป็นต้นแบบการดำเนินการเพื่อขยายผลความร่วมมือที่เป็นรูปธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านต่างๆ ในภูมิภาคเดียวกันอีกด้วย ดังนั้นการให้ความรู้แก่นักศึกษาข้าราชการ บุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมการเพื่อก้าวสู่ประชาคมอาเซียนจึงเป็นสิ่งจำเป็น

เพื่อประโยชน์ในการปูพื้นฐานสร้างความรู้ความเข้าใจให้นักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องให้เกิดความตื่นตัว และมีความพร้อมในเบื้องต้นในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนไปพร้อมกัน^{๖๐}

๒.๓.๓ วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งอาเซียน

อาเซียนมีเป้าหมายจะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕) ที่ประกอบด้วยสามเสาหลัก ได้แก่ การเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมและวัฒนธรรม โดยมีวิสัยทัศน์ร่วมของผู้นำอาเซียน คือ การสร้างประชาคมอาเซียนที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง มีกฎเกณฑ์กติกาที่ชัดเจนและมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยเมื่อปี ๒๕๕๑ ได้มีการจัดทำกฎบัตรอาเซียนหรือธรรมนูญอาเซียนเพื่อวางกรอบทางกฎหมายและโครงสร้างองค์กรและแผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียน (Blueprints) ในทั้งสามเสาหลัก ทั้งนี้ เป้าหมายหลักของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน คือ การสร้างประชาคมที่มีความแข็งแกร่งสามารถสร้างโอกาสและรับมือสิ่งท้าทายทั้งด้านการเมืองความมั่นคง เศรษฐกิจ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ โดยให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีสามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น และประชาชนในอาเซียนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ต่อมาในปี ๒๕๕๓ ไทยได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงในภูมิภาคอาเซียน (ASEANConnectivity) เพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของประชาคมอาเซียนและนำไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕) อีกทั้งเพื่อส่งเสริมความสามารถในการแข่งขันของอาเซียนในเวทีโลก นอกจากการสร้างประชาคมอาเซียนที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงและมีประชาชนเป็นศูนย์กลางแล้ว อาเซียนยังให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์กับนอกภูมิภาค โดยมีเป้าหมายที่จะรักษาความเป็นศูนย์กลางของอาเซียนในสถาปัตยกรรมในภูมิภาคและเพิ่มบทบาทของอาเซียนในเวทีโลก รวมทั้งการมีท่าที่ร่วมกันในเวทีโลกในปี ๒๕๖๕ (ค.ศ. ๒๐๒๒)

จากคำแถลงนโยบายรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีต่อรัฐสภา หนึ่งในจุดมุ่งหมายของนโยบายรัฐบาล คือ “เพื่อนำประเทศไทยไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ อย่างสมบูรณ์ โดยสร้างความพร้อมและความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการเมืองและความมั่นคง” โดยนโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรกยังรวมถึงการเร่งดำเนินการตามข้อผูกพันในการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคง ตลอดจนการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมขนส่งภายในและภายนอกภูมิภาค นอกจากนี้ยังมีนโยบายด้าน

^{๖๐} วิทวัส ดิษยะศริน สัตยารักษ์ และ เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, การพัฒนาการจัดการศึกษาตาม แนวทางอิสลามระดับอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนใต้สู่ประชาคมอาเซียน. [บทความวิจัย]. เสนอในการประชุมมหาดใหญ่วิชาการ ครั้งที่ 3. พ.ศ. ๒๕๕๕, หน้า ๑๖๓.

เศรษฐกิจและสังคมอีกหลายประการเพื่อรองรับการเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียนโดยมีกลไกในระดับชาติดังนี้

๑) คณะกรรมการอาเซียนแห่งชาติ ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเป็นประธาน เป็นกลไกตัดสินใจและประสานงานระดับนโยบายเพื่อบูรณาการการดำเนินการของหน่วยงานไทย และเตรียมความพร้อมเพื่อก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ได้มีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการว่าด้วยการเชื่อมโยงระหว่างกันภายในอาเซียนเพื่อประสานงานและติดตามให้มีการดำเนินการตามแผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันภายในอาเซียนที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของไทยและคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์เพื่อบูรณาการงานการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจและการสร้างความตระหนักรู้เรื่องอาเซียนแก่ทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อให้ประชาชนไทยมีส่วนร่วมกับการสร้างประชาคมอาเซียนและสามารถใช้โอกาสจากประชาคมอาเซียนได้อย่างเต็มที่

๒) คณะกรรมการ/อนุกรรมการสำหรับการดำเนินการตามแผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียนในแต่ละเสา โดยหน่วยงานที่เป็นผู้ประสานงานหลักของแต่ละเสาเป็นประธาน ได้แก่ กระทรวงการต่างประเทศ – เสาการเมืองและความมั่นคง กระทรวงพาณิชย์ – เสาเศรษฐกิจ และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ – เสาสังคมและวัฒนธรรม

๓) สำนักเลขาธิการอาเซียนแห่งชาติ จัดตั้งขึ้นตามข้อ ๑๓ ของกฎบัตรอาเซียน โดยมีกรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศทำหน้าที่ดังกล่าว เพื่อเป็นผู้ประสานงานกลางแห่งชาติในเรื่องการอนุรักษ์ข้อตัดสินใจของอาเซียนและเตรียมการระดับชาติของการประชุมอาเซียน รวมทั้งให้มีส่วนร่วมในการสร้างประชาคมอาเซียนและเก็บรักษาข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวกับอาเซียน

ประชาคมอาเซียน ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เริ่มแรกเพื่อสร้างสันติภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันนำมาซึ่งเสถียรภาพทางการเมืองและความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และเมื่อการค้าระหว่างประเทศในโลกมีแนวโน้มกีดกันการค้ารุนแรงขึ้นทำให้อาเซียนได้หันมามุ่งหน้ากระชับและขยายความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างกันมากขึ้น

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่าในวัตถุประสงค์หลักที่กำหนดปรากฏไว้ในปฏิญญาอาเซียน (The ASEAN Declaration) มี ๗ ประการ ดังนี้ ๑) ส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจความก้าวหน้าทางสังคมและวัฒนธรรม ๒) ส่งเสริมการมีเสถียรภาพสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค ๓) ส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิชาการ วิทยาศาสตร์และด้านการบริหาร ๔) ส่งเสริมความร่วมมือซึ่งกันและกันในการฝึกอบรมและการวิจัย ๕) ส่งเสริมความร่วมมือในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม การค้า การคมนาคมการสื่อสารและปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิต ๖) ส่งเสริมการมีหลักสูตรการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ ๗) ส่งเสริมความร่วมมือกับองค์กรระดับภูมิภาคและองค์การระหว่างประเทศ

๒.๓.๔ หลักการพื้นฐานของความร่วมมืออาเซียน

ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง ๑๐ ประเทศ ได้ยอมรับในการปฏิบัติตามหลักการพื้นฐานในการดำเนินงานในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกัน อันปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียนซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของอาเซียนที่เพิ่งมีผลบังคับใช้เมื่อกลางเดือนธันวาคม ๒๕๕๑ และสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia หรือ TAC) ซึ่งประกอบด้วย

๑) การเคารพซึ่งกันและกันในเอกราช อธิปไตย ความเท่าเทียม บูรณาการแห่งดินแดน และเอกลักษณ์ประจำชาติของทุกชาติ ๒) สิทธิของทุกรัฐในการดำรงอยู่โดยปราศจากการแทรกแซง การโค่นล้มอธิปไตยหรือการบีบบังคับจากภายนอก ๓) หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน ๔) ระงับความแตกต่างหรือข้อพิพาทโดยสันติวิธี ๕) การไม่ใช้การขู่บังคับหรือการใช้กำลัง ๖) ความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างประเทศสมาชิก

๒.๓.๕ สังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

อาเซียนมุ่งหวังประโยชน์จากการรวมตัวกันเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน เพื่อให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีสิ่งแวดล้อมที่ดีและมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันโดยเน้นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจระหว่างประเทศสมาชิกในด้านความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ระดับภูมิภาคร่วมกัน ทั้งนี้การเสริมสร้างรากฐานและความเชื่อมโยงระหว่างกันที่แข็งแกร่งนำไปสู่ความเข้าใจของการเป็นเพื่อนบ้านที่ดีการรู้เขารู้เรา และมีความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิกภายใต้สังคมที่เอื้ออาทรโดยแผนปฏิบัติการเพื่อน ๆ ไปสู่การจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio – Cultural Community –ASCC) ได้กำหนดกิจกรรมความร่วมมือที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางโดยเน้นความร่วมมือในด้านต่างๆ ได้แก่ ๑) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Development) ๒) การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม (Social Welfare and Protection) ๓) สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice and Rights) ๔) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม (Ensuring Environmental Sustainability) ๕) การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน (Building ASEAN Identity) และ ๖) การลดช่องว่างทางการพัฒนา (Narrowing the Development Gap)

และเน้นให้มีการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเขียนนักคิดและศิลปินในภูมิภาคตลอดจนการเสริมสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียนในภูมิภาคโดยเฉพาะในระดับประชาชน ทั้งนี้ ไทยจะได้ประโยชน์อย่างมากจากการที่รากฐานสำคัญของประชาคมอาเซียนที่ประชาชนมีความเข้าใจซึ่งกัน

และกันและเข้าใจถึงผลประโยชน์ที่มีร่วมกันซึ่งจะมีส่วนช่วยให้การสร้างความสามัคคีปรองมั่งสามารถประสบความสำเร็จด้วย^{๖๑}

การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนปี พ.ศ.๒๕๕๘ คณะผู้นำอาเซียนเห็นชอบต่อปฏิญญาอาเซียนคอนคอร์ดสอง (บาทลีคอนคอร์ดสอง) ที่บาทลีประเทศอินโดนีเซียเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๖ เพื่อจัดตั้งประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ.๒๕๓๖ ประชาคมอาเซียนที่จัดตั้งขึ้นประกอบด้วย๓เสาคือประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนและประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนซึ่งเกี่ยวข้องและส่งเสริมซึ่งกันและกันเพื่อวัตถุประสงค์ในการที่จะทำให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน ความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองในภูมิภาคโดยที่ประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่๑๓ที่ประเทศสิงคโปร์เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๐ได้เห็นพ้องให้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนเพื่อรองรับการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนทั้งนี้แผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint) สรุปได้ดังนี้

๑) ประชาชนเป็นศูนย์กลางส่งเสริมการตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียนและความรู้สึกของการเป็นประชาคมโดยการสร้างอัตลักษณ์บนพื้นฐานด้านผลประโยชน์ของภูมิภาคอาเซียนโดยเป็นตัวตนร่วมกันจำรึตค่านิยมและความเชื่อรวมทั้งความปรารถนาในฐานะประชาคมอาเซียนส่งเสริมตระหนักและมีค่านิยมร่วมกันในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันท่ามกลางความแตกต่างในทุกชนชั้นของสังคมสร้างความรู้สึกของความเป็นเจ้าของและการรวมกันเป็นเอกภาพท่ามกลางความหลากหลายและส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนในเรื่องวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ศาสนาและอารยธรรมการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อปลูกฝังอัตลักษณ์อาเซียนที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางในการก่อตั้งประชาคมโดยสนับสนุนทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วม

๒) ยกระดับคุณภาพชีวิตการลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หนึ่งในมาตรการให้จัดทำแผนปฏิบัติการความร่วมมือระดับภูมิภาคสำหรับการพัฒนาทักษะสตรีเยาวชนและคนพิการเสริมสร้างทักษะในการประกอบการสำหรับสตรีเยาวชนผู้สูงอายุและคนพิการเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสตรีเยาวชนผู้สูงอายุกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มชายขอบโดยการฝึกอบรมการฝีมือเพื่อปรับปรุงคุณภาพความเป็นอยู่ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการพัฒนาชาติและการรวมตัวทางเศรษฐกิจของอาเซียนและมีมาตรการหนึ่งเพื่อจัดเวทีด้านผู้ประกอบการเยาวชนในกรอบความร่วมมือสาขาแรงงานเยาวชนภายในปี พ.ศ. ๒๕๔๒

^{๖๑} การต่างประเทศ, กระทรวง. กรมอาเซียน.กลุ่มงานนโยบาย. (๒๕๕๒). กฎบัตรอาเซียน. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทย, พ.ศ. ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๑.

๓) การลดช่องว่างทางการพัฒนาเสริมสร้างความร่วมมือเพื่อลดช่องว่างการพัฒนา โดยเฉพาะมิติการพัฒนาด้านสังคมระหว่างประเทศสมาชิกในพื้นที่ของอาเซียนที่ถูกทอดทิ้งและด้อยพัฒนา

๔) พัฒนาศักยภาพการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการสำหรับสตรีเยาวชนผู้สูงอายุ และคนพิการมีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ปกป้องผลประโยชน์สิทธิรวมทั้งส่งเสริมโอกาสอย่างเท่าเทียม และยกระดับคุณภาพชีวิตมาตรฐานการดำรงชีวิตสำหรับสตรีเด็กผู้สูงอายุและคนพิการเช่นมีมาตรการในการดำเนินตามแผนงานให้เป็นไปตามปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อสตรีในภูมิภาคอาเซียนและอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กส่งเสริมและปกป้องสิทธิของสตรีและเด็กจัดทำมาตรฐานความมั่นคงด้านสังคมในประเทศสมาชิกอาเซียนสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาการดูแลและสวัสดิการคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุคนพิการสตรีและเด็กที่ยากจนอ่อนแอถูกเอาเปรียบส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคนพิการจัดตั้งกลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์ของอาเซียน

๕) การจัดสวัสดิการเครือข่ายความปลอดภัยทางสังคมและความคุ้มครองกันจากผลกระทบด้านลบจากการรวมตัวอาเซียนและโลกาภิวัตน์เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ให้ความมั่นใจว่าประชาชนอาเซียนทุกคนจะได้รับสวัสดิการสังคมและการคุ้มครองกันจากผลกระทบเชิงลบจากโลกาภิวัตน์และการรวมตัวโดยพัฒนาคุณภาพความครอบคลุมและความยั่งยืนของการคุ้มครองทางสังคมและเพิ่มความสามารถในการจัดการความเสี่ยงทางด้านสังคมมีมาตรการในการสำรวจระบบการปกป้องทางด้านสังคมที่มีอยู่ในอาเซียนส่งเสริมการแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดในเรื่องระบบความมั่นคงทางด้านสังคมและการจัดเครือข่ายดูแลคนจนคนด้อยโอกาสคนที่ถูกละเลยได้รับผลกระทบจากกระบวนการรวมตัวและโลกาภิวัตน์ดำเนินการที่เหมาะสมและออกมาตรการป้องกันการกระทำอนาจารต่อสตรีเด็กและกลุ่มอื่น ๆ

๖) ส่งเสริมองค์กรธุรกิจช่วยสังคมส่งเสริมให้เรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจรวมไว้ในเรื่องที่ภาคธุรกิจต้องดำเนินการเพื่อให้มีส่วนร่วมในการสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนในรัฐสมาชิกอาเซียน

๗) เสริมสร้างกลไกผลกระทบด้านต่างๆ การสร้างรัฐที่พร้อมรับมือกับภัยพิบัติและประชาคมให้ปลอดภัยยิ่งขึ้นและเพื่อเสริมสร้างกลไกให้มีประสิทธิภาพและสามารถป้องกันและลดการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินทางสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของรัฐสมาชิกอาเซียนอันเกิดจากภัยพิบัติและร่วมมือกันจัดการกับภัยพิบัติฉุกเฉินโดยใช้ความพยายามของรัฐบาลความร่วมมือในระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศ

๘) จัดตั้งเครือข่ายครอบครัวโดยมีเป้าหมายหนึ่งเพื่อการจัดการความยากจนช่วยเหลือครอบครัวที่ยากจน

๙) พัฒนาสมรรถภาพของระบบราชการเน้นการจัดตั้งระบบราชการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใสมีความรับผิดชอบและมีความน่าเชื่อถือโดยเพิ่มขีดความสามารถของทรัพยากรบุคคลในระบบราชการของอาเซียนและเพิ่มความร่วมมือระหว่างรัฐอาเซียน

สรุปได้ว่า การรวม ๑๐ ประเทศอาเซียนในกรอบของประชาสังคม และวัฒนธรรมอาเซียน ไม่เพียงแต่จะนำมาซึ่งการเผยแพร่วัฒนธรรมระหว่างกัน ทั้งยังทำให้เกิดการนำเอาวัฒนธรรมมา ผสมผสานกันในแต่ละประเทศซึ่งจะก่อให้เกิดวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ ที่อาจคาดไม่ถึง ในปัจจุบัน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนของประชาสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนจะนำมาซึ่ง การเปลี่ยนแปลงในอนาคตเป็นอย่างมากในภูมิภาคกลุ่มประเทศอาเซียนที่ไม่เพียงแต่นำมาซึ่งการ ขยายตัวและความผูกพันทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและนั่น คือจุดเปลี่ยนประเทศไทยที่สำคัญ^{๖๒}

๒.๔ หลักธรรมสำคัญในการพัฒนาสังคมในอาเซียน

๒.๔.๑ เป้าหมายการพัฒนาสังคมในหลักธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาท

การพัฒนาควรมาจากรากฐานของตัวเองคือจากวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของสังคมทั้งหมด ถ้าพัฒนาโดยทุบรากฐานของตัวเองทิ้ง เอาแบบอย่างของคนอื่นมาเป็นฐานการพัฒนานั้นย่อม โยกลลอน ไม่มีความมั่นคงและก่อให้เกิดความวุ่นวายในที่สุด นอกจากนั้นการพัฒนาจะต้องเชื่อมโยง ธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ สังคมเข้าด้วยกัน ไม่ใช่การพัฒนาเฉพาะอย่าง เช่น การพัฒนาสมัยใหม่ที่ จับเฉพาะอย่างเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ด้านเศรษฐกิจ ก็มุ่งเน้นเฉพาะตัวเลขที่เติบโต ถ้าเติบโตมากก็เป็น สิ่งที่ดี โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบทางด้านมนุษย์และสังคม หรือต่อสิ่งแวดล้อมว่าจะเป็นอย่างไรบ้าง ได้ มีนักวิชาการให้ความหมายเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ อธิบายความหมายคำว่าเป้าหมาย ไว้ว่า เป็นศูนย์กลางแห่งความใส่ใจหรือสังเกต ความมุ่งหมายเจาะจงให้ได้ตามเจตนา^{๖๓} จากคำอธิบาย ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในการทำกิจกรรมต่างๆ เป้าหมายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

^{๖๒} สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, จุดเปลี่ยนประเทศไทยสู่อาเซียน. หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ. ปีที่ 3 ประจำ วันที่ ๗-๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖, หน้า ๖๕.

^{๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๓๓.

เพราะว่านอกจากจะเป็นเครื่องวัดผลสำเร็จของกิจกรรมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังเป็นทั้งแนวทางและเครื่องมือซึ่งทำให้กิจกรรมดำเนินไปสู่ผลสำเร็จอีกด้วยเป้าหมายจึงเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งซึ่งจะต้องถูกกำหนดไว้เป็นขั้นตอนแรกก่อนการทำกิจกรรมต่างๆ

ดังนั้น แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะยังไม่มีภรรณาคำว่าพัฒนาสังคมมาใช้ แต่ในภาคปฏิบัติสังคมมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ นับตั้งแต่มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จนหลังประวัติศาสตร์ และกระทั่งในปัจจุบัน^{๖๔} ดังที่ปรากฏหลักฐานทางวิชาการว่าการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ทำให้มีการพัฒนาสังคมอย่างเป็นรูปธรรมเกิดขึ้นหลายด้านเช่น ด้านการศึกษา ทำให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา เพราะว่าทรงเปิดโอกาสให้คนทุกระดับสามารถบวชและศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้เท่าเทียมกัน หรือด้านสิทธิสตรี ทำให้สตรีมีสิทธิในการปฏิบัติศาสนกิจได้เท่าเทียมบุรุษ เพราะว่ากรณีที่ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนาจัดเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสมัยพุทธกาล เนื่องจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือในสมัยนั้น มีข้อกำหนดว่าคัมภีร์พระเวทจะศึกษาได้เฉพาะชนชั้นสูง คือ กษัตริย์และพราหมณ์เท่านั้นสำหรับสตรีนั้นแม้ว่าจะจะเป็นชนชั้นสูงก็ห้ามศึกษาพระเวทและประกอบพิธีกรรม^{๖๕} เป็นต้น

อนึ่งเนื่องจากเป้าหมายเป็นสาระสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งจะต้องถูกกำหนดไว้เป็นขั้นตอนแรกก่อนการทำกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นเมื่อพิจารณาพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าจากพระดำรัสของพระองค์ ในคราวส่งสาวกออกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^{๖๖} จึงทำให้ทราบเป้าหมายการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าคือ อนุเคราะห์ชาวโลกให้ได้รับประโยชน์และความสุข ซึ่งประโยชน์และความสุขดังกล่าว มีเนื้อหาสาระที่แตกต่างจากประโยชน์และความสุขทั่วไปอยู่หลายประการเพื่อให้เข้าใจเป้าหมายการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงนำเป้าหมายดังกล่าวมาขยายความเพิ่มเติมไว้ คือ เพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดแก่สังคม ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทประโยชน์คือสิ่งที่ต้องการได้มาเกื้อกูลให้เกิดความสุขซึ่งสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ การครองชีพ สภาพแวดล้อมและความพร้อมหรือความแก่กล้าสุกงอมแห่งอินทรีย์ของบุคคล พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงแสดง

^{๖๔} พิชัย ผกาทอง, เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘.

^{๖๕} วิโรจน์ นาคชาตรี, **พุทธปรัชญาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๕.

^{๖๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ประโยชน์ที่บุคคลพึงแสวงหาไว้ ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ)^{๖๗} ประโยชน์เบื้องต้น (สัมปรายิกัตถะ) และประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ)^{๖๘} ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือ สิ่งที่ต้องการได้มาเกื้อกูลให้เกิดความสุขสำหรับเวลาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้แก่การตั้งตัวได้ทางโลกเป็นหลักฐาน เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดเฉพาะหน้าเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน หรือเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ได้แก่ การมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริตพึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไฉไล เป็นที่ยอมรับในสังคมมีครอบครัวผาสุกทางศีลตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือ รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้หาตนและคนที่เกี่ยวข้องให้มีความสุขการอยู่ร่วมกันด้วยดีปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน^{๖๙}

๒) ประโยชน์เบื้องต้น (สัมปรายิกัตถะ) คือ ความดีที่ทำให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น ตั้งแต่บัดนี้สืบไปจนถึงภายหน้า ได้แก่การตั้งตัวได้ทางศีลธรรมเป็นเหตุช่วยให้การตั้งตัวทางโลกเป็นไปโดยราบรื่นไม่ล่มจม ทำให้อนาคตแจ่มใสและได้หลักศีลธรรมเข้าค้ำจุน เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความสุขล้าลึกภายในโดยเฉพาะ คือความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจด้วยศรัทธา มีหลักใจ ความภูมิใจในชีวิตสะอาดที่ได้ประพฤติแต่การดีงามสุจริต ความอึดใจในชีวิตมีคุณค่าที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ ความกล้า้วกล้าँใจด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหาหน้าพาชีวิตไป ความโปร่งโล่งมั่นใจว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีชีวิตสุภาพใหม่ เป็นจุดหมายสูงขึ้นไป ซึ่งจะเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านามิสสูงเกินไป จนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องกระทำการชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรม ความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไม่เฝือธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ^{๗๐}

๓) ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ) หมายถึง ประโยชน์ที่เป็นยอดของประโยชน์ทั้งปวงเป็นประโยชน์ที่เกื้อกูลให้เกิดความสุขอย่างยิ่ง โดยไม่จำกัดกาลเวลาว่า จะเป็นปัจจุบันหรือภายหน้า หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุด หรือที่หมายขั้นสุดท้ายได้แก่ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ ไม่หวั่นไหวหรือถูก

^{๖๗} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๖/๗๔๑/๔๖๔.

^{๖๘} พ.ร.บ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๗.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๙๔.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๕.

ครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้น จิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด ปลอดภัย สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย ทำให้รู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมตาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่นวันหน้าของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาผลาญที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไรทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ สามารถดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้โดยเด็ดขาด ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของความ ชั่วทางจิตใจ และความทุกข์ร้อนกลัดกลุ้มอีกต่อไป ดังคำอธิบายในชัศควิสาณสูตรนิตเทศ คัมภีร์จูฬนิตเทศว่า “ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนัด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่าประโยชน์อย่างยิ่ง”^{๗๑}

เนื่องจากประโยชน์ที่บุคคลพึงแสวงหาทั้ง ๓ ระดับนี้จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับความรู้ผิดชอบ หรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พระพุทธศาสนาจึงได้มีการจำแนกประโยชน์ไว้อีกแนวหนึ่ง โดยแบ่งเป็น ๓ อย่าง เช่นกัน คือ อัตตัตถะ ประโยชน์ตน ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น และอุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เพื่อให้เข้าใจประโยชน์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงนำคำอธิบายของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เกี่ยวกับประโยชน์ดังกล่าว มาแสดงไว้ดังนี้^{๗๒}

๑) อัตตัตถะ ประโยชน์ตน คือ การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน ได้แก่ประโยชน์ ๓ อย่างในหมวดก่อน ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นแก่ตนโดยเฉพาะ เน้นการพึ่งตนได้ในทุกระดับเพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือถ่วงหมุ่คณะ และเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นบำเพ็ญกิจต่างๆ อย่างได้ผลดี โดยมีคุณธรรมที่เป็นแกนนำเพื่อการบรรลุประโยชน์ตนนี้ คือ ปัญญา

๒) ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ท่าน คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ หรือเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่างๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ หมายถึงประโยชน์ ๓ อย่างในหมวดก่อนที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เป็นผลเกิดขึ้นแก่คนอื่นนอกจากตัวเราโดยมีคุณธรรมที่เป็นแกนนำที่จะให้บรรลุผลข้อนี้ คือ กรุณา

๓) อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ประโยชน์ ๓ อย่างในหมวดก่อนที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่นๆ หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม เช่นประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจส่วนรวม เป็นต้น โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อัน

^{๗๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๗.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๙๙-๖๐๐.

เอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ และการบำเพ็ญปรีตละของทุกๆ คน คุณธรรมที่เป็นแก่นนำที่จะให้บรรลุจุดหมายนี้ คือ วินัยและสามัคคี

จากข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่นำเสนอไปข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทแสดงประโยชน์ที่บุคคลพึงแสวงหาไว้ ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เบื้องหน้า และประโยชน์สูงสุด ซึ่งประโยชน์ที่บุคคลพึงแสวงหาทั้ง ๓ ระดับนี้สัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่การครองชีพ สภาพแวดล้อม และความพร้อมหรือความแก่กล้าสุขงามแห่งอินทรีย์ของบุคคล และต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับความรักผิตชอบ หรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พระพุทธศาสนาจึงมีการจำแนกประโยชน์ไว้อีกแนวหนึ่ง โดยแบ่งเป็น ๓ อย่าง เช่นกัน คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

ดังนั้นเป้าหมายการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเด็นที่ว่าเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกให้ได้รับประโยชน์ จึงครอบคลุมประโยชน์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้นทั้งหมด เพราะว่าเมื่อบุคคลแสวงหาประโยชน์ไปตามลำดับขั้น คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เบื้องหน้าจนกระทั่งบรรลุประโยชน์สูงสุดแล้ว การกระทำของเขาย่อมสามารถสร้างประโยชน์อีก ๓ อย่างไปพร้อมๆ กันด้วย คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายจึงทำให้สามารถสร้างประโยชน์สูงสุดให้แก่สังคมได้

๒. เพื่อความสงบสุขของสังคม ความสุขเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาหรือนิพพานนั้นเป็นบรมสุข คือ สุขสูงสุด ดังปรากฏในมคัณขัตติยสูตรว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” และจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เป็นบรมสุขนั้น ก็พึงบรรลุได้ด้วยความสุข หรือด้วยข้อปฏิบัติที่มีความสุข มิใช่บรรลุด้วยความทุกข์หรือด้วยข้อปฏิบัติที่เป็นทุกข์ เนื่องจากพระพุทธศาสนายอมรับความสุขตามที่เป็นจริงสอนให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุความสุข จึงมีการแสดงความสุขไว้อย่างละเอียดแตกต่างกันเป็นขั้นเป็นระดับปรากฏอยู่หลายแห่งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ในสุขวรรค มีการแสดงความสุขเป็นคู่ไว้ ๑๓ คู่ ในพหุเวทนิยสูตรแสดงความสุขเป็นขั้นไว้ ๑๐ ขั้น โดยจัดงามสุขคือ ความสุขที่เกิดขึ้นโดยอาศัยงามคุณ ๕ ไว้เป็นความสุขขั้นแรก ตามมาด้วยงามสุข คือความสุขเนื่องด้วยงามหรือความสุขเนื่องด้วยสมบัติ ๘ ซึ่งประกอบด้วย ความสุขในรูปงามหรือความสุขเนื่องด้วยรูปงาม ๔ ชั้น ความสุขในอรุณงาม หรือความสุขเนื่องด้วยอรุณงาม ๔ ชั้น และนิโรธสมาบัติสุข คือ ความสุขเนื่องด้วยนิโรธสมาบัติ เป็นขั้นสุดท้าย^{๗๓} เป็นต้น

^{๗๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๐/๙๒-๙๔, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๖๗/๒๙๖-๒๙๘.

ความสุขซึ่งเป็นขั้นเป็นระดับข้างต้นนี้ เป็นความสุขที่ดีกว่าประณีตลึกซึ้งยิ่งกว่ากันขึ้นไปตามลำดับขั้นเพราะว่าความสุขขั้นต้นๆ มีส่วนเสียหรือแง่ที่เป็นทุกข์แทรกอยู่ด้วยมากพระพุทธศาสนาจึงสอนให้มองความสุขเหล่านี้ตามความเป็นจริง ทั้งด้านที่เป็นสุขและด้านที่มีทุกข์เข้ามาปน คือ มองทั้งส่วนดีและส่วนเสีย หรือทั้งแง่ที่เป็นคุณและแง่ที่เป็นโทษนอกจากนั้นยังสอนให้รู้จักภาวะเป็นอิสระที่ดีกว่า ซึ่งไม่ขึ้นต่อส่วนดีส่วนเสียนั้นด้วยเพราะว่าเมื่อเห็นโทษของความสุขที่หยาบ ก็เกิดความเป็นอยู่หน่ายคลายความยึดติด โน้มใจไปหาความสุขที่ประณีตยิ่งกว่า สามารถละความสุขที่หยาบกว่าได้จนกระทั่งจิตหลุดพ้นเด็ดขาด ไม่วกกลับมาหาความสุขที่หยาบอีกต่อไปคงเสวยแต่ความสุขที่ประณีตสำหรับจิตที่เป็นอิสระอย่างเดียว^{๗๔}

จากรายละเอียดของความสุขที่นำเสนอไปข้างต้น แสดงให้เห็นว่าความสุขที่ปัจเจกบุคคลพึงได้รับจากการปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความสุขที่ทำให้เกิดความสงบสุขของสังคมไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะว่าพระพุทธศาสนาสอนให้เห็นโทษของความสุขที่หยาบเพื่อที่จะได้เกิดความเบื่อหน่ายคลายความยึดติด และโน้มใจไปหาความสุขที่ประณีตยิ่งกว่าดังนั้นการที่บุคคลได้รับความสุขที่ประณีตสำหรับจิตที่เป็นอิสระอย่างเดียวในพระพุทธศาสนาเถรวาทคือนิพพาน จึงสามารถทำให้สังคมมีความสุข ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตหลุดพ้นเด็ดขาด ไม่มีกิจส่วนตัวใดที่จะต้องกระทำอีก การกระทำต่างๆ ของท่านจึงเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ทำให้สามารถสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมได้เป็นอย่างมาก

สรุปได้ว่า เป้าหมายการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การทำให้มนุษย์ได้รับประโยชน์และความสุขไปตามลำดับ จากขั้นที่หยาบไปสู่ขั้นที่ละเอียดยิ่งขึ้น จนกระทั่งบรรลุประโยชน์และความสุขสูงสุด คือ นิพพาน

๒.๔.๒ หลักการพัฒนาสังคมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลังจากทราบเป้าหมายการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทไปแล้วการที่จะทำให้เป้าหมายดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จตามที่ต้องการได้ ก็ต้องทราบหลักการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นลำดับถัดไป เพราะว่าหลักการพัฒนาสังคม คือ แนวปฏิบัติที่จะต้องยึดถือในการดำเนินการพัฒนาสังคมให้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้^{๗๕} ซึ่งหลักการพัฒนาสังคมดังกล่าว สามารถทราบได้จากพระดำรัสในคราวส่งสาวกออกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกเช่นกัน เพราะว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงเป้าหมายไว้ ก็ต้องทรงแสดงหลักปฏิบัติไปสู่เป้าหมายนั้นไว้

^{๗๔} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๕๓๑-๕๓๒.

^{๗๕} สัจญา สัจญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘๑.

ด้วย มิฉะนั้นการพัฒนาสังคมของพระองค์ก็คงไม่ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งปรากฏเป็นหลักฐานทางวิชาการมาถึงยุคปัจจุบัน และเมื่อนำพระดำรัสดังกล่าวมาพิจารณา ทำให้สามารถทราบหลักการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า ต้องเริ่มจากการพัฒนาตนเองเป็นอันดับแรก ดังพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้ว จากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์”^{๗๖} ซึ่งหมายความว่าพระองค์และภิกษุทั้งหลายนั้นได้ผ่านการพัฒนาตนเองมาแล้วทั้งสิ้น จากนั้นจึงตรัสถึงเป้าหมายการพัฒนาสังคม ดังข้อมูลที่ได้นำเสนอไปแล้ว และตรัสให้นำหลักธรรมซึ่งใช้พัฒนาตนเองจนประสบผลสำเร็จแล้วนั้นไปเผยแผ่พัฒนาสังคมต่อไป ดังพระดำรัสว่า “จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน”^{๗๗} ดังนั้นหลักการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงได้แก่ การทำให้มนุษย์รู้จักพัฒนาตนเองด้วยหลักธรรม และนำหลักธรรมไปเผยแผ่เพื่อพัฒนาสังคมต่อไป อนึ่ง เพื่อให้เข้าใจหลักการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงนำหลักการดังกล่าวมาขยายความเพิ่มเติมไว้ ดังนี้

๑ หลักการพัฒนาตนเอง เนื่องจากในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ดังปรากฏในคำกล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าว่า “เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม”^{๗๘} ซึ่งการฝึกในที่นี้หมายถึงการให้คำแนะนำที่ถูกต้องเหมาะสมกับอุปนิสัยของแต่ละบุคคลเท่านั้น เพราะในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท บุคคลจะต้องเป็นผู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง ผู้อื่นสามารถทำได้เพียงชี้แนะเท่านั้นดังพุทธพจน์ว่า “เธอทั้งหลายควรทำความเพียรเองเถิด ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้บอกเท่านั้น”^{๗๙} และบุคคลควรฝึกฝนพัฒนาตนเองก่อนที่จะไปอบรมสั่งสอนหรือพัฒนาคณะอื่นดังพุทธพจน์ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อนแล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มีหมอง”^{๘๐} เนื่องจากการฝึกฝนพัฒนาตนเองเป็นสิ่งที่ทำได้ยากดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง” พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงยกย่องผู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองดังพุทธพจน์ว่า “ผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” เพราะไม่มีใครที่จะเป็นที่พึ่งแก่บุคคล ได้ดีเท่าตนเอง ดังนั้นเมื่อบุคคลฝึกฝนพัฒนา

^{๗๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๗๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๗๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๑/๔๔๖, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒/๓.

^{๗๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๖/๑๑๗.

^{๘๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๘๑.

ตนเองได้ดีแล้ว ก็ย่อมจะทำให้เกิดที่พึ่งที่ดีที่สุดขึ้นได้ ดังพุทธพจน์ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก”^{๘๑}

อย่างไรก็ตามการพัฒนาตนเองในที่นี้ จะต้องเป็นการพัฒนาตนเองซึ่งตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิ เพราะถ้าบุคคลใดที่ตั้งอยู่ในมิจฉาทิฐิ และยังเป็นคนที่เก้งก้าง มีปัญญา มีความสามารถมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นอันตรายต่อสังคมมากเท่านั้น เนื่องจากจะทำให้เกิดทัศนคติและค่านิยมที่ผิดขึ้นในสังคม ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใครคือ บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริตบุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากศีลธรรม ให้ตั้งอยู่ในอสังขธรรมบุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๘๒}

การพัฒนาตนเองในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงหมายถึง การพัฒนาตนเองให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิไปตามลำดับขั้น^{๘๓} จนกระทั่งบรรลุประโยชน์และความสุขสูงสุด คือ นิพพาน ซึ่งผลลัพธ์จากการกระทำดังกล่าว นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลนั้นโดยตรงแล้ว ยังทำให้เกิดการพัฒนาส่วนรวม คือ สังคมด้วย เพราะว่าการที่บุคคลใดตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิ การพัฒนาตนเองของเขาก็เท่ากับการพัฒนาผู้อื่น คือ สังคมด้วย เพราะการพัฒนาหรือรักษาตนเองในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การศึกษาพัฒนาคุณธรรมให้มีขึ้นในตนเอง ดังพุทธพจน์ในเสทกสูตรว่า

“บุคคลเมื่อรักษาตน ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตน บุคคลเมื่อรักษาตน ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เป็นอย่างไร คือบุคคลเมื่อรักษาตนด้วยการปฏิบัติ ด้วยการเจริญด้วยการทำให้มาก ชื่อว่ารักษาผู้อื่น บุคคลเมื่อรักษาตน ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เป็นอย่างนี้แลบุคคลเมื่อรักษาผู้อื่นชื่อว่ารักษาตน เป็นอย่างไร คือบุคคลเมื่อรักษาผู้อื่นด้วยความอดทนด้วยความไม่เบียดเบียนด้วยจิตเมตตา ด้วยความเอ็นดู ชื่อว่ารักษาตน บุคคลเมื่อรักษาผู้อื่น ชื่อว่ารักษาตนเป็นอย่างนี้แล”^{๘๔}

ดังนั้นเมื่อบุคคลมีการพัฒนาคุณธรรมของตนเองให้เจริญงอกงามขึ้น ก็เท่ากับเป็นการพัฒนาผู้อื่น คือ สังคมด้วย ดังพุทธพจน์ว่า

^{๘๑} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๘๒} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๘/๔๐.

^{๘๓} โดยทั่วไปสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) ในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ โลกียสัมมาทิฐิ และโลกุตระสัมมาทิฐิ ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๖.

^{๘๔} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๓๘๕/๒๔๒.

“บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายบุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นไม่วิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากกอสัทธรรม (อกุศลกรรมบถ ๑๐) ให้ตั้งอยู่ในสัทธรรม (กุศลกรรมบถ ๑๐) บุคคลผู้เป็นเอกนี้แลเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๘๕}

จากข้อมูลซึ่งนำเสนอไปข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาตนเองในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การพัฒนาตนเองให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิไปตามลำดับขั้นจนกระทั่งบรรลุประโยชน์และความสุขสูงสุด คือ นิพพาน ซึ่งเป็นการพัฒนาตนเองที่ทำให้เกิดการพัฒนาสังคมไปพร้อมๆ กัน เพราะเมื่อบุคคลพัฒนาคุณธรรมของตนเองให้องงามขึ้นย่อมจะทำให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มาก คือ สังคมเป็นอย่างยิ่ง

๒. หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม หลังจากบุคคลพัฒนาตนเองจนบรรลุประโยชน์และความสุขสูงสุดแล้ว ลำดับต่อไปของหลักการพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การนำหลักธรรมซึ่งบุคคลได้ใช้พัฒนาตนเองจนประสบผลสำเร็จแล้วนั้น ไปเผยแผ่เพื่อพัฒนาสังคมต่อไปเพราะว่าผลจากการพัฒนาตนเองตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท แม้ว่าจะสามารถทำให้เกิดประโยชน์และความสุขในสังคมแต่ก็ทำให้เกิดประโยชน์และความสุขได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท บุคคลจะต้องเป็นผู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองไม่สามารถให้คนอื่นมาทาแทนได้ดังพุทธพจน์ว่า “ตนทำบาปกรรมเอง ก็เศร้าหมองเอง ตนไม่ทำบาปกรรมเอง ก็บริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์ และไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้”^{๘๖}

ประโยชน์และความสุขที่เกิดจากการพัฒนาตนเองของบุคคลอื่น จึงเป็นประโยชน์และความสุขเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ยังไม่ใช่ประโยชน์และความสุขในขั้นสูงสุดที่บุคคลจะพึงแสวงหาได้จากการเกิดเป็นมนุษย์ กล่าวคือ ยังไม่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นหลังจากพัฒนาตนเองแล้วจึงต้องนำหลักธรรมซึ่งผ่านการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จด้วยตนเองนั้น ไปเผยแผ่เพื่อให้คนอื่นนำไปเป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งเท่ากับเป็นการพัฒนาสังคมต่อไป

ดังนั้นหลักธรรมที่ใช้พัฒนาตนเองและสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงได้แก่ อริยสัจ ๔ เพราะอริยสัจ ๔ คือ กุศลธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาทั้งหมดที่สามารถทำให้ผู้เข้าถึงได้รับประโยชน์และความสุขสูงสุด คือนิพพาน กลายเป็นอริยบุคคล

^{๘๕} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๘/๔๐.

^{๘๖} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๖/๘๔.

ในทางพระพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่จะนำมาใช้เป็นองค์ความรู้และเป็นวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต หลักสามารถเลือกใช้เหมาะสมแก่บุคคล เวลาและสถานการณ์ กล่าวได้ว่าหลักพุทธธรรมล้วนมีไว้เพื่อจุดประสงค์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งสิ้น สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้เป็นองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมในอาเซียน สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ หลักภavana ๔ ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายเกี่ยวกับหลักภavana ๔

คำว่า “ภavana” ก่อนที่จะแปลว่าเจริญ ภavana ถ้าแปลตามตัวอักษร แปลว่า “การทำให้เป็นให้มี” หมายความว่า อันไหนที่ไม่มีก็เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่มีก็ไม่ทำให้มีขึ้น ซึ่งหมายความว่าเลยไปว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า “ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าสิกขา เพราะฉะนั้น สิกขากับภavana จึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน บางที่เหมือนกันแทนกันเลยทีเดียวที่เดี๋ยวนี้เป็นการเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ ในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระองค์เองเพื่อใช้เป็นคุณสมบัติของบุคคลท่านใช้ว่าภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญญา คือคำว่า ภavana เวลาใช้เป็นคุณศัพท์เป็น ภาวิตะ ภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตสีโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวิตจิตโต ผู้มีจิตที่เจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปัญญา ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว ถ้าเป็นคำนาม ๔ อันนี้ก็คือ

๑. กายภavana คนเป็นภาวิตกาโย ตัวกระทำเป็นกายภavana หรือ การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุให้รู้จัก “กิน อยู่ ดู ฟัง” เป็นสามารถเสพสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้โทษ รู้จักควบคุมไม่ให้เกิดความ ต้องการที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น

๒. สีลภavana คนเป็นภาวิตสีโล ตัวกระทำเป็นสีลภavana หรือ การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือมนุษย์ตั้งอยู่ในกฎระเบียบ เพื่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการของตนนั้น ไม่ไปเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายกับผู้อื่น สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเกื้อกูลกันได้ด้วยดี

๓. จิตตภavana คนเป็นภาวิตจิตโต ตัวกระทำเป็นจิตตภavana หรือ การพัฒนาจิต คือ การมีจิตที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ความดีงามสมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพ มีความเข้มแข็งมั่นคง และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพ มีความเบิกบานผ่องใสสงบสุข

๔. ปัญญาภาวนา คนเป็นภาวิตปัญญา ตัวกระทำเป็นปัญญาภาวนา^{๘๗} หรือ การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ อย่างเป็นนายความคิด และการหยั่งรู้ความจริง รู้เห็นเท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะจริง^{๘๘}

ภาวนา เป็นคำในภาษาบาลี ที่มีรูปกิริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วชฺฌ เณติ ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือ การพัฒนา ที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึงการทำให้มีขึ้นเป็นครั้ง, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ, การฝึกอบรม, การพัฒนา เพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น^{๘๙} โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติตนทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน^{๙๐} คำว่า ภาวนา ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักแสดงในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญา ซึ่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทรงเป็นภาวิตัตต์ หรือ พระองค์ที่ทรงเจริญหรือพัฒนาแล้ว เป็นอย่างไร คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอบรมพระวรกาย อบรมศีล อบรมจิตใจ อบรมปัญญา (ขยายความต่อไปอีกว่าทรงเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการแล้ว) ดังนั้นความหมายของภาวนา ๔ คือ การเจริญ การพัฒนา ทั้งทางด้านสมณะ และวิปัสสนา เพื่อให้มีผลปรากฏ เช่น มีบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ภายนอก และคุณธรรมภายในตนที่ดีขึ้นซึ่งในความหมายนี้ แบ่งผลที่ปรากฏออกเป็น ๔ ด้าน คือ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็คือ ภาวนา หมายถึง การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา ซึ่งมีการพัฒนาอยู่ ๔ ประเภท คือ ๑. กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรม ให้รู้จักติดต่อกับเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒. สีสภาวนา คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน ๓. จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น การมีเมตตา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิและสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขข่องใส

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, พ.ศ. ๒๕๔๐, หน้า ๕๑.

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, พ.ศ. ๒๕๔๔, หน้า ๓๗๑.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๓.

^{๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๖), หน้า ๑๐ และ ๑๕.

เป็นต้น ๔. ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญาความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาร่วมกันหลายอย่างเช่น การพัฒนากาย การพัฒนาจิต การพัฒนาปัญญา เข้าด้วยกันจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยไม่เน้นอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๙๑}

สรุปจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตนซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจาและเมื่อมีปฏิบัติในทุกด้านครบถ้วนแล้วในทางศาสนาก็จะให้ความสำคัญต่อเรื่องจิต เพราะจิตเป็นผู้บงการให้บุคคลมีพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ ในการพัฒนาจิตของบุคคลตามแนวพุทธนี้เป็นการฝึกให้บุคคลมีจิตใจสงบถือว่าเป็นการทำให้บุคคลได้พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามที่สังคมต้องการ ผู้ที่ได้รับการอบรมทางจิตให้ถูกวิธีจะสามารถพัฒนาจิตได้ คากล่าวที่ว่า “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว” จึงเป็นความจริง เพราะเมื่อบุคคลมีจิตใจสงบและคิดแต่ในสิ่งที่ดีแล้วก็จะมีผลทำให้ร่างกาย พฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติเป็นไปแต่ในสิ่งที่ดีงาม

ดังที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า เมื่อมนุษย์อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ก็ย่อมเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น เพราะฉะนั้นมนุษย์ทำอะไรขึ้นมา ก็มีผลในระบบเหตุปัจจัยนี้ กระทบต่อสิ่งภายนอกบ้าง กระทบตัวเองบ้าง และในทำนองเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก ก็มีผลกระทบต่อตัวมนุษย์ด้วย คือทั้งในมุมกิริยาและปฏิกิริยาตัวเองทำไปก็กระทบสิ่งอื่น สิ่งอื่นเป็นอย่างไรก็มากระทบตัวเอง ข้อสำคัญคือมองไปให้ครบตลอดทั่วระบบความสัมพันธ์นี้ ว่าชีวิตและกิจกรรมการกระทำของตนเอง ทั้งเป็นไปตามระบบเหตุปัจจัยแล้วทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๒.๔.๒ ความสำคัญเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔

ภิกษุผู้ไม่ได้เจริญกาย สีล จิต ปัญญา จักไม่สามารถแนะนำผู้อื่นให้สามารถประพฤติในอริศีล อริจิต อริปัญญา, ไม่สามารถแสดงธรรมอันเยี่ยมยอด ที่สร้างความปีติน่าชื่นชม แก่ผู้ฟัง ถลาลงสู่ธรรมดา ได้แก่ แสดงธรรมเพื่อการแข่งดี เพื่อกล่าวกระทบบุคคลอื่นหรือ เพื่อหวังลาภสักการะ, ไม่ใส่ใจ ไม่ให้ความสำคัญในพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้แต่กลับชื่นชมยินดี สนใจศึกษาในคำกล่าวของบุคคลนอกพระพุทธศาสนา, ประพฤติตนเป็นผู้มักมาก เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้คนรุ่นหลังพากันทำ

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗๑.

ตาม ภาวนา ๔ เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าให้แก่บุคคล พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีการพัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด เป็นผู้ควรค่าแก่การบูชา ซึ่งยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณของภาวนา ๔ ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง^{๗๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า คือภาวนา ๔ ตอนปฏิบัติการฝึก สิกขามี ๓ แต่ทำไมตอนวัดผล ภาวนามี ๔ ไม่เท่ากัน ทำไม (ในเวลาทาการฝึก) จึงจัด เป็นสิกขา ๓ และ (ในเวลาวัดผลคนที่ได้รับการฝึก) จึงจัดเป็นภาวนา ๔ อย่างไรที่ชี้แจงแล้วว่า ธรรมภาคปฏิบัติการต้องจัดให้ตรงสอดคล้องกับระบบความเป็นไปของธรรมชาติ แต่ตอนวัดผลไม่ต้องจัดให้ตรงกันแล้ว เพราะวัตถุประสงค์อยู่ที่ที่จะมองดูผลที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งมุ่งที่จะให้เห็นชัดเจนตอนนี้ถ้าแยกละเอียดออกไปก็จะยิ่งดี นี่แหละคือเหตุผลที่ว่าหลักวัดผลคือภาวนาเพิ่มเป็น ๔ ขอให้ดูความหมาย และหัวข้อของภาวนา ๔ นั้นก่อน “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น หรือฝึกอบรม ในภาษาบาลี ท่านให้ความหมายว่า “วฑฺฒนา” คือ วัฒนา หรือพัฒนา นั่นเองภาวนานี้เป็นคำหนึ่งที่มีความหมายใช้แทนกันได้กับ “สิกขา” ภาวนาจัดเป็น ๔ อย่าง คือ ๑. กายภาวนา การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุ ๒. สีลภาวนา การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ๓. จิตตภาวนา การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการหยั่งรู้ความจริง ๔. ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ และการหยั่งรู้ความจริง

สรุปจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาตั้งจุดหมายสูงสุดไว้ที่การบรรลุนิพพาน ซึ่งจัดว่าเป็นจุดหมายที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงได้ด้วย “การพัฒนา” ซึ่งในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ภาวนา” แปลว่า การทำให้มี ทำให้เป็น และการบรรลุนิพพานมีความสัมพันธ์กับบุคคลและเงื่อนไขต่าง ๆ ในการบรรลุนิพพาน

๒.๔.๓ กระบวนการเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔ กระบวนการเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔ ได้แก่ กายภาวนา การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ : physical development

๒) สีลภาวนา การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน : moral development

^{๗๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๖๓.

๓) จิตตภาวนา การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุนิยมสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น : cultivation of the heart; emotional development

๔) ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทาจิตใจให้เป็นอิสระ ทาตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพันจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา^{๙๓}

สรุปจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ว่า ภาวนา ๔ เป็นหลักธรรมที่ผู้ปฏิบัติผู้ได้ปฏิบัติตามได้แล้วจะมีผลดีทั้งสิ้น โดยการปฏิบัติ สีสภาวนา สมาธิภาวนา ปัญญาภาวนา และกายภาวนา จากการทงานทุกอาชีพนั้นต้องมีหลักต้องมี ทั้ง สีล สมาธิปัญญา และกาย ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้ การทงานต่างๆ ก็ไม่อาจประสบผลสำเร็จก็เป็นไปได้

๒.๕. แนวคิดการบูรณาการองค์ความรู้

๒.๕.๑ ความหมายการบูรณาการองค์ความรู้

การบูรณาการมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายในลักษณะใกล้เคียงกัน ไว้ดังนี้ ความหมายการบูรณาการตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Integration มีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า Integrate คำว่าบูรณาการในความหมายทั่วไป หมายถึง การทำสิ่งที่บกพร่องให้สมบูรณ์แบบ โดยการเพิ่มเติม บางส่วนที่ขาดอยู่ให้สมบูรณ์ หรือการนำส่วนประกอบย่อยมารวมกันตั้งแต่สองส่วนเพื่อทำให้เป็นส่วนประกอบ ใหญ่ของทั้งหมด ดังนั้นการบูรณาการเป็นการเชื่อมสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งเข้ามาเป็นส่วนประกอบกับอีกสิ่งหนึ่ง ให้มี ความสมบูรณ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของแกนหลักหรือส่วนประกอบที่ใหญ่กว่า

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายบูรณาการ หมายถึง การทำให้หน่วยย่อยที่มีอยู่ทั้งหลายที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกันเข้ามารวมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนให้เป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มี ความหมายครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว^{๙๔} ทำให้ความหมายของการบูรณาการเป็นความเชื่อมโยงขององค์ประกอบ ต่างๆ ไปด้วยกัน อย่างลงตัวและอย่างสมดุล มาให้การนิยามของการบูรณาการ จึงเป็นไปในลักษณะของการทำให้สมบูรณ์โดยการนำหน่วยย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์มาทำหน้าที่อย่างผสมผสานกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวให้ครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวเองไม่ได้ แยกเป็นส่วนๆ

^{๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, พ.ศ. ๒๕๔๕, หน้า ๑๖๗.

^{๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.(ปยุตโต), การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (ศูนย์บริหารจัดการศึกษาทั่วไป, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พ.ศ.๒๕๕๖), หน้า ๔๗.

การบูรณาการ (Integration) หมายถึง การประสานกลมกลืนกันของแผนกระบวนการ สารสนเทศ การจัดสรรทรัพยากร การปฏิบัติการ ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์เพื่อสนับสนุนเป้าประสงค์ที่สำคัญของสถาบัน (Organization-wide Goal)^{๔๕} การบูรณาการที่มีประสิทธิผลเป็นมากกว่าความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน (Alignment) ซึ่งการดำเนินการของแต่ละองค์ประกอบภายในระบบการจัดการ ผลการดำเนินการมีความ เชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์

สรุปจากความหมายที่กล่าวมา การบูรณาการหมายถึง กระบวนการเชื่อมประสานสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่ง ผสมผสานสิ่งที่มีอยู่เข้ามารวมกันให้มีความประสานสัมพันธ์แบบองค์รวมเป็นหนึ่งเดียว ครบถ้วน สมบูรณ์ เป็น เอกภาพในตัวแบบไม่แยกส่วน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของแกนหลักหรือส่วนประกอบที่ใหญ่ขึ้น 2. ประโยชน์ของการบูรณาการ แนวคิดการบูรณาการถูกนำมาใช้ในการบริหารราชการของรัฐบาลด้านการวางแผนยุทธศาสตร์การ พัฒนาประเทศ การบริหารราชการระดับจังหวัดที่ปรับเปลี่ยนการบริหารงานแบบแยกส่วนมาเป็นการ บริหารงานแบบบูรณาการ (CEO) การที่หน่วยงานนำหลักการบูรณาการมาใช้ในการดำเนินงานก่อให้เกิดประโยชน์

๒.๕.๒ ลักษณะการบูรณาการ

สภาพในการทำงานในยุคปัจจุบันที่มีงานตามพันธกิจงานตามนโยบาย จากหน่วยงานต้นสังกัด และงานอื่น ที่เข้ามาเป็นจำนวนมากทำให้กระแสการบูรณาการ ทำให้ลักษณะการบูรณาการ (Integration) หมายถึง การประสานกลมกลืนกันของแผน กระบวนการ สารสนเทศ การจัดสรรทรัพยากร การปฏิบัติการ ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์ เพื่อสนับสนุนเป้าประสงค์ที่สำคัญขององค์กร การบูรณาการที่มีประสิทธิผล เป็นมากกว่าความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน (Alignment) และ จะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อการดำเนินการของแต่ละองค์ประกอบภายในระบบการจัดการผลการดำเนินการมีความเชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์^{๔๖} บูรณาการจึงถูกกล่าวถึงและนำมาใช้เพื่อลดภาระงาน และเกิดประโยชน์สูงสุดในการทำงานในลักษณะการบูรณาการงานที่สามารถตอบ วัตถุประสงค์ได้หลายงาน ลักษณะการบูรณาการมี ดังนี้ ได้แบ่งการบูรณาการออกเป็น สองรูปแบบ ได้แก่

๑. การบูรณาการในแนวตั้ง (Vertical Integration) เป็นการบูรณาการเข้ากับวัฒนธรรมองค์กร และการบูรณาการเข้ากับกลยุทธ์

๒. การบูรณาการในแนวราบ (Horizontal Integration) เป็นการบูรณาการระหว่างกระบวนการภายในหน่วยงาน เช่น การบูรณาการระบบการจัดการผลการปฏิบัติงาน

^{๔๕} ดร.วินิตา เจียรนัย, การบูรณาการรายวิชาในหลักสูตรอุดมศึกษา, วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์, ปีที่ ๘, ฉบับที่ ๓, (เดือนกันยายน-ธันวาคม, พ.ศ. ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^{๔๖} งานจัดการความรู้ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, การบูรณาการ (Integration), <https://www2.si.mahidol.ac.th/km/knowledgebase/การบูรณาการ>, (ออนไลน์) เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๓.

จะเห็นได้ว่าการบูรณาการจะเกิดความสำเร็จนั้นประกอบด้วยลักษณะการบูรณาการดังนี้

๑. การมีหน่วยย่อย องค์ประกอบย่อยระดับชั้นที่นำมาประมวลเข้าด้วยกัน สิ่งที้นำมาประมวลเข้าด้วยกันนั้นเรียกว่าหน่วยย่อย

๒. หน่วยย่อยนั้น ต้องมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยง เป็นหนึ่งเดียวกันและมีความยืดหยุ่นในตัวปรับตัวให้เคลื่อนไหวได้ตลอดเวลา

๓. เมื่อนำหน่วยย่อยเข้ามาจะครบถ้วนสมบูรณ์ พอดี อย่างลงตัว มีความผสมกลมกลืนแบบไม่แยกส่วน และดำเนินไปด้วยดีอันเป็นลักษณะของการบูรณาการ

สรุปได้ว่าในคำว่า บูรณาการ มี ๒ ความหมาย^{๙๗} ความหมายที่ ๑ คือ ทำให้เป็นเนื้อเดียวกันโดยรวมหรือผสมผสานส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น การสอนภาษาแบบบูรณาการ หมายถึง การรวมทักษะการพูด ฟัง อ่าน เขียน ไว้ในวิชาเดียวกัน หลักสูตรแบบบูรณาการสำหรับภิกษุสามเณร เป็นหลักสูตรที่รวมหลักสูตรธรรมศึกษา บาลีศึกษา และสามัญศึกษา ให้เป็นหลักสูตรเดียว ความหมายที่ ๒ ของคำว่า บูรณาการ หมายถึงเชื่อมหรือประสานกับสิ่งอื่นหรือหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียนหลายแห่งบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีรากฐานจากความเป็นไทยและนำไปสู่การพัฒนาประเทศไทยที่ยั่งยืน

๒.๖ งานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานการวิจัยด้านการพัฒนาสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๙๘} ในด้านการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (Planned Change)

อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา วรรณสูตร^{๙๙} อธิบายการพัฒนา ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ (Qualitative Changes) ส่วนการแปลงรูป (Transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมกระทำการ (Environmental Change) ซึ่งนอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพและปริมาณ เช่น การคมนาคมของประเทศไทยเมื่อเริ่มแรกได้มีการใช้รถเทียมม้า แล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำมาทำรถไฟ

^{๙๗}สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, บูรณาการ, <http://www.royin.go.th/บูรณาการ>, (ออนไลน์) เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒.

^{๙๘} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา, พ.ศ. ๒๕๒๖, หน้า ๕.

^{๙๙} ออมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา วรรณสูตร (บรรณาธิการ), ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๑๕), หน้า ๒-๘.

และค่อย ๆ ปรับปรุงให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น เร็วยิ่ง ๆ ขึ้น การเปลี่ยนแปลงจากรถม้ามาเป็นรถไฟหรือเป็นรถยนต์ หรือเครื่องบิน จนเป็นจรวดก็ตี นับได้ว่าเป็นการพัฒนา

สนธยา พลศรี^{๑๐๐} ได้สรุปแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาไว้ดังนี้ ๑) แนวคิดแบบ วิวัฒนาการ เป็นการนำการพัฒนามาใช้เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่เคลื่อนย้ายจากภาวะ หนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่งที่สูงกว่า ทำให้มนุษย์มีความก้าวหน้าในด้านต่างๆ มากขึ้น เช่น มีชีวิตที่อุดม สมบูรณ์ขึ้น ร่ำรวยมากขึ้น มีเหตุผลมากขึ้น มีความแตกต่างกันมากขึ้น เป็นต้น การพัฒนาในแนวคิด นี้จึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ความก้าวหน้ามาก ๒) แนวคิดแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เนื่องจากมีความเป็นกลางมากกว่าการพัฒนา ไม่ เกี่ยวข้องกับอดีตหรืออนาคต อันรุ่งโรจน์ แต่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การแบ่งชนชั้นทางสังคม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงอาจมีลักษณะเป็นการปฏิรูป คือ เฉพาะใน โครงสร้างใด โครงสร้างหนึ่ง และเป็นการปฏิวัติ คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งหมดของสังคม ๓) แนวความคิดแบบเศรษฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์นำการพัฒนาไปใช้จำแนกประเทศต่างๆ ตามเกณฑ์ ที่กำหนด เช่น รายได้ประชาชาติ การรู้หนังสือ การมีงานทำ เป็นต้น ออกเป็น ประเทศพัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา การพัฒนาในแนวความคิดนี้ จึงมีความหมายใกล้เคียง กับคำว่า ความเป็นอุตสาหกรรม ความทันสมัย และการเจริญเติบโตมาก ๔) แนวความคิดแบบการ ปฏิบัติการทางสังคม เป็นแนวความคิดที่เกิดจากรัฐบาลของประเทศต่างๆ พยายามปรับปรุงแก้ไข ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในรูปของการวางแผน ปฏิบัติการ เช่น การปฏิรูปที่ดิน การสหกรณ์ การพัฒนาชนบท เป็นต้น และเรียกวิธีการนี้ว่า การพัฒนา ๕) แนวความคิดแบบความขัดแย้งทาง สังคม เป็นแนวความคิดของการพัฒนาประเทศด้วยระบอบสังคมนิยม ที่นำทฤษฎีความขัดแย้งมาใช้ เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและระบบสังคม โดยถือว่าการนำระบอบสังคมนิยมเข้ามา ใช้แทนระบบที่ใช้อยู่เดิมเป็นการพัฒนา

วรรณิ แกมเกตุ^{๑๐๑}ได้นำเสนอผลการวิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้ความสามารถในการ พึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนชนบทใน ๔ ภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ ผลการวิจัยที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ ๑. ความสามารถในการ พึ่งตนเองที่พัฒนาขึ้นตามกรอบแนวคิดของการวิจัย มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ คือ

^{๑๐๐} สนธยา พลศรี, **กระบวนการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๗.

^{๑๐๑} วรรณิ แกมเกตุ, “การพัฒนาตัวบ่งชี้ความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนชนบท : การประยุกต์ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สอง”, **วารสารครุศาสตร์**, ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๕, หน้า ๔๑-๖๓.

ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี ด้านจิตใจ ด้านสาธารณสุข และด้านทรัพยากรธรรมชาติ ตามลำดับ ๒. ปัจจัยเกี่ยวกับภูมิหลังของหัวหน้าครอบครัว และบริบทของครอบครัวมีผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวโดยรวม ๓. ครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีกิจกรรมหลักที่ใช้ในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ของตนเอง การสร้างรายได้เพิ่ม การลดรายจ่าย การรวมกลุ่มด้านการออมและด้านอาชีพ เสริม และมีกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง

สมคิด พรหมจ้อย^{๑๐๒} ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของชุมชนอีสานใต้ ในช่วงห้าทศวรรษ หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๔๔) และศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนอีสานใต้ ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดนครราชสีมา โดยวิธีวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการจดบันทึก ผลวิจัยพบว่า ในอดีตคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคอีสานใต้ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์กวย เขมร ลาว และไทย-โคราช มีกิจกรรมการผลิตแบบยังชีพภายใต้ทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ และเปลี่ยนแปลงไปเน้นการผลิตเพื่อการค้าตามกระแสของโลกภายนอก และการรุกรายอย่างขนานใหญ่ของระบบทุนนิยม อย่างไรก็ตามปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ ได้แก่ วัฒนธรรมและความเชื่อ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรในชุมชน ผู้นำองค์กรระดับชุมชน ความเข้มแข็งขององค์กรทางเศรษฐกิจและสังคมภายนอกชุมชน การสะสมทุนและแหล่งทุนเพื่อการผลิต การใช้อำนาจรัฐ และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน

สุกัญญา เอมอัมธรรม^{๑๐๓} ได้ศึกษาการประกอบธุรกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน พบว่า ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญหลายประการ ได้แก่ ๑) เปิดโอกาสให้มีการประกอบการธุรกิจชุมชน เป็นช่องทางและโอกาสสำหรับผู้ที่มีความต้องการประกอบธุรกิจด้วยตนเอง ร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๒) เกิดการจ้างงานการพัฒนาธุรกิจชุมชน ทำให้เกิดการว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่น และมีการพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างต่อเนื่อง ๓) ส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจอุตสาหกรรมบางประเภทต้องอาศัยวัตถุดิบหรือชิ้นส่วนประกอบ

^{๑๐๒} สมคิด พรหมจ้อย, “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง”, **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐ (๓) เมษายน – มิถุนายน, พ.ศ. ๒๕๔๖, หน้า ๕๓-๕๘.

^{๑๐๓} สุกัญญา เอมอัมธรรม, “การประกอบธุรกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพ”, **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐ (๓) (เมษายน – มิถุนายน, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๘๗-๙๙.

จากชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการฝึกอบรมทักษะที่จำเป็นในการผลิต ๔) สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน การเพิ่มจำนวนธุรกิจชุมชนก่อให้เกิดการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่กลุ่มผู้ประกอบการ และเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างทั่วถึง ทั้งยังช่วยลดปัญหาสังคม ลดอัตราการว่างงาน และลดปัญหาอาชญากรรมในสังคม และ ๕) ลดปัญหาสังคมที่เป็นภัยคุกคามประเทศ เมื่อสมาชิกชุมชนมีรายได้เพิ่ม ชุมชนมีความเข้มแข็ง ปัญหาสังคมด้านต่างๆ ก็จะได้รับบรรเทาไปพร้อมกัน

๒.๖.๒ รายงานวิจัยด้านพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๐๔} ท่านได้ให้ความหมายของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่าจะต้องอิงอาศัยหลักพุทธธรรมเท่านั้น จึงจะทำให้ฐานทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มีความสมดุลและเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริงต่อตนและคนอื่นด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า...เศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้อง เป็นวิทยาศาสตร์ จะต้องเป็นเศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้องตามธรรม...แม้พระพุทธเจ้าตรัสสอนข้อปฏิบัติที่สำคัญที่จะทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อวิถุภูมิมีกัตถะ มี ๔ ข้อด้วยกัน ได้แก่ (๑) อุกุณฐสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาหาวิธีการที่แยบคายในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักจัด รู้จักทำ รู้จักดำเนินการด้านเศรษฐกิจ ทำการงานประกอบอาชีพให้ได้ผลดี (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา สามารถปกป้อง คุ้มครองรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ผลดี (๓) กัลยาณมิตตตา รู้จักคบหาคนดีหรือมีกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ช่วยให้เจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพนั้น ๆ ทำให้รู้เห็นช่องทางและโอกาสต่าง ๆ ในการทำงาน ทันต่อเหตุการณ์ ตลอดจนรู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์สินของตนอย่างถูกต้อง ไม่ถูกบาปมิตร ชักจูงไปในทางอบายมุข ซึ่งจะทำให้ทรัพย์สินไม่เพิ่มพูน หรือมีแต่จะหดหายลงไป (๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่พอดี หรือความเป็นอยู่ สมดุล คือ เลี้ยงชีพแต่พอดีไม่ให้ฟุ่มเฟือย ไม่ให้ฝืดเคือง ให้รายได้เหนือรายจ่ายมีเหลือเก็บไว้

พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๐๕}ได้กล่าวว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๗ เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า แต่จิตใจมนุษย์ไม่ได้รับการพัฒนาให้ทันกับการเติบโตทางวัตถุ มนุษย์จึงทำลายสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคมไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น ตัดต้นไม้ ทำลายป่า หรือสร้างแหล่ง

^{๑๐๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), พ.ศ.๒๕๔๓, หน้า ๑๔๙-๑๕๘.

^{๑๐๕} พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **รวมปาฐกถาธรรม ชุด พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๘.

อบายมุขเพื่อกอบโกยเงินทอง สังคมเมืองร่ำรวยขึ้น แต่ก็เต็มไปด้วยปัญหามลพิษและอาชญากรรม คนในเมืองหลวงมีสภาพไม่ต่างจากเศรษฐีที่นอนอยู่ในห้องไอศยุ

สมพร เทพสิทธา^{๑๐๖} ได้กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ไว้ในหนังสือ “ศาสนากับพัฒนาคน และสังคม” สรุปความได้ว่า การพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่มีความรู้ดี คือ มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีสุขภาพอนามัยดี คือ สุขภาพทางกายและจิตใจดี มีความสามารถดี คือ สามารถนำความรู้ที่เรียนรู้แล้วไปพัฒนาตนเองได้ มีความคิดดี คือ คิดเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ มีการกระทำดี คือ เว้นจากทุจริตทางกาย ๓ ประกอบสุจริต และมีจิตใจดี คือ มีจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ ยึดมั่นในคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา, ความกตัญญูรู้คุณท่าน, มีสัจจะ, ทมะ, ขันติ และจาคะ

อำนาจ ยัสโยธา^{๑๐๗}การวิจัย ผลจากการศึกษาพบว่า (๑) ในส่วนของการแนะนำ เกี่ยวกับปัญหาทางสังคม : ทรงถือหลักว่าต้องทำตนให้เป็นคนดีก่อน แล้วทำให้สังคมดีตามไปด้วย โดยเน้นที่ตัวคน มากกว่า ระบบทรงเห็นว่าถ้าคนดี แม้ระบบจะบกพร่องอยู่บ้าง คนจะไม่หยิบฉวยช่องโหว่นั้นมาก่อกรรมทำชั่ว (๒) ในส่วนของ วิถีแก้ไขปัญหา ทางสังคม : ทรงแก้ไปตามสถานการณ์ แต่ตัวผู้แก้จะต้องมีบารมีเป็นต้นทุน ซึ่งพระองค์ทรงสะสม “ทศบารมี ” ไว้ดีแล้ว ๑๐ ประการ คือ ทานบารมี ศิลบารมี เนกขัมมะบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และ อุเบกขาบารมี และที่สำคัญคือ หลังจากแก้ปัญหาแล้วต้องเปลี่ยนศัตรูให้กลับมาเป็นมิตร แล้วให้การอบรมสั่งสอนเพื่อที่จะให้ผู้นั้นกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดีสืบไป

พระปลัดชัยมงคล กลยาโณ (ตาลอำไพ)^{๑๐๘}ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ การกำหนดคุณค่าชีวิตของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปความได้ว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์เรานั้นต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหลักธรรมในการประพฤติปฏิบัติตน ถ้ามนุษย์เราไม่มีกรอบหรือจุดมุ่งหมาย ก็เหมือนกับเรือที่ลอยอยู่ในท่ามกลางแม่น้ำ ไม่สามารถที่จะเข้าหาฝั่งได้เจอ! แต่ถ้าเรามีกรอบหรือมีจุดมุ่งหมายและประพฤติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด เป็นผู้รู้จักหน้าที่ รู้จักตน ไม่หลงมัวเมาในสิ่งที่เปื้อนวัตถุแล้ว ย่อมจะนำพาชีวิตมุ่งสู่จุดหมาย คือความสุขแห่งชีวิต ก็เหมือนกับกลุ่มคนในสังคมจะต้องมีหลัก หรือกรอบในการดำเนินชีวิต หรือการปฏิบัติตนจะต้องอยู่

^{๑๐๖} สมพร เทพสิทธา, **ศาสนากับพัฒนาคนและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๙-๑๐.

^{๑๐๗} อำนาจ ยัสโยธา, "การแนะนำและแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเมืองของพระพุทธเจ้า", **วารสารพุทธศาสนศึกษา**, โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา, (จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, มปท, พ.ศ. ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^{๑๐๘} พระปลัดชัยมงคล กลยาโณ (ตาลอำไพ), การศึกษาเชิงวิเคราะห์การกำหนดคุณค่าชีวิตของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

ภายใต้กฎหมาย และต้องปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้ ทหารก็ต้องมีระเบียบวินัยเป็นข้อบังคับ พระพุทธศาสนาของเราก็เช่นกัน ย่อมมีหลักธรรมเป็นกรอบ ในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ส่วนการกำหนดคุณค่าชีวิตในปัจจุบันนี้ ส่วนมากจะถือประโยชน์ในปัจจุบันเป็นหลักสำคัญ เช่น การมีฐานะ มีทรัพย์สินสมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง มีบ้านใหญ่โตหรูหรา ว่าประสบผลสำเร็จในชีวิต ที่แท้จริงแล้วมันเป็นเพียงวัตถุภายนอกที่เรามีเท่านั้น แต่วัตถุที่เกิดขึ้นภายในจิตใจเรานั้นไม่มีสิ่งเหล่านี้ จนทำให้เราลืมนึกถึงคุณค่าที่แท้จริงของตัวเอง คงอีกไม่นานการดำรงชีวิตของคนเรา ย่อมตกเป็นทาสของวัตถุ ทำให้หลักศีลธรรมนั้นเสื่อมถอยไปในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามถ้าทุกฝ่ายรู้จักส่งเสริมหลักการประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในกรอบศีลธรรม คุณค่าชีวิตของมนุษย์เราย่อมมีเกิดขึ้นได้โดยอาศัยหลักธรรมเป็นกรอบประพฤติปฏิบัติตน ในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

สมพร รุ่งเรืองกลกิจ^{๑๐๙} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง เทพธิดากับงานสุขภาพจิต พบว่า การนำคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ ไตรลักษณ์ และ อริยสัจสี่มาใช้ในงานสุขภาพจิตเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยที่มีความทุกข์ทางใจ และ ทางกายให้มีความสุขมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการให้การปรึกษาแนวพุทธธรรม เน้นทำให้ผู้ป่วยที่ได้รับการปรึกษาตามโปรแกรมมีภาวะวิตกกังวลและซึมเศร้าน้อยลง แพทย์ปรับแผนการรักษาให้รับประทานยาน้อยลง หรือหยุดรับประทานยา ผู้ป่วยหลายคนนำการเจริญสติไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง มีความเข้าใจมองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง และสามารถทำใจยอมรับต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มีความคิดปรุงแต่งน้อยและสั้นลง ผู้ให้การปรึกษาใจเย็น รู้เท่าทัน ความคิดและอารมณ์ตนเองเร็วขึ้น สามารถยอมรับและปล่อยวางกับเรื่องที่ไม่เป็นดังความคาดหวังของตนเองได้มากขึ้น

๒.๖.๓ รายงานวิจัยด้านอาเซียน

นฤมล ศรีอ่อน, ทนงจิต บัวโสภ, และชุตตาพร ผาจันทร์^{๑๑๐}ศึกษาเรื่อง การเตรียมความพร้อมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีกับการเข้าสู่ตลาดแรงงานประชาคมอาเซียน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสุ่มเก็บจากนักศึกษา จำนวน ๔๐๐ คน ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่านักศึกษาให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ตลาดแรงงานประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เพราะการเปิดประชาคมอาเซียนมีส่วนสำคัญต่อตัวนักศึกษาในเรื่องของการทำงาน เพราะในอีก ๓ ปี ข้างหน้าประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวในหลายๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้าน

^{๑๐๙} สมพร รุ่งเรืองกลกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์โลก**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓.

^{๑๑๐} นฤมล ศรีอ่อน, ทนงจิต บัวโสภ, และชุตตาพร ผาจันทร์, “การเตรียมความพร้อมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีกับการเข้าสู่ตลาดแรงงานประชาคมอาเซียน”, **บทความวิจัย วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (ก.ค. - ธ.ค. ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๓.

เศรษฐกิจด้านการลงทุน ด้านธุรกิจการค้า ด้านการศึกษา ด้านสังคมและวัฒนธรรมรวมถึงด้านอุตสาหกรรมต่างๆและด้านแรงงานซึ่งสามารถโยกย้ายแรงงานได้อย่างเสรี ซึ่งในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาเซียนนักศึกษาได้รับรู้ข้อมูลจากโทรทัศน์มากที่สุดเพราะสามารถให้ข้อมูลได้อย่างชัดเจน มีทั้งภาพและเสียง นักศึกษามีทัศนคติต่อการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนค่อนข้างดี และเห็นประโยชน์จากการรวมตัวที่เกิดขึ้น ที่สำคัญนักศึกษาส่วนใหญ่ตระหนักรู้ว่าตนเป็นพลเมืองอาเซียนโดยภาพรวมที่นักศึกษามีต่ออาเซียน นักศึกษาส่วนใหญ่มองอาเซียนในด้านบวก ปัญหาของการเตรียมความพร้อมของนักศึกษาสู่ตลาดแรงงานประชาคมอาเซียน พบว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างขาดความรู้ทักษะทางด้านภาษาอังกฤษเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญ เพราะภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางที่ใช้ในกลุ่มประเทศอาเซียน ทั้งนี้การจ้างคนไทยที่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ซึ่งแม้จะจ่ายค่าจ้างสูงแต่ไม่มากเท่าที่จ่ายให้กับชาวต่างชาติมีผลให้ผู้ประกอบการสามารถบริหารจัดการให้ลดต้นทุนมากขึ้น นอกเหนือจากการใช้ภาษาอังกฤษในการทำงานแล้วภาษาอังกฤษมีความจำเป็นอย่างมากในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น สำหรับการเตรียมความพร้อมแรงงานไทยในอีก ๓ ปีข้างหน้า ถือเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ยังพอมีเวลาในการที่จะสร้างแรงงานฝีมือที่มีคุณภาพเพื่อสู้กับแรงงานในกลุ่มประเทศอาเซียน

พระราชรัตนลงกรณ์, ดร.^{๑๑๑} การที่เราจะก้าวเข้าไปสู่การเป็นหนึ่งในประชาคมอาเซียนได้อย่างภาคภูมิใจนั้นจะต้องเปิดใจให้กว้างและจะต้องเตรียมการเพื่อให้พร้อมสำหรับการรองรับ คือการต้อนรับผู้ที่จะเข้ามาสู่บ้านเราในฐานะที่เป็นแขก และการก้าวออกไปเพื่อเยี่ยมเยียนหรือสร้างความเข้าใจกับคนอื่นในฐานะที่เราเองเป็นแขกของเขา ซึ่งการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดีหลีกเลี่ยงไม่ได้เหตุเพราะโลกมันได้แคบลงกว่าที่เราคิดไว้การที่เราเคยคิดแต่เดิมว่าไม่เป็นไรเราอยู่เพียงลำพังก็ได้ไม่มีใครว่าเราไม่มีใครรู้จักเราเราก็อยู่ได้แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันเมื่อโลกมันแคบลงๆแล้วเราจะคิดอยู่แต่กับความคิดเดิมเช่นนั้นไม่ได้เพราะแม้เราจะไม่ก้าวออกไปหาคนอื่น แต่รู้ไหมว่าคนอื่นเขาจะก้าวเข้ามาหาเราเอง เสมือนหนึ่งในเรื่องของประชาคมอาเซียนที่เกิดขึ้นเพราะต้องการที่จะกระชับความสัมพันธ์ของคนในภูมิภาคให้มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น กล่าวคือเป็นการเปิดโอกาสให้คนในประชาคมอาเซียนได้รู้จักกันและเรียนรู้กันมากขึ้นนั่นเอง โดยที่แก่นหรือแกนของการเรียนรู้นี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าหากว่าเราไม่มีการศึกษาและการวิจัยที่จะสามารถเข้ามาสร้างความรู้และความเข้าใจของคนในประชาคมอาเซียนได้ ดังนั้น การศึกษาและการวิจัยจึงถือว่าเป็นหัวใจหลักของการเป็นประชาคมอาเซียน

^{๑๑๑} พระราชรัตนลงกรณ์, ดร, การวิจัย : ทิศทางของการจัดเตรียมองค์ความรู้เพื่อการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, วารสาร ว.มรภ. (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ : (มกราคม-เมษายน: มหาวิทยาลัยราชภัฏหนองคาย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗.

อชิรพจนินา พลายนาค^{๑๑๒} ได้ศึกษาเรื่องโครงการศึกษาการบริหารจัดการองค์การทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศึกษาเฉพาะประเทศไทย พม่า และลาวจากการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน เนื่องจากปฏิสัมพันธ์ที่แตกต่างระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศ โดยในครั้งพุทธกาลความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับผู้ปกครองรัฐต่าง ๆ ในอินเดียตอนเหนือก็แตกต่างกัน ดังนั้นจากประวัติศาสตร์ยุคต้นของพระพุทธศาสนาเป็นต้นมา ท่าทีและนโยบายที่แตกต่างกันรัฐบาลแต่ละรัฐ ต่อให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาในดินแดนของตน จึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการบริหารจัดการองค์การทางพระพุทธศาสนาของประเทศนั้น ๆ อีกทั้งยังเป็นตัวกำหนดถึงคุณลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศ เช่น ชาวพม่าจะให้ความหมายหรือความสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาทอยู่ที่พระอภิธรรม ในขณะที่คนไทยจะสนใจไปที่พระวินัยของสงฆ์ จากการศึกษาพัฒนาการของการบริหารจัดการพระพุทธศาสนาทั้งสามประเทศ พบว่ามีความแตกต่างกันในรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่มีร่วมกันมีอยู่สองประการ คือ ความเป็นเอกภาพและความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับรัฐ ซึ่งสองสิ่งนี้ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการองค์การคณะสงฆ์โดยตรง คือในประเทศไทย ในด้านของความเป็นเอกภาพพบว่า ข้อดีประการแรกของการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ องค์การคณะสงฆ์นั้นหากเปรียบเทียบกับองค์การพระพุทธศาสนาในประเทศพม่าและลาวแล้ว ของไทยนับว่ามีการจัดการองค์การที่ดี วัดจำนวนหลายพันและพระภิกษุสามเณรกว่าแสนรูปที่มีความเป็นเอกภาพภายใต้ผู้บริหารเดียวกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับองค์การคณะสงฆ์ในประเทศลาวและพม่าที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้วก็ถือว่าการจัดการองค์การในประเทศไทยนั้นเป็นระเบียบแบบแผนมากกว่าทั้งสองประเทศ อย่างไรก็ตามการทำความเข้าใจถึงสถานภาพและบทบาทของพระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศย่อมจะเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้สืบทอดต่อไปในอนาคต

วรุณวรรณ ภาโคตร^{๑๑๓} กล่าวว่า องค์ประกอบของสุขภาพมี ๕ ด้าน ได้แก่ สุขภาพอารมณ์ สุขภาพสติปัญญา สุขภาพกาย สุขภาพสังคม และสุขภาพจิตวิญญาณ โดยแต่ละด้านจะมีผลกระทบซึ่งกันและกัน ดังนั้นการจะมีสุขภาพดีจำเป็นที่จะต้องอาศัยการเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบในแต่ละด้านให้มีความสมดุลกัน

^{๑๑๒} อชิรพจนินา พลายนาค, โครงการศึกษาการบริหารจัดการองค์การทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : ศึกษาเฉพาะประเทศไทย สหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, รายงานวิจัยสนับสนุนงบประมาณรายได้, (มหาวิทยาลัยนเรศวร, พ.ศ. ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๑๓} วรุณวรรณ ภาโคตร, การนำกระบวนการพยาบาลด้านจิตวิญญาณไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เค.เอส.พี. การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘) หน้า ๑๑.

E.F. Schumacher^{๑๑๔} ชาวเยอรมันนี้ ได้รับทุนเพื่อศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ณ นิวคอลลิจ อออกฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ต่อมาได้ไปสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย นิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ท่านได้เสนอแนวความคิดเรื่องการหวนคืนกลับสู่รากเหง้าภายใต้วิถีชีวิตแบบ ชุมชนดั้งเดิม ในหนังสือชื่อว่า SMALL IS BEAUTIFUL^{๑๑๕} อันกล่าวถึงความคิดในทางเศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ ซึ่งในทัศนะของท่านฯ ก่อให้เกิดกระแสตอบรับจากปัญญาชนฝ่ายพุทธอย่างต่อเนื่อง ซึ่ง เชื่อมโยงงานเขียน เศรษฐศาสตร์แนวพุทธเล่มแรกของคนไทยคือ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๗ นอกจากนั้น หนังสือเล่มนี้ได้ก่อให้เกิดกระแสการนำพระพุทธศาสนาไปประยุกต์เปรียบเทียบกับ ศาสตร์สมัยใหม่ต่างๆ โดยใช้คำว่า “เชิง/แนว” เชื่อมความหมายเข้าหากัน เป็นลำดับ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงเปรียบดังทางเลือกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับสังคมไทย

รศ.ดร.วรภุช เลื่อนช่าง^{๑๑๕} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่ยอมรับนับถือ และนำมาเป็นรากฐานและวิถีชีวิตได้อย่างสนิทใจ เหมือนกับว่าพระพุทธศาสนานั้นเกิดอุบัติขึ้นที่ ประเทศไทย เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคประชาคมอาเซียนกับประเทศเพื่อนบ้านที่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้ ที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกับประเทศไทยสิ่งที่เป็นความท้าทายเมื่อประเทศไทยเข้าสู่ประชาคม อาเซียน จึงเป็นประเด็น

หลักในบทความนี้ และอะไรจะเป็นจุดเชื่อมประสานโยงใยความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ที่เป็นมิตรประเทศเหล่านั้นให้ยอมรับในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ยึดเหนี่ยวจิตใจได้โดยไม่คิดเป็นอย่างอื่นที่เรียกว่าแตกต่าง สิ่งสำคัญคือความท้าทายต่อความเชื่อ แบบเดิมยังมีปมอยู่มากในพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนาผี ไสยศาสตร์ การบวงสรวง การบูชาใน ลักษณะต่าง ๆ และความท้าทายอยู่ที่ความเชื่อมั่นของประชาชน ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาในเชิง สัญลักษณ์หรือรูปแบบในความหลากหลายแห่งชนชาติและชาติพันธุ์ส่วนประชาคมอาเซียนเป็น เป้าหมายของการรวมตัวกันของประเทศสมาชิกอาเซียน เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและขีดความสามารถ ในการแข่งขันในเวทีระหว่างประเทศในทุกด้าน รวมถึง ความสามารถในการรับมือกับปัญหาใหม่ๆ ระดับโลกเพราะในการพัฒนานั้น คือการกระทำที่ให้เจริญก้าวหน้าขึ้น โดยสิ่งที่ต้องการคือ สุขภาพ ได้แก่ สุขภาพอารมณ์ สุขภาพสติปัญญา สุขภาพกาย สุขภาพสังคม และสุขภาพจิตวิญญาณ ซึ่ง จะต้องพัฒนาที่มนุษย์ที่ศูนย์กลางศูนย์กลางทั้งหมดสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มุ่ง พัฒนามนุษย์เป็นสำคัญ โดยนำหลักคำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา จะส่งผล

^{๑๑๔} E.F. Schumacher, *Small is Beautiful*, กษิร ชิพเป็นสุข แพล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิเด็ก ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๑๑๕} รศ.ดร.วรภุช เลื่อนช่าง, พระพุทธศาสนากับความท้าทายในประชาคมอาเซียน, *วารสารปณิธาน*, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒, (ม.ป.พ.,พ.ศ. ๒๕๖๐), หน้า ๒๖๗.

ส่งผลให้ ครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศิลธรรมวัฒนธรรมดีขึ้น ก็จะทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น โลกและอาเซียนก็จะได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของชาติไทยก็คือประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา เพราะมีมาคู่กันตั้งแต่ก่อตั้งเป็นประเทศนี้ อีกทั้งรากฐานวัฒนธรรมไทยแทบจะทั้งหมดก็มาจากวิถีของพระพุทธศาสนานั้นเอง จากคำกล่าวเช่นนี้บ่งบอกถึงความเป็นไทยและสังคมไทยที่มีจิตวิญญาณฝังรากลึกในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน แม้จะรู้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เข้ามาจากดินแดนที่เรียกว่าชมพูทวีปในยุคแรกๆ ของแผ่นดินสยามหรือจากศรีลังกาในยุคปัจจุบันก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนานั้นจะเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่อยอมรับนับถือและนำมาเป็นรากฐานและวิถีชีวิตได้อย่างสนิทใจเหมือนกับว่าพระพุทธศาสนานั้นเกิดอุบัติขึ้นที่ประเทศไทยนี้เอง ดังนั้นบทความนี้ ผู้เขียนจึงต้องการสะท้อนให้ผู้อ่านเห็นว่าเมื่อประเทศไทยของเราก้าวเข้าสู่ยุคประชาคมอาเซียนกับประเทศเพื่อนบ้านที่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกับประเทศไทย อะไรจะเป็นจุดเชื่อมประสานโยงใยความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่เป็นมิตรประเทศเหล่านั้นให้ยอมรับในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจได้โดยไม่คิดเป็นอย่างอื่นที่เรียกว่าแตกต่าง^{๑๑๖}

บทบาทพระพุทธศาสนาศาสนาในประชาคมอาเซียน^{๑๑๗} มีประวัติศาสตร์ยาวนานในดินแดนแห่งประชาคมอาเซียนหรือสุวรรณภูมิแห่งนี้มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกือบทุกประเทศรวมถึงประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ผูกพันกับวิถีชีวิตของประชาชนในแถบนี้และได้ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมความรุ่งเรืองของประชาคมอาเซียนหลายประเทศภายใต้แนวคิดสังคมแห่งสันติภาพและภราดรภาพ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนานั้นยังคงมีการติดต่อสร้างความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีการส่งเสริมการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา มีการประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาสังคม มีการดำเนินการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางเพื่ออำนวยความสะดวกสุขแก่มหาชนชาวอาเซียนมากยิ่งขึ้น เช่น มีการจัดประชุมสุดยอดผู้นำพุทธศาสนาแห่งโลก (World Buddhist Summit) มีการจัดการประชุมในวันสำคัญของพระพุทธศาสนาคือ วัน วิสาขบูชาในระดับโลก เป็นต้น

ซึ่งในแนวทางหนึ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแสวงหาแนวทางเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความ

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๖.

^{๑๑๗} นายชันวา สุตตา, **บทบาทศาสนาในประชาคมอาเซียน : พระพุทธศาสนา**, วิทยากรปฏิบัติกร (สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎร. พ.ศ. ๒๕๖๐), หน้า ๕๓.

สงบสุขของประชาคม นอกจากนี้ในระดับประชาชนก็ยังคงมีการติดต่อร่วมประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาของประชาชนภายในกันเสมอ (สุวิญ รักษิตย, บทบาทพระพุทธรศาสนาในประเทศไทย. ๒๕๕๖ หน้า ๒-๓)

ในแง่ของบทบาทของพระพุทธรศาสนาในประเทศไทยสามารถแสดงออกในฐานะที่เป็นประเทศสมาชิกอาเซียน ซึ่งก็เป็นปกติของแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธรศาสนาที่จะต้องมีส่วนร่วมปฏิบัติตามแนวพระพุทธรศาสนาทั้งในฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายของคฤหัสถ์ และอีกบทบาทหนึ่งคือบทบาทของพระพุทธรศาสนาที่จะทำร่วมกันในอนาคตในฐานะที่เป็นประชาคมอาเซียนร่วมกัน บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายของการยกหัวข้อนี้ขึ้นมาคงมีจุดประสงค์เพื่อการมองหาคู่ร่วมกันในการผลักดันพระพุทธรศาสนาให้เข้าสู่เสาหลักที่ ๓ ของประชาคมอาเซียนที่ต้องการสร้างความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกันได้อย่างไร

พระพุทธรศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางสังคมที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนไปสู่ทิศทางที่สมบูรณ์ที่สุดเป็นวัฒนธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวไว้ว่าพระพุทธรศาสนาเป็นต้นตำรับวัฒนธรรมที่เก่าแก่ที่สุด แต่ยังทันสมัยและมีหลักอารยธรรม คือการนำให้พ้นความป่าเถื่อนที่ทำกันอยู่เดิม ไม่ว่าจะการกีดกันทางวรรณะ การบูชาอัญญา เป็นต้น วัฒนธรรมพระพุทธรศาสนาทั้งปฎิวัติและปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น จึงเห็นได้ว่าพระพุทธรศาสนานั้นเป็นรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาคนให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ประเสริฐยิ่งกว่าสรรพสัตว์ใดๆ ได้ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “วิชาจรรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมานุเส แปลว่า ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติจึงชื่อว่าประเสริฐในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” พุทธวัฒนธรรมจึงเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ดีงามและมีคุณค่าเป็นมรดกแห่งสังคมที่ควรรักษา ดังนั้น บทบาทพระพุทธรศาสนาในฐานะรากฐานสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศอาเซียนที่นับถือพระพุทธรศาสนาเป็นหลักและที่กำลังได้รับการเผยแพร่เข้าไปสู่ประเทศอื่น ๆ ตามกรอบของวัฒนธรรมทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ คติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ธรรมและสหธรรม ดังนี้^{๑๑๘}

๑. บทบาททางด้านหลักธรรมในพระพุทธรศาสนา หลักธรรมในพระพุทธรศาสนา คือหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธรศาสนา ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้ผ่องใส และการปฏิบัติตามหลักสัทธาทั้ง ๔ ประการ ได้แก่ หลักความเชื่อในกรรม หรือการกระทำ หลักความเชื่อในผลของกรรม หรือผลของการกระทำ หลักความเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน และหลักความเชื่อที่มีต่อการตรัสรู้พระพุทธรเจ้า หลักคติธรรมนี้ ถือว่าเป็นหลักพื้นฐานให้สังคมในประชาคมอาเซียนมีความเชื่อที่ถูกต้อง บุคคลจะเป็นเช่นไรก็ด้วยการกระทำของบุคคลผู้นั้นเอง หากทำงานก็ย่อมได้รับผลของงาน หากทำความชั่วก็ย่อมได้รับผลของความชั่วแน่นอนทั้งในระดับภายในและภายนอก ภายในได้แก่ความทุกข์ใจ ภายนอกได้แก่ความเสื่อมจากลาภ ยศ สรรเสริญ

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน

สุข ตามหลักแห่งกรรมในจุฬามณีวงศ์สูตรว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับมรดกกรรม มีกรรม เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้องเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมนั้นแหละจำแนกสัตว์ให้ ทราบและดี”^{๑๑๙}

๒. บทบาททางด้านวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับ สถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า วัฒนธรรมทางด้านนี้ ของพระพุทธศาสนานั้นงดงาม แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมชั้นสูงของสังคมในประเทศอาเซียน การ ได้รับการศึกษา รักษาไว้ และเผยแผ่ออกไปเพื่อให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ ให้ชาวโลกได้เห็นความงดงาม ทางด้านนี้ พุทธศิลป์ทั้งมวลสร้างขึ้นบนพื้นฐานพุทธปรัชญาเพื่อใช้ศิลปะให้เข้าถึงจริยธรรมเป็นการ เติมเต็มความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๓. บทบาททางด้านเนติธรรมในพระพุทธศาสนา หลักเนติธรรม เป็นหลักที่แสดงถึงความ เชื่อในกฎเกณฑ์กติกาในสังคม กล่าวได้ว่า เนติธรรมที่เป็นกฎหมายบ้านเมืองนั้นสร้างวัฒนธรรมให้คน กลัวการลงโทษ แต่เนติธรรมที่เป็นความเชื่อทางสังคมนั้นจะทำให้เกิดความกลัวที่มาจากใจ ไม่กล้าทำ ผิด เป็นการมีหลักหิริและโอตปปะต่อการกระทำความผิด แม้ไม่มีคนเห็นก็ไม่กล้าทำเนื่องจากเกรงจะ เป็นเภทภัยกับตนและครอบครัว การใช้ระบบเนติธรรมที่เรียกว่า การขัดเกลาทางสังคม

วิธีการนี้มีความยั่งยืนและแน่นอนกว่าการบีบบังคับเนติธรรมตามหลักแนวของ พระพุทธศาสนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล ๕ คือ การไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่ถือเอาสิ่งของเขาไม่ได้ให้ ไม่ผิดประเวณีโดยการครอบครองของรักของหวงของผู้อื่น ไม่พูดกลับ กลอกหลอกหลวง และไม่ดื่มน้ำเมาและสิ่งเสพติดที่ทำให้เป็นที่มาของความประมาท และตั้งอยู่บน พื้นฐานของธรรม ๕ คือ ความมีเมตตากรุณา การรู้จักเสียสละ การยินดีในภรรยาของตน การมีสัจจะ รักษาคำพูด และการมีสติสัมปชัญญะ กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนย่อมได้รับผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ไม่ว่า ดีหรือชั่วก็ตามดังคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่า “ถ้าท่านกลัวทุกข์ก็อย่าทำกรรมชั่วทั้งในที่ลับ และที่แจ้ง ถ้าท่านจักทำหรือทำอยู่ซึ่งกรรมชั่ว ถึงแม้จะเหาะหนีไปก็จะไม่พ้นจากความทุกข์ไปได้ เลย”^{๑๒๐}

๔. บทบาททางด้านสหธรรมในพระพุทธศาสนา สหธรรม(Social Cultural) เป็น วัฒนธรรมทางสังคมในด้านการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันตามหน้าที่ และสถานะทางสังคม เช่น หน้าที่ระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์สามีกับภรรยามิตรกับมิตร นายกับบ่าว และ สมณพราหมณ์กับฆราวาส เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องการอยู่ร่วมกัน การปฏิบัติร่วมกัน ความ เอื้อเฟื้อ การเดิน การยืน และการรับประทานอาหาร ความเคารพ ความอ่อนน้อม การใช้ภาษา กริยา

^{๑๑๙} ม.อุปริ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐/๓๕๐.

^{๑๒๐} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๑๕๐.

มารยาทที่มีต่อกันและกันในสังคม บทบาทของพระพุทธศาสนาในด้านนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ส่งผลให้สังคมในอาเซียนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^{๑๒๑}ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ได้นำเสนอไว้ว่า ถ้ามองจากปัญหาสังคมไทย ที่ขาดวัฒนธรรมอุตสาหกรรมและวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ตามแบบอย่างตะวันตก สิ่งที่ต้องดำเนินการด่วน ก็คือ จะต้องสร้างคนไทยให้มีวัฒนธรรมของความใฝ่รู้ ผู้ใฝ่รู้ยิ่งขึ้นมาเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยการสร้างจิตใจของนักผลิตและนักสร้างสรรค์ขึ้นมา นั่นก็คือการสร้างคนไทยให้มีจิตใจวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ อันเป็นลักษณะของความใฝ่รู้ รักความจริง ชอบเหตุผลนิยมปัญญา ชอบค้นคว้า แสวงหาสืบสาว ตรวจสอบ และการทดลองจนค้นพบความจริง และจิตใจของนักเทคโนโลยีที่ใฝ่สร้างสรรค์ และจิตใจแห่งนักอุตสาหกรรมที่เพียรบากบั่นสู้สิ่งยาก

นอกจากจะต้องหันมาสร้างวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้สู้สิ่งยากแล้ว ท่านยังเห็นว่า คนไทยยังจะต้องมีวัฒนธรรมแห่งการมองกว้าง คิดไกล และใฝ่รู้ อีกด้วย นั่นก็คือ คนไทยจะต้องไม่มองเห็นเฉพาะประโยชน์ของตัวเอง ของพวกพ้อง หรือมองเห็นเฉพาะประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่จะต้องมองให้กว้างออกไปในสังคม โลก และธรรมชาติ ซึ่งมีได้จำกัดขอบเขตอยู่กับเพียงสังคมใดสังคมหนึ่ง และจะต้องมองในลักษณะของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมอีกด้วย นั่นคือ การที่จะสร้างสรรค์ได้จะต้องมีความใฝ่รู้ในสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ

สิ่งที่สังคมไทยจะต้องดำเนินการอีกประการหนึ่งก็คือ การรักษาวุฒธรรมแห่งเมตตาให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ได้แก่ การรักษาความมีน้ำใจ ความรัก ความปรารถนาดี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันต่างๆ ตลอดจนการนับถือกันเป็นพี่น้อง เป็นต้น อันเป็นพื้นเพภูมิหลังของสังคมไทยมาตั้งแต่เดิมอยู่ก่อนแล้วนั่นเอง

ในขณะที่เดียวกัน สังคมไทยก็ต้องพัฒนาวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา คือ ความใฝ่รู้ เข้าถึงความจริง และการคิดหาทางแก้ไขปัญหาในสิ่งต่างๆ เพื่อที่จะสามารถดำรงสังคมอยู่ได้ในโลกแห่งการแข่งขันในปัจจุบันการที่คนไทยจะก้าวไปสู่ทิศทางที่กำหนดไว้ได้นั้น ท่านเห็นว่า “คนไทยจะต้องมีปัญญาที่เข้มแข็ง จะมองเรื่องอะไรต้องมองให้ชัด จะศึกษาอะไรต้องให้รู้เข้าใจชัด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนของเรา จะต้องให้เขาพัฒนาตัวขึ้นมาชนิดที่ได้ปัญญาที่แท้ ไม่ใช่อยู่แค่สักแต่ว่าความโก้ แต่จะต้องกระจำง แจ่มแจ้ง เรียนรู้อะไรต้องชัดเจน ให้เกิดปัญญาที่แท้จริง แล้วเราก็จะมาช่วยแก้ปัญหาสร้างสรรค์สังคมได้จริง สังคมก็จะเดินหน้าไปได้”

^{๑๒๑} ผศ.ธนภณ สมหวัง, สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม, บทความพิเศษ กรุงเทพมหานคร, พุทธศาสนากับการพัฒนาไทยแลนด์ ๔.๐, <https://www.bangkokbiznews.com/blog/พุทธศาสนากับการพัฒนาไทยแลนด์ 4.0>, (ออนไลน์) เมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูล
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

เป็นการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ภาค คือ

๑) การศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Study) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และบทความต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ในบางส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ งานวิจัย บทความ และวิทยานิพนธ์ รวมทั้งเอกสารจากสื่ออินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ โดยมีประเด็น ความหมาย ความเป็นมา หลักการ ประเภทของการพัฒนา ความหมาย ความเป็นมา หลักการ ประเภทของการพัฒนาสังคม ประวัติ ความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมายของอาเซียน หลังธรรมเนียมสำคัญในการบูรณาการการพัฒนาสังคมในอาเซียน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย

๒) การศึกษาภาคสนาม (Field study) การศึกษาแยกออกเป็น ส่วน ๆ ดังนี้

๑. คัดเลือกพื้นที่ ได้แก่ ประเทศไทย คือ วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย โดยมี พระครูวิจิตรธรรมนิเทศก์ เป็นเจ้าอาวาส ผู้วิจัยขอคำแนะนำจาก พระราชวิมลเมธี เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย ถึงวัตถุประสงค์ จึงได้รับคำแนะนำวัดที่จะไปทำการ

สัมภาษณ์ เนื่องจากวัดนี้ได้เป็นตัวแทนของคณะสงฆ์จังหวัดฯ จัดกิจกรรมตามนโยบายของคณะสงฆ์ และของภาครัฐมาอย่างต่อเนื่อง ประเทศมาเลเซีย คือ วัดบุญญาราม ตำบลละห์ ปาดังเซรา อำเภอกู บังปาสู รัฐเคดาห์ (WAT BOONYARAM PADANG SERA 06100, KODIANG KEDAH, MALAYSIA) เป็นวัดที่มีการพัฒนาส่งเสริมสังคมชัดเจน โดยมีพระสมุห์ชาเตอร์ จันทสโร เจ้าอาวาส ผู้วิจัยขอ คำแนะนำจาก พระครูวิสุทธิศีลคุณ วัดสันติวรคุณ จังหวัดสงขลา ซึ่งเคยอาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซีย เป็นผู้แนะนำให้

๒. คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าอาวาส ตัวแทนพระสงฆ์ในวัด และบุคคลที่เป็น กรรมการที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารกิจกรรมของวัดและประชาชนที่ได้ร่วมกิจกรรมของวัดที่เป็น พื้นที่วิจัย ของพื้นที่ตัวอย่าง ทั้ง ๒ พื้นที่ จำนวน ๑๖ รูป/คน

๓. กำหนดประเด็นสัมภาษณ์ คือ ทางวัดมีกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชนมีอะไรบ้าง และ กิจกรรมนั้นส่งผลในการพัฒนาสังคมอย่างไร

๔. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาทางภาคเอกสารและภาคสนาม โดย นำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ ครอบคลุมสอดคล้องกับการพัฒนาอาเซียนโดยมีหลักธรรมใน พระพุทธศาสนาบูรณาการในการพัฒนานั้น

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มี เจ้าอาวาส ตัวแทนพระสงฆ์ในวัด และบุคคลที่เป็น กรรมการที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารกิจกรรมของวัดและประชาชนที่ได้ร่วมกิจกรรมของวัดที่เป็น พื้นที่วิจัย ของพื้นที่ตัวอย่าง ทั้ง ๒ พื้นที่ จำนวน ๑๖ รูป/คน โดยแยกได้ ดังนี้

เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการโดยมีการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และเอกสาร ดังนั้น จึงกำหนด ประชากร ของประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย โดยศึกษาทั้งสองประเทศดังนี้

๑) **ประเทศไทย** คือวัดวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ประกอบไปด้วย เจ้าอาวาส ตัวแทนพระสงฆ์ในวัด และบุคคลที่เป็นกรรมการที่มีส่วน เกี่ยวข้องในการบริหารกิจกรรมของวัดและประชาชนที่ได้ร่วมกิจกรรมของวัดที่เป็นพื้นที่วิจัย ของพื้นที่ ตัวอย่าง จำนวน ๘ รูป/คน ดังนี้

๑. พระครูวิจิตรธรรมนิเทศ เจ้าอาวาสวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบล ท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
๒. พระกิม สุขนนโท วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบล ท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

๓. พระนัฐพร ยิ้มแย้ม วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
๔. นายณัฐพงษ์ อาตุร ไวยาวัจกร
๕. นายชำนาญ ฉุยฉาย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลท่าทอง ไวยาวัจกร
๖. นายปัญญา ทีปะนะ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าทอง
๗. นายคะนิง แนบเนียน ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
๘. นายสนม เจริญทั่ว ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
ไวยาวัจกร

๒) ประเทศมาเลเซีย คือ วัดบุญญาราม ตำบลอะห์ ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสู รัฐเคดาห์ (WAT BOONYARAM PADANG SERA 06100, KODIANG KEDAH, MALAYSIA) ประกอบไปด้วย เจ้าอาวาส ตัวแทนพระสงฆ์ในวัด และบุคคลที่เป็นกรรมการที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการกิจกรรมของวัดและประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมของวัดที่เป็นพื้นที่วิจัย ของพื้นที่ตัวอย่าง จำนวน ๘ รูป/คน ดังนี้

๑. พระสมุห์ชาเตอร์ จนทสาโร เจ้าอาวาสวัดบุญญาราม อายุ ๔๗
๒. พระปลัดอิสรานูวัฒน์ วชิรญาโณ เลขานุการวัดบุญญาราม อายุ ๓๒
๓. พระปรีชา ชยานนโท พระกรรมวัดบุญญาราม อายุ ๓๕
๔. นายวอน ศิริพัทธ์ อายุ ๖๕ ประธานกรรมวัด บ้านปลักเนาะ ต.ฮะ อ.กูบังปาสู เคดาห์มาเลเซีย ๐๖๐๐๐
๕. อติศักดิ์ จุฬพงศ์ อายุ ๕๕ กรรมการวัด บ้านเลขที่ ๑๒๕ บ้านแลแหล ต. ปูตัด อ.กูบังปาสู เคดาห์ มาเลเซีย ๐๖๐๐๐
๖. นายคนอง จันทาโร อายุ ๖๓ กรรมการวัด บ้านบังโลหด ต.ฮะ อ.กูบังปาสู เคดาห์มาเลเซีย ๐๖๐๐๐
๗. นายสมหวัง เพชรรัตน์ อายุ ๕๒ ไวยาวัจกรวัด บ้านเลขที่ ๒๒ KG.TANJUNG, JLN KODIAWG, MUJIM AH, PDG SERA, 06100 KODIANG, KEDAH DARUL AMAN, MALAYSIA
๘. นายเชิม บัวศรี อายุ ๕๔ คนพื้นที่วัดบุญญาราม คนไทย-มาเลเซีย ๑๒๑ บ้านบังโลหด ต.ฮะ อ.กูบังปาสู เคดาห์ มาเลเซีย ๐๖๐๐๐

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ คือ ๑) องค์ความรู้วิถีพุทธกับการพัฒนาสังคม ๒) วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ๓) บูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ดังนี้

๑. แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline)

๒. แบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้มี ๒ ประเภท คือ แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับ องค์ความรู้วิถีพุทธกับการพัฒนาสังคม วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน บูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อยเกี่ยวกับเกี่ยวกับ องค์ความรู้วิถีพุทธกับการพัฒนาสังคม วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน บูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนและตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย โดย

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

๒. กำหนดลักษณะของแบบสัมภาษณ์ เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open - ended)

๓. กำหนดโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. สร้างแบบสัมภาษณ์ตามลักษณะที่กำหนดไว้

๕. นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ไปทำการทดสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อหาความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) ของแบบสัมภาษณ์ โดยเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อช่วยตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องศึกษา จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

๑. ผศ.ดร.โชติ บดีรัฐ ตำแหน่งคณบดีวิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

๒. พระครูสิริรัตนานวัตร รศ.ดร. ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

๓. ผศ.ดร. ปัญญา นามสง่า ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช และรองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

๒) แบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) โดยมีขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย ดังนี้

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย

๒. กำหนดจุดมุ่งหมายของแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย

๓. กำหนดโครงสร้างของแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย

๔. นำแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ไปทำการทดสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อหาความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) โดยเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อช่วยตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องศึกษา จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

๑. ผศ.ดร.โชติ บดีรัฐ ตำแหน่งคณบดีวิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

๒. พระครูสิริรัตนานวัตร รศ.ดร. ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

๓. ผศ.ดร ปัญญา นามสง่า ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช และรองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

๑) เก็บข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary Study) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องการบูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และบทความต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ในบางส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ งานวิจัย บทความ และวิทยานิพนธ์ รวมทั้งเอกสารจากสื่ออินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ โดยมีประเด็น ความหมาย ความเป็นมา หลักการ ประเภทของการพัฒนา ความหมาย ความเป็นมา หลักการ ประเภทของการพัฒนาสังคม ประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมายของอาเซียน หลังธรรมสำคัญในการบูรณาการการพัฒนาสังคมในอาเซียน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย

๒) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ รายบุคคลและเสวนากลุ่มย่อยเป็นหลัก โดยแยกประเด็น ดังนี้

๑. การลงพื้นที่ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ คือประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย โดยการคัดเลือกจากการแนะนำ ได้แก่ ประเทศไทย คือวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก

จังหวัดสุโขทัย โดยมี พระครูวิจิตรธรรมนิเทศก์ เป็นเจ้าอาวาส ผู้วิจัยขอคำแนะนำจาก พระราชวิมลเมธี เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย ถึงวัตถุประสงค์ จึงได้รับคำแนะนำวัดที่จะไปทำการสัมภาษณ์ เนื่องจากวัดนี้ได้เป็นตัวแทนของคณะสงฆ์จังหวัดฯ จัดกิจกรรมตามนโยบายของคณะสงฆ์และของภาครัฐมาอย่างต่อเนื่อง ประเทศมาเลเซีย คือ วัดบุญญาราม ตำบลอะห์ ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสุ รัฐเคดาห์ (WAT BOONYARAM PADANG SERA 06100, KODIANG KEDAH, MALAYSIA) เป็นวัดที่มีการพัฒนาส่งเสริมสังคมชัดเจน โดยมีพระสมุห์ชาเตอร์ จนทสาโร เจ้าอาวาส ผู้วิจัยขอคำแนะนำจาก พระครูวิสุทธิศีลคุณ วัดสันติวรคุณ จังหวัดสงขลา ซึ่งเคยอาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซียเป็นผู้แนะนำให้

๒. การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กำหนดเนื้อหาสัมภาษณ์ตามแนวคำถามประกอบตามแบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) และแนวการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากบุคคลที่มีสถานะสัมพันธ์กับการพัฒนาพื้นที่การวิจัย

อนึ่ง เป็นการสัมภาษณ์ภาคสนามแบบโดยตรง ใช้คำถามแบบคำถามปลายเปิด (semi-structured) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นนอกกรอบได้หากข้อมูลนั้นเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย แล้วขยายสืบค้นข้อมูลจาก ผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวไปสู่ผู้ให้ข้อมูลระดับอื่นๆ เพื่อช่วยเสริมให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดขึ้นพร้อมกับบันทึกเทปการสัมภาษณ์แล้วนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

๓. เสวนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) เสวนากลุ่มย่อยร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์ ประเด็น ตามวัตถุประสงค์ คือ องค์ความรู้วิถีพุทธกับการพัฒนาสังคม วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน บูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาทั้งเชิงเอกสารและข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์เป็นขบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่เน้นวิเคราะห์สรุปสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ ตามประเด็น ดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับ องค์ความรู้วิถีพุทธกับการพัฒนาสังคม วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาตรวจสอบความครบถ้วนและความสมบูรณ์ จากนั้นดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับ องค์ความรู้วิถีพุทธกับการพัฒนาสังคม วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนา

สังคมในอาเซียน และบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

๒) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับการบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสร้างรูปแบบการบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม

๓) วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล โดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว และให้เห็นชุดความรู้สำหรับประยุกต์ใช้ระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และปัจเจกบุคคล

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การสรุปกระบวนการวิจัยนั้นได้นำเสนอผลการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยนำเสนอรายงานในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายประกอบการบรรยาย เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและการใช้อาคารประกอบและตัวชีวิตการศึกษา เพื่อให้เห็นการบริหารจัดการ เครือข่ายการศึกษา กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายและการประยุกต์ใช้ระดับนโยบาย องค์กร สถาบัน รวมถึงการยกความสำคัญการศึกษาในพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาในฐานะมรดกดินแดนอาเซียน สรุปภาพรวม คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในลักษณะของการอธิบายเชิงพรรณนา ซึ่งการวิเคราะห์นั้นประกอบด้วย

การศึกษาทั้งเชิงเอกสารและข้อมูลประจักษ์จากการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์สรุปสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ ตามประเด็น ดังนี้

๑. วิเคราะห์แนวคิดและวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม

๒. นำเสนอรูปแบบและวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ประเทศมาเลเซียและไทย

๓. นำผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ มาทำการวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

บทที่ ๔

ผลการดำเนินงานวิจัย

บทนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อตอบโจทย์วิจัย ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน ๒) เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน และ ๓) เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ใช้ประเทศตัวอย่าง ๒ ประเทศ คือ ประเทศไทยโดยใช้พื้นที่ชุมชนวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัยเป็นพื้นที่วิจัย กับ ประเทศมาเลเซียโดยใช้พื้นที่วัดบุญญาราม ตำบลละห์ ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสุ รัฐเคดาห์ เป็นพื้นที่วิจัย คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเป็นรูปแบบการพรรณนา โดยจำแนกผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

๔.๒ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน

๔.๓ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

๔.๔ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

๔.๑.๑ ประเทศไทย ผู้วิจัยได้กำหนด วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เป็นพื้นที่ตัวอย่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

สภาพทั่วไป วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรมเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่เลขที่ ๘๗ หมู่ที่ ๑ ตำบลท่าทอง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย รหัสไปรษณีย์ ๖๔๑๑๐ เป็นวัดเก่าที่เคยรุ่งเรืองในอดีตและอยู่ในสภาพวัดร้างตกร้าง พระครูอุดมธรรมปฏิภาณ อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าทอง ตำบลเมืองบางยม อดีตเจ้าคณะอำเภอสวรรคโลกได้ร่วมกับคณะศรัทธาชาวบ้านหนองป่าตอ ได้ตั้งให้เป็นที่พักสงฆ์ในที่ดินวัดร้างตกร้าง ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เดิมวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม มีที่ดินจำนวน ๑๙ ไร่ ๙๙ ตารางวา

ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ พระครูวิจิตรธรรมนิเทศ์ (ธำรงรัฐ ทวีพรวิวัฒน์โชค(โชติ)) ได้ก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มเติม พร้อมทั้งขอขึ้นทะเบียนเป็นวัดตามกฎหมาย และได้ขยายเนื้อที่วัดอีก ๙ ไร่ ๖๐ ตารางวา ทำให้ปัจจุบันมีเนื้อที่ รวม ๒๘ ไร่ ๑ งาน ๕๗ ตารางวา

กิจกรรมที่วัดได้ดำเนินการร่วมกับชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ

๑. ครอบครัว ทางวัดได้จัดกิจกรรมวันพ่อวันแม่ และวันสงกรานต์ และในการทำบุญตักบาตรแต่ละครั้งก็จะจัดให้มีการเทศน์สอน โดยมีทางโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนชุมชนร่วมจัดและให้การสนับสนุน และภายในชุมชนยังมีพิธีจัดงานศพ งานทำบุญเจ็ดวัน ร้อยวันก็จะมีกิจกรรมการเทศน์เกี่ยวกับเรื่องครอบครัวด้วย กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา

๒. การศึกษา ทางวัดได้จัดกิจกรรมการเรียนพระปริยัติธรรม ธรรมศึกษา มีการแจกทุนนักเรียนและให้ทางการศึกษานอกโรงเรียนเยี่ยมสถานที่ของวันจัดเป็นศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน วัดมีสถานะเป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลได้ร่วมกับทางส่วนราชการจัดให้มีการอบรมและให้ความรู้ด้านต่าง ๆ เป็นประจำ

๓. เศรษฐกิจ ทางวัดได้จัดพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดพื้นที่วัดเป็นตลาดนัดชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ มีการทำน้ำดื่ม น้ำสะอาดบริการชุมชน ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ ส่งเสริมการฝึกอาชีพ

๔. การเมืองการปกครอง ให้ความร่วมมือกับทางภาคส่วนต่าง ๆ เช่น ราชส่วนท้องถิ่น ส่วนภูมิภาคใช้พื้นที่วัดเป็นหน่วยการเลือกตั้งแต่ละครั้ง และให้ความร่วมมือกับทางราชการอบรมประชาชน จัดโครงการป้องกันการยาเสพติด โครงการหมู่บ้านรักษาศีลห้าสร้างความปลอดภัย โครงการวัดประชารัฐ กิจกรรมจิตอาสา

๕. ความเชื่อมั่นและการปฏิบัติทางศีลธรรม จัดกิจกรรมวันสงกรานต์ กิจกรรมอาบน้ำผู้สูงอายุ สรงน้ำพระ วันเข้าพรรษา กิจกรรมประเพณีหล่อเทียน กิจกรรมวันสำคัญ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา กิจกรรมเทศน์มหาชาติ กิจกรรมทำบุญสลากภัต

๔.๑.๒ ประเทศมาเลเซีย ผู้วิจัยได้กำหนด วัดบุญญาราม ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสู รัฐเคดาห์ เป็นพื้นที่ตัวอย่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

สภาพทั่วไป มีพระครูสมุห์ชาเตอร์ จนทสาโร เจ้าอาวาส วัดนี้เดิมชื่อวัดแลแหลเพราะตั้งอยู่ที่บ้านแลแหลห่างไปประมาณ ๑ ไมล์ ไม่มีหลักฐานว่าใครสร้าง ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ ต.ค. ๒๔๑๒ ย้ายวัดมาตั้งสถานที่ปัจจุบันนี้ นับมาถึงปัจจุบัน (๒๕๖๒) วัดสร้างมาได้ ๑๕๐ ปีจัดเป็นหนึ่งในวัดโบราณของรัฐเกดะห์ คำว่า..แลแหล..มาจากตำนานว่า...เมื่อชาวบ้านนี้ปลูกฝ้ายมาฝึมาลักขโมย หมอฝึจับฝึได้ฝึร้อง ชาวบ้านเลยร้องว่า แล แล ตั้งแต่นั้นมาฝึไม่มารบกวนอีก ต่อมาชาวบ้านนี้นิยมปลูกพลุกันทั้งตำบล ต่อมามีนายซอซีเลีย กับนางหยยา ภรรยา เป็นพ่อค้าพลุเจริญรุ่งเรืองได้ปลูกสวนยางยิ่ง

ร่ำรวยขึ้นเลยบริจาคที่ดินนี้สร้างวัดแลแหล เดิมคือตำบลทุ่งพลู (ปาดังซีระ) และเปลี่ยนชื่อวัดมาเป็น วัดบุญญาราม

สำหรับเจ้าอาวาสนั้นเล่าต่อกันมาดังนี้

๑. พระอธิการจันทร์ เป็นชาวจังหวัดสงขลา

๒. พระอธิการหยก

๓. พระอธิการราม

๔. พระอธิการนิม

๕. พระอธิการสีแก้ว เป็นผู้สร้างโบสถ์หลังเก่า

๖. พระเทพมงคลญาณ (คลิ่ง จิตตปาโล) เป็นสมภารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ -๒๕๕๐

ความหลังว่า...เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ญี่ปุ่นมอบดินแดนในมาเลเซีย ๔ รัฐ คือ รัฐเกดะห์ (ไทรบุรี) รัฐปะลิส รัฐกลันตัน และตรังกานู ให้อยู่ในการปกครองของประเทศไทย ฝ่ายข้าราชการที่ส่งตัวมาประจำรัฐต่าง ๆ ได้ช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่และบำรุงวัด

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ วัดแลแหลจึงได้เปลี่ยนมาเป็นวัดบุญญาราม โดยนายชาติ บุญรัตน์ พันธุ์ รักษาการแทนข้าหลวงทหารยุคนั้นประจำรัฐไทรบุรี เป็นผู้ลงนามในใบเปลี่ยนแปลงชื่อวัด และวัดนี้ก็มีชื่อเสียงรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นลำดับโดยเฉพาะในสมัยของสมภารวัดคือพระเทพมงคลญาณ ทำให้วัดโดดเด่นเป็นศูนย์กลางการอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่ชาวพุทธในมาเลเซีย และส่งเสริมเปิดการเรียนการสอนภาษาไทย สอนปริยัติธรรม และยังเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างเป็นที่รู้จักของชาวพุทธทั่วโลก นั้นแล

กิจกรรมที่วัดได้ดำเนินการร่วมกับชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ

๑. ครอบครัว จัดพื้นที่วัดให้เป็นที่อยู่กระตุกบรรพบุรุษทั้งของคนไทย และคนจีน กิจกรรมจัดงานวันเด็ก พิธีขอขมาพ่อแม่ กิจกรรมทำบุญงานศพ เจ็ดวัน ร้อยวัน

๒. การศึกษา ทางวัดเป็นศูนย์กลางการภาษาไทย การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การเรียนปริยัติธรรมแผนกธรรม และธรรมศึกษา

๓. เศรษฐกิจ วัดบุญญารามเป็นวัดที่ส่งเสริมสนับสนุนการค้าโดยอนุญาตให้เช่าพื้นที่ในวัด ทำกิจการค้าขายในบางส่วนเช่น ร้านค้าอาหาร เป็นต้น ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ค้าเป็นคนมาเลเซียเชื้อสายไทย

๔. การเมืองการปกครอง วัดเป็นสถานที่อบรม พบปะรวมกลุ่ม

๔.๒ ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน

วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทั้งสองที่เป็นตัวแทนอาเซียน พบว่ามีวิถีปฏิบัติดังนี้

๔.๒.๑ การทำบุญตักบาตรเช้า และการไหว้พระสวดมนต์ ในแต่ละวันในทางปฏิบัติของชาวพุทธที่แสดงออกในแต่ละวันคือ การใส่บาตรเช้า การไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอน หรือการไหว้พระก่อนออกจากบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลนับเป็นวิถีที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา

ในตอนเช้าของแต่ละวัน ชาวบ้านหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย ได้ใส่บาตรกับพระตอนเช้าทุกเช้า โดยพระจะแบ่งสายออกไปบิณฑบาต มีลูกศิษย์ลากรถเข็นตามพระไปเพื่อคอยรับกับข้าวที่มีมากและตีไม้ไผ่ที่ชาวบ้านเรียกว่าเกาะคอยให้สัญญาณไปตามทางที่พระสงฆ์เดินผ่านในลักษณะนี้ชาวบ้านเรียกว่าพระเดินหน พระจะเดินไปเป็นแถว ๆ ละ สองถึงสามรูปสุดแท้แต่ว่าแต่ละช่วงเวลาของปีจะมีพระมากน้อยไม่เท่ากัน และจะเดินไปจนสุดสายบิณฑบาตซึ่งเป็นเขตบ้านคณะศรัทธาของวัดถ้าเดินต่อไปอีกก็จะเป็นคณะศรัทธาของอีกวัดหนึ่ง เมื่อพระท่านเดินไปสุดเขตบิณฑบาต แล้วก็เดินกลับและรับการใส่บาตรของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุถือว่าเป็นตัวแทนของบ้าน ตลอดทางโดยชาวบ้านจะยืนใส่บาตรอยู่ทางด้านตะวันออกพระจะอยู่ที่ทิศตะวันตก โดยมีความเชื่อว่าจะไม่เหยียบเงาพระถ้าเหยียบเงาพระเวลาใส่บาตรพระจะเป็นบาป และเวลาก่อนใส่บาตรพระจะอธิษฐานว่า "อิหัง ทานัง สีละวันตานัง ภิกขุณัง นิยามเทมิ สุตินนัง วะตะเม ทานัง นิพพานะปัจจะโย โหตุ อะนาคะเต กाले ฯ ข้าพเจ้าขอน้อมถวายทานนี้แด่พระสงฆ์ผู้มีศีลขอทานที่ข้าพเจ้าถวายดีแล้ว จงเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน ในอนาคตกาล เบื้องหน้าโน้นเทอญ ฯ และใส่บาตร เมื่อพระรับบาตรจากผู้ใส่เสร็จแล้วจะยืนว่าให้พระพร้อมกันสั้น ๆ แล้วเดินไปรับบาตรบ้านต่อ ๆ ไปจนกระทั่งถึงวัด

วัดบุญญาราม ปาดังเซรา อำเภอกุบังปาสู รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย พระสงฆ์ไม่ได้ออกไปบิณฑบาตตอนเช้าเหมือนวัดในประเทศไทยเป็นเพราะมีผู้คนหลายศาสนาอยู่ปะปนกันโดยเฉพาะคนศาสนาอิสลาม รัฐบาลมาเลเซียมีกฎหมายไม่ให้พระสงฆ์ออกไปบิณฑบาต แต่ชาวบ้านคณะศรัทธาของวัดก็ได้บริจาคเงินเป็นกองทุนสำหรับให้ทางแม่ครัวของวัดทำอาหารเช้าเพลถวายพระในแต่ละวัน และในแต่ละวันก็จะมีคณะแม่ครัวเปลี่ยนเวรมาทำอาหารบิณฑบาตถวายพระ

การไหว้พระสวดมนต์ ชาวบ้านหนองป่าตอสามัคคีธรรม นิยมไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอนและตื่นนอน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ เรียกว่าทำวัตรเช้าเย็นเหมือนเป็นข้อปฏิบัติที่จะขาดไม่ได้ และพอถึงวันพระวัน แปะดคำ สิบห้าค่ำ ก็จะมีการทำบุญตักบาตรที่วัดพร้อมทั้งรับศีลอุโบสถ และจะอยู่ทำวัตรเย็นแล้วบางคนจะนอนค้างที่วัดและจะกลับบ้านในวันรุ่งขึ้น ส่วนผู้ที่อายุยังน้อยจะถือว่าผู้ใหญ่ทำแทน

แล้วและมีการไหว้พระก่อนนอนบ้าง แต่ก่อนออกจากบ้านไปทำงานจะไหว้พระที่หิ้งพระก่อนและบางคนจะอาราธนาพระเครื่องห้อยคอไปด้วยแต่ก่อนจะห้อยพระคล้องคอก็จะมีการสวดมนต์นิดหน่อยเพื่อความ เป็นสิริมงคล

วัดบุญญาราม ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสู รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย การไหว้พระสวดมนต์ก็จะทำกันเป็นประจำเหมือนกับประเทศไทย แต่ที่จะมากกว่า ตรงที่ว่า วัดบุญญาราม ได้มีการสอนภาษาไทยให้กับเด็กมาเลเซียเชื้อสายไทย และก่อนที่เด็กจะเข้าเรียนก็จะให้มีการไหว้พระสวดมนต์ก่อน ส่วนผู้ใหญ่ก็จะไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอนและตื่นนอนตอนเช้า และไหว้พระเวลาจะออกจากบ้าน ชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยมีความพยายามที่จะสืบทอดเอกลักษณ์ของความเป็นพุทธไว้ให้ได้มากที่สุด

๔.๒.๒ ประเพณีการบวช

ในสังคมของชาวพุทธ “การบวช” นั้นถือเป็นหนึ่งสิ่งปฏิบัติที่ยึดถือกันมานาน โดยนิยมให้บุตรชายที่อายุครบ ๒๐ ปี ได้เข้าสู่อุปสมบท เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา การบวชในรูปแบบนี้อาจกินเวลา ๑๕ วัน ๑ เดือน หรือ ๑ พรรษา ถึงแม้ว่า จะดำรงภาวะของความเป็นนักบวช เพียงชั่วระยะเวลาอันเล็กน้อย แต่ในระยะเวลาไม่นานนี้ผู้ที่ได้เปลี่ยนตัวเองไปสู่การเป็นบรรพชิต จะได้เรียนรู้พระธรรมวินัย และเป็นเสมอเครื่องหมายว่าได้ก้าวข้ามไปสู่ความสมบูรณ์ ทั้งนี้มีความเชื่อสืบเนื่องกันว่า คนที่ยัง ไม่ได้บวชเรียน เป็นคนที่ไม่บรรลุนิติภาวะ เป็นผู้ที่ยังไม่ควรแก่การครองเรือน จึงเป็นที่มาของธรรมเนียมนิยมคือ “การบวชก่อนเปียด”

ชาวบ้านหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย ยังมีความนิยมนำลูกหลานเข้าไปบวชในพระพุทธศาสนาและถือว่าเป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งของผู้ที่เกิดเป็นลูกผู้ชายที่จะต้องกระทำเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ เป็นตั้งต้นอยู่ในความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ในสมัยก่อนต้องบวชให้ได้อย่างน้อยหนึ่งพรรษาหรือสามพรรษา ถือว่าให้ พ่อหนึ่งพรรษา ให้แม่หนึ่งพรรษา และให้ตัวเองหนึ่งพรรษา จะไม่นิยมบวชพรรษาเป็นคู่เช่นสองพรรษา สี่พรรษา และอาศัยการบวชศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา แต่ในปัจจุบันการบวชมักจะอยู่ได้ไม่นานแค่เจ็ดวัน สิบห้าวันเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นห่วงเรื่องงานเรื่องอาชีพ นิยมบวชเฉพาะบุคคลบ้าง หรือบางคนบวชพร้อมกันเป็นการบวชหมู่ ส่วนใหญ่บวชอยู่ในวัดของตนเองที่ศรัทธา หรือบางโอกาส ก็จะไปบวชในโอกาสเฉลิมพระเกียรติกับพระเจ้าอยู่หัวหรือพระพระราชินีบ้าง ปีหนึ่งวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรมบวชประมาณ ๑๐ - ๑๕ รูป เพราะมีวัดอยู่ใกล้กันหลายวัด

การบวชของชาวบ้านที่จัดงานเองที่บ้านมักมีอบายมุขปะปนด้วย เช่นมีการจัดเลี้ยงสุราเสียเป็นส่วนใหญ่และมักมีการแห่ด้วยเครื่องขยายเสียงที่มีเสียงดังเป็นที่เข้าใจและยอมกันของชาวบ้านว่านาน ๆ จะมีการบวชขึ้นสักทีหนึ่ง และเมื่อมาถึงวัดแล้วทางวัดห้ามมิให้นำสุรามาคืนกินในวัดเพราะผิดกฎหมาย ชาวบ้านก็จะยอมไม่นำสุรามาคืนในวัดแต่ก็อาจจะมีบ้างที่แอบนำเข้ามาไม่ให้ใครเห็น

วัดบุญญาราม ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสุ รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย มีการให้บรรพชาอุปสมบทกับบุตรชายที่มีอายุครบ ทั้งนี้แนวคิดค่านิยมและคติของคนในระแวกพื้นที่มีลักษณะเดียวกันกับประเทศไทย โดยถือเอาจุดศูนย์กลางด้านสถานที่ในการบรรพชาอุปสมบทคือวัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช ในประเทศไทย เพราะถือว่าการบรรพชาอุปสมบท ณ สถานที่แห่งนี้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอันเป็นมงคลยิ่งของครอบครัวนั้น ๆ กิจกรรมด้านการถ่ายทอดสืบสานวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่สำคัญอีกกิจกรรมหนึ่งคือ การบวชเรียน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นจารีตประเพณีที่สำคัญ กล่าวคือเป็นเงื่อนไขของสังคมที่จะต้องปฏิบัติ โดยถือว่าลูกชายบ้านใดไม่ได้บวช ก็จะไม่สามารถไปสู่ขอลูกสาวในหมู่บ้านมาแต่งงานได้ ซึ่งเดี๋ยวนี้เยาวชนชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยในรัฐกลันตันก็ยังนิยมบวชเรียนกันอยู่ ส่วนมากจะบวชกันที่วัดไทยในกลันตัน แต่ถ้ามีฐานะดีก็จะไปบวชที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการเช่าเหมารถบัสประจำทาง เมื่อบวชเสร็จแล้วก็กลับมาจำพรรษาที่วัดในรัฐเคดาห์เพื่อรักษาและถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมพุทธศาสนา ได้มีการส่งเสริมให้วัดหรือพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของแหล่งความรู้ ซึ่งมีส่วนในการช่วยปลูกฝังส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยการเทศน์ การอบรมการเรียนการสอนในโรงเรียน และการถ่ายทอดสืบสานวัฒนธรรมที่เป็นประเพณีในรอบปี เช่น งานการทำบุญวันสารทเดือนสิบ งานลอยกระทง เทศกาลสงกรานต์ การบวชเรียน และ เป็นต้น

๔.๒.๓ การให้การศึกษาธรรมะ

หนองป่าตอ การให้การศึกษาธรรมะ หรือเรียกว่าการศึกษาสงเคราะห์ผ่านข้อระเบียบว่าด้วยการศึกษาหลักสูตรนักเรียนและธรรมศึกษา โดยมติมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาในแผนกพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักเรียน เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป รวมถึงขยายไปสู่สังคมรอบนอกในหลักสูตรนักเรียนสำหรับฆราวาสขึ้น เรียกว่า “ธรรมศึกษา” มีครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักเรียนของภิกษุสามเณร เว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใช้เบญจศีลเบญจธรรมและอุโบสถศีลแทน และได้เปิดสอบครบทุกชั้นในเวลาต่อมามีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

วัดบุญญาราม การให้การศึกษาธรรมะเรียกว่าการศึกษาสงเคราะห์ผ่านข้อระเบียบว่าด้วยการศึกษาหลักสูตรนักเรียนและธรรมศึกษา โดยมติมหาเถรสมาคม เช่นกันเพียงแตกต่างโดยคือ การศึกษาดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งคือการได้เรียนภาษาไทย ด้วยว่า ประชาชนชาวไทยมาลาในเกือบทุกครัวเรือนมีความเห็นคล้ายคลึงกันว่า การได้เรียนภาษาไทยถือว่าเป็นทักษะพิเศษที่ควรมี

เพราะที่อยู่อาศัยบริเวณนั้นมีคนไทยที่ใช้ภาษาไทยอยู่มาก ทั้งนี้เจตนารมณ์ในการให้การศึกษาธรรมะดังกล่าวก็มีจุดประสงค์เดียวกันกับในประเทศไทยโดยทั้งหลักสูตรนิกกรรมและธรรมศึกษาเช่นเดียวกัน

๔.๒.๔ ประเพณีอื่น ๆ เช่น สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ ทำบุญประจำวันพระ ฯลฯ

หนองป่าตอสามัคคีธรรม จังหวัดสุโขทัย มีประเพณีนิยมปฏิบัติกันของประชาชนในพื้นที่อันได้แก่ สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ ทำบุญประจำวันพระ โดยถือเอาปฏิบัติปฏิบัติที่ทางวัดกำหนดและแจ้งให้ประชาชนทราบ ประเพณีดังกล่าวมานั้นถือเป็นประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ในเขตพื้นที่สุโขทัยไม่เพียงแต่ที่อำเภอสวรรคโลก อำเภออื่นๆ ในเขตภาคเหนือตอนล่างก็ยังคงประเพณีสืบทอดกันมาอาทิเช่น ประเพณีลอยกระทงที่เป็นที่ขึ้นชื่อของจังหวัดสุโขทัย เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าสภาพสังคมนั้น ๆ ยังคงเอกลักษณ์ร่องรอยแห่งประวัติศาสตร์ที่ควบคู่กับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยอดีตกาล เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทย เทียบเคียงเช่นเดียวกับประเพณีอื่น ๆ อาทิเช่น สลากภัต ที่พบเห็นได้ในแทบจังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก ประเพณีสงกรานต์ที่เป็นที่นิยมถือกันเป็นวันปีใหม่ของไทย และการทำบุญในวันฉัณฐะประจำวันพระก็ยังคงปรากฏเป็นที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน

วัดบุญญารามมีประเพณีนิยมปฏิบัติกันของประชาชนในพื้นที่อันได้แก่ สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ ทำบุญประจำวันพระ โดยถือเอาปฏิบัติปฏิบัติที่ทางวัดกำหนดและแจ้งให้ประชาชนทราบ โดยพระสมุห์ชาเตอร์ จันทสโร (ผู้ให้สัมภาษณ์)^๑ เจ้าอาวาสวัดบุญญาราม ที่วัดบุญญาราม รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย. ได้กล่าวถึงการทำนุบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาของชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย ไว้ว่า การทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรมพุทธศาสนาของชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยในรัฐเคดาห์ โดยเน้นไปในเรื่องการสนับสนุน สืบทอดวิถีปฏิบัติทางขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับปัจจุบันชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยชุมชนชาวพุทธมาเลเซียในรัฐเคดาห์ แม้จะประสบปัญหาด้านเผ่าพันธุ์ในเชิงคติของกลุ่มคนบางกลุ่มที่ไม่ศรัทธาในพุทธศาสนา หรือในบางครอบครัวที่มีฐานะยากจน ก็พยายามที่จะธำรงวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจและโครงสร้างสังคมอาจมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก็ตาม

สรุปว่า โดยทั้งสองพื้นที่อันได้แก่ วัดบุญญาราม และวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ต่างมีทั้งวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาคล้ายคลึงกัน ในสังคมอาเซียน อาจเพราะความคล้ายคลึงกันของภูมิประเทศ สภาพวัฒนธรรม เชื้อสายสัญชาติความเป็นไทย และความเป็นอยู่รวมถึงรากฐานของพระพุทธศาสนา ที่ทำให้เห็นได้ว่า วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญของสังคมเป็นอย่างยิ่ง สะท้อนถึงอัตลักษณ์แห่งพุทธศาสนาในอาเซียนที่ยังคงความเป็นหลักพุทธไว้เป็นอย่างดี

^๑ สัมภาษณ์พระสมุห์ชาเตอร์ จันทสโร, เจ้าอาวาสวัดบุญญาราม, (เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒)

๔.๓ ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

จากการลงพื้นที่เพื่อทำการสำรวจ (simple survey) และสังเกตการณ์ (Observation) ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ประเทศไทย และรัฐปีนัง ประเทศมาเลเซียเป็นวิธีเก็บข้อมูลโดยตรงจาก ปฏิบัติกริยา ท่าทาง หรือเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ในปัจจุบันที่เกิดขึ้น และทำการจดบันทึกไว้โดยไม่มีการสัมภาษณ์ วิธีนี้ใช้อย่างกว้างขวางในการวิจัย ดังเช่นการวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาดูปฏิบัติกริยา แล้วจึงบันทึก รายงาน ซึ่งจากการสำรวจสถานการณ์โดยทั่วไปมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ อาจเนื่องมาจาก ความแตกต่างกันของสังคมแต่ละประเทศเหล่านั้นเป็นหลัก วิถีชีวิตของประชาชน และการสนับสนุนของ ภาครัฐก็ล้วนมีส่วนให้เกิดความแตกต่างกัน ซึ่งได้ศึกษาตลอดเขตพื้นที่ตั้งของส่วนที่เป็นศาสนสถานและ พื้นที่โดยรอบว่ามีสถานการณ์ความสอดคล้องเชื่อมโยงของสังคมกับศาสนามากน้อยเพียงใด^๒ เพื่อนำมา วิเคราะห์ตามหลักการและนำข้อมูลที่ได้เข้าเสนอวิภาควิจารณ์ปรึกษาหาแนวทางพัฒนาปรับปรุงแก้ไขใน ภาคส่วนสังคมตามหลักวัตถุประสงค์ของการวิจัย คณะผู้วิจัยได้เสนอผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทาง พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ได้โดยมีหลักอิงมิติทางสังคม ๔ ด้านดังนี้

๔.๓.๑ การพัฒนาในมิติทางสังคม ๔ ด้าน^๓

ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ลง พื้นที่ศึกษา โดยผู้วิจัยกำหนดมิติในการลงพื้นที่ศึกษา ตามประเด็นมิติ ๔ ด้านสำคัญ โดย ดร.สมชัย จิต สุชน นำเสนอมิติทางสังคมของประชาคมอาเซียน^๔ ที่จำเป็นต่อการวางแผนเตรียมพร้อมเพื่อรับมือกับ ความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของสังคมอาเซียนในอนาคตได้แบ่งออกเป็นผลการศึกษา ออกเป็นมิติ ๔ ด้าน ได้แก่ มิติด้านประชากร (population demographic) มิติด้านสุขภาพ (Health) มิติด้านการศึกษา (Education) มิติด้านการจ้างงาน (employment, poverty and inequality) ใน ทั้งสองพื้นที่ในอาเซียนพบตามตารางดังต่อไปนี้

^๒ นายปัญญา ทีปะนะ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าทอง ไวยาวัจกรวัตหนองป่าตอสามัคคีธรรม, วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๓ ทีดีอาร์ไอ, "มิติทางสังคมของประชาคมอาเซียน การเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน"

<https://prachatai.com/journal/2012/11/43550>, <เมื่อ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒>

^๔ เรื่องเดียวกัน

ตารางที่ ๔.๑ ตารางวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนากับมิติทางสังคม ๔ ด้านตามประชาคมอาเซียน

ประเทศไทย : วัดหนองป่าตอสามัคคี ธรรม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย	วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนากับพัฒนาสังคมในอาเซียน
๑. มิติด้านประชากร (population demographic)	วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม จากพื้นที่โดยรอบแล้ว พบว่า ประชากรโดยรอบในระยะเวลา ๑๐ ปี มีอัตราการเปลี่ยนแปลงของขนาดครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป จากครอบครัวขนาดใหญ่สู่ครอบครัวขนาดเล็ก วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม มีบทบาทในด้านมิติประชากร คือ - วัดมีส่วนร่วมกับชุมชนที่มีประชากรพุทธอยู่อาศัย โดยมีการทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน ที่มีผลโดยตรงคือ การให้ประชากรชาวพุทธในพื้นที่ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ - วัดฯกับคนในพื้นที่ มีการสื่อสารสัมพันธ์กันในด้านสังคมวิทยา เช่น เรื่องวิถีทางศาสนา กับมนุษย์ พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม เฉพาะถิ่นท้องถิ่น เป็นต้น
๒. มิติด้านสุขภาพ (Health)	- วัดมีบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพของชาวชุมชน โดยการอำนวยความสะดวกด้านพื้นที่แก่ แพทย์พยาบาล หรือหน่วยงานสาธารณสุขเข้ามาให้บริการอำนวยความสะดวกคนในพื้นที่ - วัดทำหน้าที่ส่งเสริมสุขภาพจิตโดยเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจในทางธรรมแก่ชาวชุมชนในพื้นที่อยู่อาศัย
๓. มิติด้านการศึกษา (Education)	-วัดฯร่วมกับคณะสงฆ์และส่วนราชการจัดการศึกษา เช่น ศูนย์การศึกษานักธรรมชั้นตรีของตำบลย่านยาว อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย ศูนย์การศึกษานักธรรมชั้นโท-เอก ของอ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) ตำบลท่าทอง อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
๔. มิติด้านการจ้างงาน (employment, poverty and inequality)	วัดฯ มีพื้นที่จัดการค้าขายของชุมชน (ตลาดวัด) เกิดกระบวนการจัดซื้อจัดจ้าง ส่งผลต่อรายได้ของคนในชุมชนพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นร้านค้าร้านอาหาร รวมถึงบริการด้านอื่น ๆ

<p>ประเทศมาเลเซีย : วัดบุญญาราม ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสุ รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย</p>	<p>วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนากับพัฒนาสังคมในอาเซียน</p>
<p>๑. มิติด้านประชากร (population demographic)</p>	<p>-ประชากรมีการอยู่ร่วมกันมีกิจวัตรคล้ายคลึงกับวัดในเมืองไทย วัฒนธรรมทางพุทธศาสนาที่แฝงด้วยคติความเชื่อ เช่น การอาบน้ำมนต์ ถวายสังฆทาน ยังมีชาวมาเลเซียที่นับถืออิสลามมาร่วมกิจกรรมดังกล่าว ศรัทธาของคนในพื้นที่ก็ยังช่วงให้วัดอยู่ตั้งมั่นคงได้ ถึงแม้วัดฯจะตั้งอยู่ บนดินแดนประเทศที่มีศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประจำชาติก็ตาม - รัฐยังให้สิทธิเสรีแก่พลเมืองซึ่งทำเลที่ตั้งติดอยู่กับประเทศไทย ทั้งนี้ยัง ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของรัฐอย่างเคร่งครัดวัดฯก็ปฏิบัติตามรัฐฯ - วัดเป็นพื้นที่ในการจัดประชุมของชุมชน เป็นที่อำนวยความสะดวก ให้กับประชาชน และอนุรักษ์ความเป็นพุทธศาสนาในประชาชนชาวพุทธ</p>
<p>๒. มิติด้านสุขภาพ (Health)</p>	<p>-วัดทำหน้าที่ส่งเสริมสุขภาพจิตโดยเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจในทางธรรม แก่ชาวชุมชนในพื้นที่อยู่อาศัย ผ่านกิจกรรมโครงการปฏิบัติธรรมเป็น หลัก</p>
<p>๓. มิติด้านการศึกษา (Education)</p>	<p>๑. ด้านการให้การศึกษโดยเฉพาะภาษาไทย โดยวัดมีบทบาทด้าน การบูรณาการณเชิงภาษาโดยวัดได้ให้การศึกษภาษาไทยผ่านการ รูปแบบการเรียนนักรธรรม ธรรมศึกษา มายาวนานกว่า ๖๐ ปี มีนักเรียน อยู่ราวหลักร้อยคน โดยรัฐและเอกชนของมาเลเซียถือว่าผู้ที่จบหลักสูตร ที่สอนโดยภาษาไทยใดๆ ก็ตามนับว่า อ่านออกเขียนได้ โดยมองว่าเป็น ประโยชน์ต่อการค้าการลงทุน จึงเปิดโอกาสให้ประชากรได้ศึกษา และ คุณวุฒียังมีมูลค่าเพิ่มต่อเงินเดือนที่ได้รับในกรณีบุคคลที่มีงานทำอีกด้วย นอกเหนือจากการให้การศึกษแล้ว วัดก็ยังจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนาเกือบทุกเดือนตลอดปีอีกด้วย</p> <p>๒. ด้านการให้การบรรพชาอุปสมบทที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เรียนกว่า "บวชวิสาขะ" โดยการนำเอาชาวพุทธที่สมัครใจเชื้อสายมาเลเซียเชื้อสายจีน ที่อยู่ในพื้นที่เพื่อประกอบพิธีอุปสมบท ณ วัดมหาธาตุ จ. นครศรีธรรมราช ตามความเชื่อว่าการได้บวชที่นครศรีธรรมราชถือเป็นการ ได้บวชในเขตเขตของพระพุทเจ้า ซึ่งประเพณีการบวชนี้วัดบุญญา รามถือว่าเป็นพิธีสำคัญของทางวัดและสืบทอดกับมาอย่างยาวนาน โดย</p>

	วัดยังมีวัดในสาขาที่จัดพิธีการบวชวิสาขะอีกทั้งหมด ๔ วัดสาขาอีกด้วย
๔.มิติด้านการจ้างงาน (employment, poverty and inequality)	<p>วัดบุญญารามเป็นวัดที่ส่งเสริมสนับสนุนการค้าโดยอนุญาตให้เช่าพื้นที่ในวัดทำกิจการค้าขายในบางส่วนเช่น ร้านค้าอาหาร เป็นต้น ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ค้าเป็นคนมาเลเซียเชื้อสายไทย โดยมีวิถีปฏิบัติแบบคนไทยในแผ่นดินไทย เพราะคนไทยที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นเป็นคนไทยที่อยู่เขตปกครองของไทยมาก่อน แต่ปัจจุบันอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศมาเลเซีย การค้าขายมีความคล่องตัว เศรษฐกิจดี สามารถที่จะบำรุงวัดได้เป็นบางส่วนโดยการบริจาครายได้ส่วนหนึ่งให้กับทางวัดเพื่อเป็นค่าดูแลสถานที่ และร่วมกันรับผิดชอบความสะอาดบริเวณพื้นที่ภายในวัด</p> <p>วัดบุญญารามเป็นวัดที่บริหารจัดการพื้นที่บางส่วนเพื่อทำเป็นสุสานของชาวจีนมีที่เก็บกระดูกเป็นจำนวนมาก มีผู้มากราบไหว้กระดูกบรรพบุรุษทุกวัน ก่อให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจทั้งการจัดเก็บค่าเช่าที่เก็บกระดูก มาบำรุงกิจกรรมอื่นๆ ของทางวัด</p>

๔.๓.๒ ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

ในการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย พบว่า การพัฒนาสังคมตามวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนานั้น โดยมากมีปรากฏในลักษณะเชิงอ้อม ไม่ได้ปรากฏโดยตรง ซึ่งนับว่าเป็นภารกิจของภาครัฐมากกว่าที่จะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคม^๕ แต่ในลักษณะของพุทธศาสนานั้น จะเรียกว่ามีบทบาทต่อสังคมในเชิงของนามธรรมที่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลมากกว่า แต่ข้อสังเกตสำคัญของการพัฒนาสังคมในมุมมองพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่จรรโลงจิตใจของผู้ที่นับถือได้มากกว่าการกำหนดข้อปฏิบัติเพื่อบังคับใช้เหมือนอย่างกฎหมาย^๖ กล่าวคือไม่ต้องบังคับหรือบีบบังคับให้กระทำตามอำนาจผู้ใด^๗ เพียงแต่สังคมนั้นจะพัฒนาได้ก็อาศัยหลักปฏิบัติตามหลักวิถีพุทธเป็นข้อปฏิบัติ จะเห็นได้อย่างบางขบธรรมเนียมของพุทธศาสนาก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมที่สร้างสังคมที่ดีให้เกิดขึ้น หากแต่การพัฒนาในเชิงลงมือกระทำนั้นยังไม่ได้มีความเด่นชัดมากเท่าที่ควร ทั้งนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลากหลายส่วนในการสนับสนุนการลงมือปฏิบัติในเชิงศาสนาให้เข้ามามีบทบาทสำคัญ เพื่อให้ได้

^๕ พระสมุห์ชาเตอร์ จนทสาโร เจ้าอาวาสวัดบุญญาราม ประเทศมาเลเซีย, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๖ พระครูวิจิตรธรรมนิเทศ์ เจ้าอาวาสวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม, วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๗ นายณัฐพงษ์ อาตุร ไวยาวัจกรวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม, วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

ประโยชน์มากกว่าการเป็นศูนย์รวมจิตใจหรือการท่องเที่ยว^๘ มองเห็นว่าการพัฒนาสังคมตามหลักวิถีปฏิบัติทางศาสนาพุทธนั้นมีต้นทุนคือ วัฒนธรรมที่ฝังรากฐานในสังคมอยู่ก่อนหน้านี้แล้ว เพียงแต่ปรับปรุงเพิ่มเติมให้เข้ากับยุคสมัย ไม่ดูห่างไกลจากความเป็นจริง และสร้างสรรค์ความแปลกใหม่ให้เกิดขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการระงับปัญหาที่มีอยู่เดิม หรือการสร้างโอกาสในการเปลี่ยนแปลงสังคมใหม่ก็ตาม

๔.๔ การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

ผลจากการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมในอาเซียนนั้น ในวาระการประชุมกลุ่มเพื่อสังเคราะห์สกัดองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติที่เหมาะสมในการนำเอาหลักพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาสังคมในพื้นที่ โดยหยิบยกประเด็นจากการลงพื้นที่ในภาคสนามที่ได้จากการสำรวจและสังเกตการณ์ประกอบการสัมภาษณ์ในเชิงลึก นำเอามาสรุปและจึงนำเสนอรูปแบบและวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ประเทศมาเลเซียและไทยด้วยการระดมแนวทางการวิเคราะห์จากหลากหลายสายงาน ทั้งผู้เชี่ยวชาญ ผู้แทนศาสนา ทั้งนี้จึงได้หลักใจความสำคัญอยู่นั้นอยู่บนพื้นฐานของหลักศาสนาในมิติทางสังคมเป็นหลัก ถึงแม้ด้วยว่าการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาที่ศึกษาจะเป็นแนวทางก็ตาม แต่ก็ปฏิเสธหลักของพุทธศาสนาหายานไม่ได้เพราะในเขตพื้นที่ศึกษาในอาเซียนนั้น ในหลายพื้นที่ยังคงปรากฏรากฐานความมั่นคงทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอยู่หลายแห่ง แม้แต่พื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยก็ตาม ทั้งนี้ในการศึกษาวิถีปฏิบัติทางศาสนาพุทธนั้น จึงหยิบยกเอาแนวทางการปฏิบัติที่ปรากฏอยู่จริงในฐานต่าง ๆ คือ หลักธรรมภาวนา ๔ คือ การพัฒนากาย การพัฒนาศีล การพัฒนาจิต และการพัฒนาปัญญา บทบาทของศาสนาสถานที่เป็นที่ศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในสังคมนั้น ๆ บทบาทในการประกอบศาสนพิธีที่สอดคล้องต่อธรรมเนียมวิถีชีวิตคนในอาเซียน บทบาทด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เช่น วัดต่าง ๆ ที่ปรากฏของพระพุทธรูป ธรรมะ หอสมุดมนต์ พื้นที่ใกล้เคียง ฯลฯ ซึ่งการจากสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้พบว่า แนวทางการบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน ได้ แนวทางการดำเนินงานโดยใช้วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม ได้แนวทางการดำเนินงานโดยใช้วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาตามหลักภาวนา ๔ ดังนี้

^๘ นายชำนาญ ฤกษ์ฉาย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลท่าทอง ไวยาวังจรวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม, วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

๑) บูรณาการด้านกายภาวนา กับมิติทางสังคมด้านประชากร/การจ้างงาน

- บูรณาการด้วยรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสาเพื่อทำความสะอาดพื้นที่บริเวณวัดและบริเวณรอบๆใกล้เคียงส่งเสริมให้เกิดคุณภาพทางสังคมเชิงกายภาพ สร้างเครือข่ายในภาคสังคมเชิงบุคคลโดยจัดกิจกรรมที่อาศัยการกระทำในเชิงลงมือปฏิบัติ เช่น กิจกรรมการทำความสะอาดศาสนสถานในวันสำคัญ การขุดรอกคูน้ำในชุมชนด้วยกำลังแห่งพุทธมามกะ สร้างความเข้มแข็งสามัคคีเชิงศรัทธานัยยะแห่งการร่วมมือปฏิบัติ ในแนวทางเดียวกันกับการทำจิตอาสา แสดงถึงพลังกำลังของชาวชุมชนในเชิงกายภาพให้เห็นเป็นรูปธรรมประจักษ์ได้ด้วยสายตา

- บูรณาการด้วยรูปแบบของการจัดพื้นที่เพื่อการค้าและ การจ้างงานให้มีความหลากหลาย เช่น การจัดระเบียบวินัยด้วยหลักธรรม นอกเหนือมารยาทและข้อธรรมนิยมทางสังคม ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยโดยถือเอาข้อกำหนดของวัดเป็นหลัก เป็นการสร้างสรรค์กำลังทางกายภาพให้เจริญขึ้นในเชิงเศรษฐศาสตร์การจัดการด้านการค้า การส่งเสริมการให้เกิดการสร้างงานสร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์ผู้มีพลังกำลังที่จะเดินหน้าประกอบกิจการรวมถึงเมื่อประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวังแล้ว ความกตัญญูต่อสถานที่ในการที่จะช่วยดูแลรักษาผลประโยชน์ในทางศาสนาก็จะตามมาโดยอัตโนมัติอันเนื่องมาจากการปลูกฝังคำจิตสำนึกในศาสนาสถานและศาสนธรรมอันเป็นสมบัติของตนและของลูกหลานด้วย

๒) บูรณาการด้านศิลปะภาวนา กับมิติทางสังคมด้านสุขภาพ

- สร้างโครงการต่อเนื่องในรูปแบบของการสมาทานศิลปะปฏิบัติ เช่น การงดดื่มสุราเพื่อการรักษาสุขภาพ งดบริโภคสิ่งการสร้างสัญลักษณ์และค่านิยมในเชิงสร้างจิตสำนึกโดยเอาหลักของผลกระทบในด้านลบเข้ามาทำความเข้าใจ สร้างเงื่อนไขที่ดีต่อชีวิต หรือมีการสร้างกิจกรรมในการให้คำปรึกษากับพระสงฆ์ในเชิงการให้คำอธิบายในรายบุคคล หรือการกำหนดเจาะจงในตัวบุคคล เพื่อการเฝ้าติดตามผลและประสิทธิของการรณรงค์นั้นให้มีความสำเร็จ

- การนำประชาชนพุทธมามกะชาวมาเลไทยสร้างเป็นสภาแห่งการรักษาสุขภาพตามหลักธรรม ขับเคลื่อนแนวทางรักษาสุขภาพตามหลักการถือศีลอุโบสถ งดเว้นจากสิ่งที่เป็นอบายมุขโดยถือศีลจะส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตในตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมขยายเป็นวงกว้าง

๓) บูรณาการในหลักด้านจิตภาวนา กับมิติทางสังคมด้านสุขภาพ

- บูรณาการด้วยการนำเอาหลักการฝึกจิตสอดแทรกในทุกกิจกรรมที่ประชาชนในสังคมมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมการประชุมของวัด เช่น ก่อนประชุมและหลังประชุม จัดให้มีการทำสมาธิเป็นระยะเวลาหนึ่งเพื่อการส่งเสริมจิตและสร้างสติสัมปชัญญะในการดำเนินการประชุมต่อไป ประเพณีต่างๆ ที่ผนวกเอาหลักการฝึกจิตเข้ามาสมทบในกิจกรรมนั้น เช่น หลังกิจกรรมทำบุญในวันพระใช้เวลาจนถึงครึ่งวันในการจัดกิจกรรมปฏิบัติสมาธิเพื่อพัฒนาส่งเสริมคุณภาพจิตอันเป็นการปฏิบัติบูชาหลังจากที่ทำกิจทางพุทธศาสนาอื่น ๆ นับเป็นการส่งเสริมสังคมมนุษย์ในด้านสุขภาพ

- บูรณาการด้วยรูปแบบของกิจกรรมการสวดมนต์ไหว้พระทุกวันในตอนเช้าและตอนเย็น เป็นกิจกรรมหลักโดยการร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ๆ ที่เป็นพุทธมามกะชนในการส่งบุคลากรในที่ทำงานของตนเข้าร่วมเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรรัฐ เอกชน และชาวบ้านได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งเสริมสุขภาพในทางสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน

๔) บูรณาการในหลักด้านปัญญาภาวณา กับมิติทางสังคมด้านการศึกษา

- บูรณาการด้วยการให้การศึกษาด้านหลักธรรมที่นอกเหนือจากในหลักสูตรนักรธรรม เช่น การฝึกสันทนาธรรมประจำวัน การส่งเสริมขวัญและกำลังใจด้วยการยกย่องผู้ใช้ภาษาไทยเป็นเลิศประจำปีต่าง ๆ กิจกรรมภาษาไทยภาษาธรรม สร้างคำธรรมะในภาษาไทยวันละคำอาจใช้วิธีการเผยแพร่ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียเพื่อการเข้าถึงบุคคลและครัวเรือนในแต่ละวัน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ความรู้ภาษาไทยและเกิดคุณภาพสติปัญญาในการดำเนินชีวิตในตัวบุคคลสะท้อนสู่ภาพรวมของสังคม

- บูรณาการกิจกรรมที่ส่งเสริมความรู้ในทางปัญญา ที่มาในโครงการปฏิบัติธรรมหรือโครงการการบรรพชาอุปสมบท ส่งเสริมให้เกิดคุณภาพความเป็นมนุษย์ให้รู้จักประโยชน์ของการบวชในพระพุทธศาสนาโดยอาจขอความร่วมมือระหว่างองค์กรรัฐที่เป็นพุทธมามกะ เอกชน เป็นตัวแทนในการสร้างความเข้าใจในส่วนพุทธศาสนาสัมพันธ์ เพื่อนำไปประชาสัมพันธ์ในสถานที่องค์กรนั้น ๆ

- การจัดแคมเปญกับหน่วยงานในช่วงเทศกาล ให้การบวชได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในทางสังคม เพื่อเป็นเครื่องยืนยันด้านฝึกตนที่ถูกต้องแท้จริง ก่อนปฏิบัติหน้าที่เข้ารับตำแหน่งหรือบรรจุงาน เพื่อเป็นการขัดเกลาและสร้างเจตคติที่ดีด้วยหลักธรรมขัดเกลาก่อนปฏิบัติหน้าที่ โดยสร้างเงื่อนไขนโยบายกับองค์กรภาครัฐ เอกชน ที่เป็นพุทธมามกะ ในฝ่ายงานบริหารทรัพยากรบุคคลได้จัดแคมเปญดังกล่าว เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๔.๓.๒. แนวทางการขั้นตอนดำเนินงานตามหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๑ รับฟังปัญหาและความต้องการของชุมชน จากการบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้ง ๒ ฝ่าย พบว่า ที่แรกเกรงว่าจะทำให้เกิดการทะเลาะกันของคนในชุมชน โดยผู้ค้ารายเดิมและคนที่มีความต้องการล้วนเป็นศรัทธาของวัด ถ้าไม่เปิดพื้นที่ที่จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ ทางวัดฯ จึงได้เชิญผู้ค้ารายเดิมที่อยู่ในชุมชนโดยเฉพาะชุมชนรอบวัดมาพูดคุยถึงความต้องการและความเกรงใจที่มีต่อกัน จึงทำให้ผู้ค้ารายเดิมอนุญาตให้ใช้พื้นที่ของวัดค้าขายร่วมกันได้โดยเปิดเป็นเสรี^๙

ขั้นตอนที่ ๒ เมื่อวัดฯ ได้รับข้อมูลความคิดเห็นข้างต้นแล้ว จึงได้เชิญสมาชิกมาประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็น โดยส่วนใหญ่เห็นพร้อมกันว่าเป็นประโยชน์กับชุมชน^{๑๐}

^๙ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปัญญา นามสง่า ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพิษณุโลก, วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร ประธานหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ขั้นตอนที่ ๓ มีการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันโดยระหว่างสมาชิกชุมชนในสังคมนั้น เป็นผู้กำหนดเงื่อนไขและระเบียบข้อบังคับให้ปฏิบัติร่วมกันอย่างเท่าเทียม และมีคณะกรรมการคอยให้การแนะนำตามกฎระเบียบ^{๑๑}

ขั้นตอนที่ ๔ ระบบตรวจสอบร่วมกันโดยมีคณะกรรมการกลางเป็นผู้พิจารณาอย่างโปร่งใส เมื่อผิดต่อข้อระเบียบต้องดำเนินการจัดการประชุมให้กรรมการและสมาชิกเห็นชอบร่วมกัน^{๑๒}

๔.๓.๔. การสังเคราะห์ประเด็นและสรุปภาพรวม

๑. แนววิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

แนวทางปฏิบัติทางพุทธศาสนานั้นหากออกแบบวิธีที่เหมาะสมแล้วก็ไม่ต้องสิ้นเปลืองกระบวนการใดๆ เพราะการนำเอาแนวทางหลักธรรมมาใช้ในการพัฒนาสังคมนั้น สามารถใช้ได้โดยวิธีการเปิดเวทีรับฟังจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหารวัด ผู้ดูแลเขตพื้นที่ ภาคประชาชนที่อาศัยในระแวกใกล้เคียง นักท่องเที่ยว อาจมาในรูปแบบของการสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ เช่น การประชาสัมพันธ์ให้มีบทบาทในเชิงรุก การสร้างภาพลักษณ์และจิตสำนึกในทางบวกต่อการมีส่วนร่วมในการรังสรรค์สังคมที่น่าอยู่ การมีวัดเป็นจุดศูนย์กลางแห่งความดีของชุมชน การมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็นหรือรับเรื่องร้องเรียนต่างๆ เพื่อการคลี่คลายไกล่เกลี่ยโดยมีวัดเป็นจุดศูนย์กลางแห่งการพูดคุยของปัญหาต่าง ในสังคมนระดับอนุภาคคือชุมชนใกล้เคียงเป็นต้น

๒. การพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมเป็นส่วนสำคัญในประเด็นของการวิจัย และเป็นที่น่าทึ่งแน่ชัดว่าการดำเนินไปสู่แนวทางการพัฒนาสังคมนั้น ในเชิงหลักศาสนาอาจมีผลกระทบต่อภาพลักษณ์ในบางกรณี เช่น บทบาทที่มีมากจนเกินไป การทำหน้าที่เกินขอบเขตของศาสนาที่มีบทบาทในเชิงทับซ้อนต่อองค์กรที่มีหน้าที่ดูแลโดยตรง พระสงฆ์ที่มีบทบาทในเชิงกระทำโดยไม่คำนึงถึงภาพลักษณ์ศรัทธาของศาสนิกชน ดังนั้นความสำคัญของการพัฒนาสังคมควรมีการร่วมมือทุกภาคส่วนหรือการสนับสนุนจากภาครัฐหรือเอกชนรวมถึงผู้นำชุมชนในระดับต่าง ๆ ที่จะสามารถมีส่วนร่วมเห็นชอบและสนับสนุนเต็มกำลัง หรือให้การดูแลได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นการส่งเสริมการพัฒนาสังคมจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนต่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างยิ่ง แต่ความสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาสังคมในเชิงหลักพุทธศาสนานั้นคือการเป็นจุดศูนย์รวมของจิตใจที่มีต้นทุนอยู่ก่อนนี้แล้ว จึงสามารถพัฒนาได้ตามขอบเขตของศาสนาที่จะพึงพัฒนาได้ อาจเริ่มจากตัวศาสนสถานก่อน และจึงขยายผลในลักษณะของกิจกรรม แล้วส่งเสริมภาพลักษณ์ในเชิงบวกต่อสังคม จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเชิงสร้างสรรค์เป็นต้น

^{๑๑} รศ.สฤกษ์ ปรหมสายใจ, ดร. อาจารย์ประจำสาขาเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยและผลผลิตที่ได้ขึ้นผ่านการสังเคราะห์ โดยผู้วิจัยลงรายละเอียดไปในผลงานโดยสร้างขึ้นมาจากการวิเคราะห์ผลของการศึกษาวิจัย ผลีตออกเป็นชุดความรู้ที่มีลักษณะการอธิบายอย่างเข้าใจง่าย โดยอาศัยการพบซึ่งเป็นความแปลกใหม่ของผู้วิจัยเองที่นำเสนอลงไปในการผลิตภายหลังจากเสร็จสิ้นและสรุปเป็นแนวทางการปฏิบัติสำคัญที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และสามารถนำไปใช้ในการเผยแพร่งานด้านการพัฒนาสังคมและสร้างความค่านิยมทางศาสนากับสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการอธิบายและเผยแพร่ได้จริง ไม่ว่าจะป็นหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องก็สามารถได้รับประโยชน์จากผลผลิตงานวิจัยครั้งนี้ได้เช่นกัน โดยผู้วิจัยมีอธิบายได้ดังนี้

๔.๔.๑ องค์ความรู้สำหรับเตรียมความพร้อมรับมือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอนาคต

องค์ความรู้สำหรับการเตรียมความพร้อมรับมือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอนาคตในเชิงรูปธรรมสำหรับการพัฒนาสังคมโดยอาศัยวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา คือ การนำเอาธรรมในเชิงปฏิบัติมาผนวกกับกิจกรรมและการใช้หลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม เพื่อประโยชน์แก่ตามวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคม โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษา องค์กรทางคณะสงฆ์ หรือส่วนงานราชการ เพื่อร่วมมือกันหาแนวทางปฏิบัติร่วมเพื่อเตรียมความพร้อมรับมือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอนาคต กำหนดทิศทางการดำเนินการให้สอดคล้องต่อสภาพสังคมในอาเซียน ซึ่งจะกล่าวถึงการนำองค์ความรู้ไปสู่แนวทางการปฏิบัติตามวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ในหัวข้อ ๔.๔.๒

๔.๔.๒ แนวทางการปฏิบัติตามวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

๑) วิถีปฏิบัติทางกายภาวนา

- จัดโครงการส่งเสริมการบวช วัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่ โดยพิจารณาทางกายภาพ และเพื่อเพิ่มจำนวนพระสงฆ์ในสังคม ตอบสนองนโยบายทางคณะสงฆ์ด้วยการให้บริหารทางคมนาคม การตรวจสุขภาพและจัดสาธารณสุขประจำสัปดาห์ลงพื้นที่
- ส่งเสริมสังคมในกลุ่มชาวพุทธด้วย กลุ่มจัดตั้งกลุ่มสมาชิกพุทธศาสนิกชนประจำตำบล ทั้งยังเพื่อตอบสนองประชาชนในชุมชนในมีความสามัคคีปึกแผ่นโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางของกลุ่มฯ
- จัดเสียงตามสายมุ่งเชิงการประชาสัมพันธ์ในกิจกรรมทางศาสนา ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นการใช้เสียงตามสายในชุมชนหมู่บ้าน รวมถึงการใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการสร้างกลุ่มสังคม ไม่ว่าจะป็นเฟสบุ๊คกลุ่ม ไลน์กลุ่ม เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงการประชาสัมพันธ์ในกิจกรรมทางศาสนา
- จัดโครงการรายปีด้วยวาระกิจกรรมประจำเดือน ตลอดทั้งปี ด้วยการสร้างกิจกรรมที่เปิดกว้างต่อสังคม อาทิเช่น มกราพาฟังธรรม กุมาภปฏิบัติธรรมวิถี มีนาโรงทานบตี เมษาสวัสดิ์สงกรานต์ พฤษภาคมเรียนธรรม มิถุนาจิตอาสา กรกฎาคมคนนายกรรม สิงหาคมรดาเดย์ กันยายนพรรษา ตุลาเทโว

พฤษศจิกาลอยกระทง ธันวาคมต้นปีใหม่ เป็นต้น หรืออาจใช้กิจกรรมเป็นรูปแบบไตรมาส ตามแต่ความเหมาะสมของความเห็นและประชาชนในชุมชนพื้นที่

- โครงการส่งเสริมสติปัญญาในปัจเจกชนสู่ระดับสังคมที่มีคุณภาพ ด้วยพุทธวิธีเชิงปฏิบัติธรรมด้วยการกำหนดบุคคลที่สมควรแก่การนำตนเป็นปัจเจกชนสู่ระดับสังคมที่มีคุณภาพ หรือคัดสรรอบรมให้เกิดผู้นำพุทธศาสนิกชนธรรมรุ่นใหม่

- จัดโครงการสืบทอดเจตคตินิยมในพุทธศาสนาให้คู่กับสังคมนั้น ๆ เช่น การแข่งขันบรรยายธรรมโครงการพุทธบุตรรักธรรม , จัดรางวัลให้กับเยาวชนดีเด่นประจำปี “พุทธยุวพุทธเจตคติ” ด้านการเข้าร่วมและส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

๒) วิธีปฏิบัติทางศีลภาวนา

- การสมาทานศีลทุกวันก่อนทำวัตรเย็น เพื่อส่งเสริมความประพฤติของคนในสังคมนั้น

- การใช้ภาพสัญลักษณ์หรือป้ายภาพโฆษณา เพื่อช่วยเสริมสร้างความตระหนักถึงระเบียบวินัยและลดปัญหาความรุนแรงในสังคม ติดตั้งในเขตพื้นที่ชุมชนหรือใช้พื้นที่บางส่วนของวัด

- การเชิดชูบุคคลตัวอย่างที่ดีในสังคมเช่น การมอบเงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยเชิงศาสนา สงเคราะห์เพื่อการสร้างเจตคติในเชิงศาสนาที่ต่อการมีเจตนาเพื่อรักษาความเป็นปกติของตน

- การจัดทำสื่อมีเดีย เช่น ประเภทหนังสือ Animation เพื่อสร้างและส่งเสริมความรู้จักในหลักประพฤตีสัจจริตธรรมในสังคม รวมถึงการเปิดเวทีประกวดการจัดทำสื่อมีเดียประเภทหนังสือหรือแอนิเมชัน โดยกำหนดลักษณะผลงานและรางวัลสำหรับบุคคลทั่วไป ฯลฯ

- การใช้วินัยทางกฎหมายมาสร้างภาพลักษณ์ขนบธรรมเนียม ข้อระเบียบที่คู่ควรต้องรักษาให้คู่กับสังคมนั้น ๆ เพื่อเป็นข้อปฏิบัติและทราบถึงบทบาทการลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมาย

๓) วิธีปฏิบัติทางจิตภาวนา

- จัดการปฏิบัติธรรมเพื่อฟื้นฟูภาวะจิตใจของบุคคลส่งผลสะท้อนต่อสภาพสังคมในเชิงบวก เช่น การปฏิบัติธรรมหลังสวดมนต์ประจำวัน หรือคอสต์ปฏิบัติธรรมในวันหยุดการทำงาน

- จัดตั้งกลุ่มงานที่ให้คำปรึกษาปัญหาทางธรรม เป็นสร้างภาพลักษณ์และส่งเสริมให้เกิดคุณภาพค่านิยมคตินิยมทางสังคม บำบัดความทุกข์ทางจิตใจของผู้คน

- จัดการเรียนการสอนในเชิงส่งเสริมสังคมด้วยความรู้ในการจัดการอารมณ์และจิตใจด้วยหลักธรรม อาจสอดแทรกในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่น คอสวีปสนาฝึกหัด ศิลปวัฒนธรรม ดนตรีธรรมบำบัด เป็นต้น เพื่อมุ่งเน้นให้ประชาชนในสังคมที่จิตที่อ่อนโยนและมีผลต่อหลักศีลธรรมจริยธรรมเชิงบวก

๔) วิธีปฏิบัติทางปัญญาภาวนา

- จัดตั้งศูนย์การทางปัญญาพุทธศาสนา ด้วยพันธกิจในการเป็นกำลังสมองของสังคม เพื่อให้การปรึกษา ดูแลและเฝ้าระวังสื่อหรือบริบททางสังคมใหม่ๆ ที่บั่นทอนสติปัญญาและสร้างความ

เข้าใจที่ผิดและคลาดเคลื่อนทางความเชื่อ สร้างบุคลากรทางพุทธศาสนาในสังคมที่อุดมด้วยปัญญา รู้จักการฝึกหัดปฏิบัติตนในฐานพุทธมามกะชน

- สร้างกลุ่มสังคมที่มีการสวดมนต์เป็นนิตย เพื่อส่งเสริมกิจกรรมในสังคมกับทุกเพศวัย ทุกอาชีพ หรือสอดแทรกในกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชุมชนจัดอยู่แล้ว

- จัดตั้งโรงเรียนธรรมะ เพื่อสร้างสังคมที่อุดมความรู้หลักธรรมทางศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยปริยัติศีลธรรมในพระพุทธศาสนา ส่งเสริมและสร้างสังคมแห่งคุณค่าด้วยความรู้ทางปัญญา ภูมิปัญญาหรือคติชนวัฒนธรรมอันดีงาม

๔.๔.๓ ถอดบทเรียนจากวิจัย ความรู้และประสบการณ์

การถอดบทเรียนจากวิจัย ความรู้และประสบการณ์จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า

๑) การถอดบทเรียนวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นโจทย์ที่ท้าทายต่อความสามารถและกลไก บริบทเชิงสังคมที่มีความทับซ้อนและหลากหลาย ความมองจากสิ่งที่ปรากฏเห็นชัดในเขตพื้นที่ศึกษาก่อนและจึงขยายไปยังพื้นที่อื่น ๆ หรืออาจใช้วิธีการร่วมถอดบทเรียนกับหน่วยงานที่สนับสนุนหรือเกี่ยวข้องโดยตรง

๒) ประสบการณ์จากการวิจัยหากต้องการความหลากหลายและมองในภาพรวมในวงกว้าง จำเป็นต้องมีจุดพื้นที่ที่กว้าง การกำหนดพื้นที่ในหลากหลายประเทศ เพราะปัจจัยสิ่งเร้าในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน

๓) องค์กรความรู้จากการวิจัยแสดงได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ องค์กรความรู้กับวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม

หลัก ภavana ๔	วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนา			
	การบรรพชา อุปสมบท	การสวดมนต์	การศึกษานักธรรม	ประเพณีทำบุญ/ สงกรานต์/เวียน เทียน/อื่นๆ
	การพัฒนาสังคม	การพัฒนาสังคม	การพัฒนาสังคม	การพัฒนาสังคม
กายภavana	- สร้างความเป็นอยู่ เพิ่มจำนวนพระสงฆ์ ในสังคม - ส่งเสริม สังคมในกลุ่มชาว พุทธ - เชิงการ	-สร้างกิจกรรมที่ เปิดกว้างต่อ สังคมเช่น การ ขยายเวลาเพิ่ม จำนวนวัน ๆ	- ส่งเสริม สติปัญญาใน ปัจเจกชนสู่ระดับ สังคมที่มีคุณภาพ	- สืบทอดเจตคติ นิยมในพุทธ ศาสนาให้คู่กับ สังคมนั้น ๆ

	ประชาสัมพันธ์			
ศีลภาวนา	- ส่งเสริมความ ประพฤติกของคนใน สังคมนั้น - ช่วยเสริมสร้าง ระเบียบและลด ปัญหาความรุนแรง ในสังคม	- สามารถสร้าง เจตคติในเชิง ศาสนาที่ต่อการมี เจตนาเพื่อรักษา ความเป็นปกติ ของตน	- สร้างความรู้จัก หลักประพฤติก สุจริตธรรมใน สังคม	- ขนบธรรมเนียม ข้อระเบียบที่คู่ควร ต้องรักษาให้คู่กับ สังคมนั้น ๆ
จิตภาวนา	- ฟื้นฟูภาวะจิตใจของ บุคคลส่งผลสะท้อน ต่อสภาพสังคมใน เชิงบวก	สร้างภาพลักษณ์ และส่งเสริมให้เกิด คุณภาพค่านิยมคต พจน์ ทางสังคม วัฒนธรรม	- ส่งเสริมสังคม ด้วยความรู้ในการ ถึงการจัดการอา มรณ์และจิตใจด้วย หลักธรรม	- ประชาชนใน สังคมที่จิตที่ อ่อนโยนและมีผล ต่อหลักศีลธรรม จริยธรรมเชิงบวก
ปัญญา ภาวนา	-สร้างบุคลากรทาง พุทธศาสนาในสังคมที่ อุดมด้วยปัญญารู้จัก การฝึกหัดปฏิบัติตน ในฐานะพุทธมามกะชน	-สร้างกลุ่มสังคมที่ มีการสวดมนต์เป็น นิตย ส่งเสริม กิจกรรมในสังคม กับทุกเพศวัย	-สร้างสังคมที่อุดม ความรู้หลักธรรม ทางศาสนาอย่าง แท้จริง ด้วยปรียติ สังธรรม	-สร้างสังคมแห่ง คุณค่าด้วยความรู้ ทางปัญญา ภูมิ ปัญญาหรือคตชน วัฒนธรรม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย

ผลการดำเนินงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบคุณภาพโดยได้สรุปผลการดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสังคมอาเซียน

ผลการศึกษาพบว่า วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมนั้น คือ ๑) การทำบุญตักบาตรเช้า และการไหว้พระสวดมนต์ ในแต่ละวันในทางปฏิบัติของชาวพุทธที่แสดงออกในแต่ละวันคือ การใส่บาตรเช้า การไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอน หรือการไหว้พระก่อนออกจากบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลนับเป็นวิถีที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ๒) ประเพณีการบวช ในสังคมของชาวพุทธ “การบวช” นั้นถือเป็นหนึ่งสิ่งปฏิบัติที่ยึดถือกันมานาน โดยนิยมให้บุตรชายที่อายุครบ ๒๐ ปี ได้เข้าสู่การอุปสมบท เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ๓) การให้การศึกษาระยะ หรือเรียกว่าการศึกษาสงเคราะห์ผ่านข้อระเบียบว่าด้วยการศึกษาหลักสูตร นักรธรรมและธรรมศึกษา โดยมติมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาในแผนกพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักรธรรมสำหรับฆราวาสชั้น เรียกว่าธรรมศึกษา มีเนื้อหาเช่นเดียวกับหลักสูตร นักรธรรมของภิกษุสามเณร เว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใช้เบญจศีลเบญจธรรมและอุโบสถศีลแทน และได้เปิดสอบครบทุกชั้นในเวลาต่อมา มีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น คล้ายคลึงกันทั้งสองพื้นที่เพียงแตกต่างกัน เพราะในมาเลเซียสำหรับการศึกษาดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งคือการได้เรียนภาษาไทย ด้วยว่าประชาชนชาวไทยมาลาในเกือบทุกครัวเรือนมีความเห็นคล้ายคลึงกันว่า การได้เรียนภาษาไทยถือว่าเป็นทักษะพิเศษที่ควรมีเพราะที่อยู่อาศัยบริเวณนั้นมีคนไทยที่ใช้ภาษาไทยอยู่มาก ๔) ประเพณีอื่น ๆ เช่น สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ ทำบุญประจำวันพระ ฯลฯ ทั้งสองพื้นที่ต่างมีประเพณีนิยมปฏิบัติกันของประชาชนในพื้นที่อันได้แก่ สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ ทำบุญประจำวันพระ โดยถือเอาปฏิบัติปฏิบัติที่ต่างก็มีทั้งวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาคล้ายคลึงกัน ในสังคมอาเซียน อาจ

เพราะความคล้ายคลึงกันของภูมิประเทศ สภาพวัฒนธรรม เชื้อสายสัญชาติความเป็นไทย และความเป็นอยู่รวมถึงรากฐานของพระพุทธศาสนา ที่ทำให้เห็นได้ว่า วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญของสังคมเป็นอย่างยิ่งสะท้อนถึงอัตลักษณ์แห่งพุทธศาสนาในอาเซียนชัดเจน

๕.๑.๒ ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

พบว่า การพัฒนาสังคมในอาเซียนสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญตักบาตร การบรรพชาอุปสมบท การให้การศึกษารวม และประเพณีอื่น ๆ เช่น สลากภัต ลอยกระทง สงกรานต์ ทำบุญประจำวันพระ ฯลฯ คือ การปฏิบัติในที่สอดรับในประเด็นมิติการพัฒนาสังคมของประชาคมอาเซียน ได้แก่ ด้านมิติทางประชากร สุขภาพ การศึกษา และการจ้างงาน อันเป็นประเด็นมิติการพัฒนาสังคมของอาเซียนที่ประกาศเพื่อเตรียมพร้อมการเปิดเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยเป็นวิถีการปฏิบัติทางพุทธศาสนานั้นเป็นเครื่องหล่อหลอมประชากรในสังคมให้เป็นไปในทางที่ดี การรักษาคงไว้และสืบทอดนับว่าเป็นการพัฒนาสังคมไปในตัวเอง ท่ามกลางความหลากหลายของเชื้อชาติและศาสนา

๕.๑.๓ การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน

พบว่า คือการบูรณาการสานต่อวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเดิมโดยการนำหลักภavana ๔ มาเป็นแกนเพื่อการชี้แนะแนวทางพัฒนาสังคมอย่างมีประสิทธิภาพและไม่ทำให้ออกนอกเส้นทางในการพัฒนาหรือการทำให้การพัฒนาสังคมนั้นไม่ตรงจุด โดยการนำเอาหลักภavana ๔ มาเป็นแนวทางเพื่อส่งต่อวิถีปฏิบัติทางพุทธเดิมให้ยกระดับด้วยการร่วมมือสร้างสรรค์และสอดรับต่อหลากหลายในผู้เกี่ยวข้องสนับสนุน ตามลำดับดังนี้

๑) บูรณาการด้านกายภavana กับมิติทางสังคมด้านประชากร/การจ้างงาน คือ ควรบูรณาการด้วยรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสาเพื่อทำความสะอาดพื้นที่บริเวณวัดและบริเวณรอบๆใกล้เคียงส่งเสริมให้เกิดคุณภาพทางสังคมเชิงกายภาพ สร้างเครือข่ายในภาคสังคมเชิงบุคคลโดยจี้ยเอากิจกรรมที่อาศัยการกระทำในเชิงลงมือปฏิบัติ เช่น กิจกรรมการทำความสะอาดศาสนสถานในวันสำคัญ การขุดรอกคูน้ำในชุมชนด้วยกำลังแห่งพุทธมามกะ สร้างความเข้มแข็งสามัคคีเชิงศรัทธาณัยยะแห่งการร่วมมือปฏิบัติ ในแนวทางเดียวกันกับการทำจิตอาสา แสดงถึงพลังกำลังของชาวชุมชนในเชิงกายภาพให้เห็นเป็นรูปธรรมประจักษ์ได้ด้วยสายตา รวมถึงบูรณาการด้วยรูปแบบของการจัดพื้นที่เพื่อการค้าและ การจ้างงานให้มีความหลากหลาย เช่น การจัดระเบียบวินัยด้วยหลักธรรม นอกเหนือมารายทางและค่าธรรมเนียมทางสังคม ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยโดยถือเอาข้อกำหนดของวัดเป็นหลัก เป็นการสร้างสรรพกำลังทางกายภาพให้เจริญขึ้นในเชิงเศรษฐศาสตร์การจัดการด้านการค้า การส่งเสริมการให้เกิดการสร้างงานสร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์ผู้มีพลังกำลังที่จะเดินหน้าประกอบกิจการรวมถึงเมื่อ

ประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวังแล้ว ความกตัญญูต่อสถานที่ในการที่จะช่วยดูแลรักษาผลประโยชน์ในทางศาสนาก็จะตามมาโดยอัตโนมัติอันเนื่องมาจากการปลูกฝังคำจิตสำนึกในศาสนาสถานและศาสนธรรมอันเป็นสมบัติของตนและของลูกหลานด้วย

๒) บุรณาการด้านสีกถาวนา กับมิติทางสังคมด้านสุขภาพ ควรสร้างโครงการต่อเนื่องในรูปแบบของการสมทานศิลปปฏิบัติ เช่น การงดดื่มสุราเพื่อการรักษาสุขภาพ รณรงค์เชิงการสร้างสัญลักษณ์และค่านิยมในเชิงสร้างจิตสำนึกโดยเอาหลักของผลกระทบในด้านลบเข้ามาทำความเข้าใจ สร้างเงื่อนไขที่ดีต่อชีวิต หรือมีการสร้างกิจกรรมในการให้คำปรึกษากับพระสงฆ์ในเชิงการให้คำอธิบายในรายบุคคล หรือการกำหนดเจาะจงในตัวบุคคล เพื่อการเฝ้าติดตามผลและประสิทธิของการรณรงค์นั้นให้มีความสำเร็จ รวมถึง การนำประชาชนพุทธมามกะชาวมาเลไทยสร้างเป็นสมาแห่งการรักษาสุขภาพตาหลักธรรม ขับเคลื่อนแนวทางรักษาสุขภาพตามหลักการถือศีลอุโบสถ งดเว้นจากสิ่งที่เป็นอบายมุขโดยถือสังจะส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตในตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมขยายเป็นวงกว้าง

๓) บุรณาการในหลักด้านจิตถาวนา กับมิติทางสังคมด้านสุขภาพ ควรที่จะบูรณาการด้วยการนำเอาหลักการฝึกจิตสอดแทรกในทุกกิจกรรมที่ประชาชนในสังคมมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมการประชุมของวัด เช่น ก่อนประชุมและหลังประชุม จัดให้มีการทำสมาธิเป็นระยะเวลาหนึ่งเพื่อการส่งเสริมจิตและสร้างสติสัมปชัญญะในการดำเนินการประชุมต่อไป ประเพณีต่าง ๆ ที่ผนวกเอาหลักการฝึกจิตเข้ามาสมทบในกิจกรรมนั้น เช่น หลังกิจกรรมทำบุญในวันพระใช้เวลาจนถึงครึ่งวันในการจัดกิจกรรมปฏิบัติสมาธิเพื่อพัฒนาส่งเสริมคุณภาพจิตอันเป็นการปฏิบัติบูชาหลังจากที่ทำกิจทางพุทธศาสนาอื่น ๆ นับเป็นการส่งเสริมสังคมมนุษย์ในด้านสุขภาพ รวมถึงการบูรณาการด้วยรูปแบบของกิจกรรมการสวดมนต์ไหว้พระทุกวันในตอนเช้าและตอนเย็นเป็นกิจกรรมหลักโดยการร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ๆ ที่เป็นพุทธมามกะชนในการส่งบุคคลกรในที่ทำงานของตนเข้าร่วมเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรรัฐ เอกชน และชาวบ้านได้ทำกิจกรรมร่วมกันส่งเสริมสุขภาพในทางสัมพันธ์มิตรต่อกัน

๔) บุรณาการในหลักด้านปัญญาถาวนา กับมิติทางสังคมด้านการศึกษา ควรที่จะบูรณาการด้วยการให้การศึกษาด้านหลักธรรมที่นอกเหนือจากในหลักสูตรนักเรียน เช่น การฝึกสนทนาธรรมประจำวัน การส่งเสริมขวัญและกำลังใจด้วยการยกย่องผู้ใช้ภาษาไทยเป็นเลิศประจำปีต่าง ๆ กิจกรรมภาษาไทยภาษาธรรม สร้างคำธรรมะในภาษาไทยวันละคำอาจใช้วิธีการเผยแพร่ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียเพื่อการเข้าถึงบุคคลและครัวเรือนในแต่ละวัน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ความรู้ภาษาไทยและเกิดคุณภาพสติปัญญาในการดำเนินชีวิตในตัวบุคคล สะท้อนสู่ภาพรวมของสังคม หรือ การบูรณาการกิจกรรมที่ส่งเสริมความรู้ในทางปัญญา ที่มา

ในโครงการปฏิบัติธรรมหรือโครงการการบรรพชาอุปสมบท ส่งเสริมให้เกิดคุณภาพความเป็นมนุษย์ให้รู้จักประโยชน์ของการบวชในพระพุทธศาสนาโดยอาจขอความร่วมมือระหว่างองค์กรรัฐที่เป็นพุทธมามกะ เอกชน เป็นตัวแทนในการสร้างความเข้าใจในส่วนพุทธศาสนาสัมพันธ์ เพื่อนำไปประชาสัมพันธ์ในสถานที่องค์กรนั้น ๆ รวมถึงควรที่จะการจัดแคมเปญกับหน่วยงานในช่วงเทศกาล ให้การบวชได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในทางสังคม เพื่อเป็นเครื่องยืนยันด้านฝึกตนที่ถูกต้องแท้จริง ก่อนปฏิบัติหน้าที่เข้ารับตำแหน่งหรือบรรพชา เพื่อเป็นการขัดเกลาและสร้างเจตคติที่ดีด้วยหลักธรรมขัดเกลา ก่อนปฏิบัติหน้าที่ โดยสร้างเงื่อนไขนโยบายกับองค์กรภาครัฐ เอกชน ที่เป็นพุทธมามกะ ในฝ่ายงานบริหารทรัพยากรบุคคลได้จัดแคมเปญดังกล่าว เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ทั้งนี้ยังต้องเริ่มตามลำดับอย่างเป็นขั้นตอน เพราะในการศึกษาลำดับขั้นตอนด้านเอกสาร ข้อมูลวิชาการพบในหลายส่วนที่แสดงถึงแนวทางการปฏิบัติและทำที่ของศาสนาที่มีต่อสังคมก็มีปรากฏอยู่ชัดเจนในหลายส่วน ซึ่งการพัฒนาสังคมนั้น จึงควรมองไปที่สภาพลักษณะสังคมในปัจจุบันเป็นหลัก แล้วจึงหยิบยกประเด็นที่สอดคล้องน่าสนใจอยู่ภายใต้ขอบเขตที่เหมาะสม ไม่สร้างผลกระทบด้านลบ เพิ่มพูนความเข้าใจอย่างสากล ไม่ชักจูงหรือโน้มน้าวด้วยการแสดงทัศนคติตรงกันข้าม คณะผู้วิจัยมองเห็นถึงแนวทางวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมดังนี้

๑. การเริ่มจากองค์กรศาสนสถาน (วัด) เป็นจุดเริ่มต้นแรก การสร้างผู้นำในด้านการพัฒนาด้วยวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนา ตัวแทนที่สำคัญคือตัวแทนที่เป็นผู้มีความใกล้ชิดต่อหลักศาสนา กล่าวคือ พระภิกษุสงฆ์ อาจได้รับการแต่งตั้งหรือมีอำนาจหน้าที่อยู่แล้วในการบริหารจัดการวัด เพราะการดำเนินงานต้องมีกระบวนการของการบริหารบุคคลเป็นหลักใหญ่ อีกประเด็นหนึ่งกล่าวคือ พระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลที่ยังศรัทธาให้เกิด ย่อมสร้างสิ่งที่สามารถชักจูงจิตใจและแนวโน้มนำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาตนเองก็จะสามารถก้าวข้ามไปยังการพัฒนาสังคมได้โดยง่าย

๒. การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีก่อนการที่จะเน้นสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงศาสนาด้วยแนวทางวิถีดังที่กล่าวนั้น การสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางจิตใจ ซึ่งในหลักทางจิตวิทยานั้นเป็นการสร้างภาพลักษณ์ให้เกิดขึ้นในทางบวก การสร้างค่านิยมและทัศนคติที่ดีก่อนสร้างการเปลี่ยนแปลงใดๆ จึงต้องมีการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีก่อนการที่จะเน้นสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสียก่อน นับเป็นการสื่อสารที่สำคัญที่มนุษย์พึงมี

๓. การสร้างความเชื่อมโยงทางหลักศาสนาพุทธโดยไม่กระทบต่อวิถีขนบธรรมเนียมเดิม หลีกเลี่ยงการกระทบหรือการนำเสนอโดยหลีกเลี่ยงประเด็นที่ไม่สอดคล้องต่อความเห็นหรือกระทำโดยมิได้มีมติเห็นชอบจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากพื้นที่ในแต่ละแห่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม หากนำเสนอประเด็นในเชิงวิชาการจะต้องมีความเป็นกลางและเป็นสากลต่อความเข้าใจอันดีทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อม การมีบทบาทในประเทศหรือต่างประเทศนับเป็นประเด็นที่ต้องคำนึง

อย่างมากในการทำงานวิจัย เนื่องจากมีความละเอียดอ่อนในหลากหลายด้าน ผู้วิจัยจะต้องพิจารณา และทบทวนให้ดีก่อนตัดสินใจลงมือปฏิบัติเนื่องด้วยกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวใดๆ ก็ตาม

๔. การนำหลักธรรมทางศาสนามาใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น การก่อตั้งกลุ่มจิตอาสาชาวพุทธที่สนใจในงานการช่วยเหลือด้านสังคมในส่วนต่าง ๆ ตามความถนัด หรือเป็นไปตามมติเห็นชอบจากผู้ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องไปกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ว่าด้วยวิชาการและความร่วมมือกันของทุกภาคส่วน เพื่อการขับเคลื่อนประโยชน์สุขที่จะเกิดขึ้นในสังคม นับเป็นการพัฒนาสังคมในมิติที่มีพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยวิถีแนวทางปฏิบัติทางหลักศาสนาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ และสร้างทัศนคติที่ดีต่อการทำงานร่วมกัน

๕. การประชาสัมพันธ์สื่อสารระหว่างบุคคลและองค์กรที่มีประสิทธิภาพ มีการประชาสัมพันธ์อย่างมีระบบ

๕.๒ อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ในการวิจัยเพื่อบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน มีอธิบายได้ดังนี้

๕.๒.๑ **วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน** คือ การศึกษาวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียนเพื่อการบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน พบว่า วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องต่อสังคมสามารถปฏิบัติโดยยึดหลักภาวะ ๔ ได้แก่ ๑) ด้านกายภาวนา บูรณาการได้ด้วยรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสาเพื่อทำความสะอาดพื้นที่บริเวณวัดและบริเวณรอบๆใกล้เคียงส่งเสริมให้เกิดคุณภาพทางสังคมเชิงกายภาพ ๒) ด้านศีลภาวนา บูรณาการได้ด้วยรูปแบบของการสมาทานศีลปฏิบัติหรือการถือศีลอุโบสถ ของประชาชนในครอบครัว ส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตทางสังคม ๓) ด้านจิตภาวนา บูรณาการได้ด้วยรูปแบบของการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในโครงการการบรรพชาอุปสมบท ส่งเสริมให้เกิดคุณภาพค่านิยมคติพจน์ทางสังคมวัฒนธรรม ๔) ด้านปัญญาภาวนา บูรณาการได้ด้วยรูปแบบของกิจกรรมการสวดมนต์ไหว้พระ เจริญจิตภาวนาหรือในวาระโอกาสต่าง การให้การศึกษาด้านหลักธรรมในหลักสูตรนักเรียน เพื่อส่งเสริมให้ความรู้ภาษาไทยและเกิดคุณภาพสติปัญญาในการดำเนินชีวิตในตัวบุคคลสะท้อนสู่ภาพรวมของสังคมเพื่อการพัฒนาสังคมในระดับประเทศชาติให้เหมาะสม รวมทั้งการพัฒนาสังคมให้เป็นระบบและเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ ที่กล่าวมาคือความสำคัญ และแนวทางในการพัฒนาประเทศในอนาคต โดยมุ่งเน้นให้มีเกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้านเพื่อเพิ่มศักยภาพ อภิปรายสรุปได้ว่า จากการวิเคราะห์ผลนั้น พบว่าหลักวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันกับการพัฒนาสังคม เพราะเริ่มต้นจากตัวมนุษย์ ขยายไปยังขนาดกลุ่มใหญ่ ชุมชนสังคม และประเทศชาติ

๕.๒.๒ วิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน การศึกษาวิถี

ปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน เป็นแนวทางของการพัฒนาต่อยอดวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาเดิมทั้ง การทำบุญตักบาตร การบรรพชาอุปสมบท การศึกษาธรรมะ การปฏิบัติตามประเพณีทางศาสนาในโอกาสต่าง ๆ ต่างเป็นข้อจรรยาโลงสังคมให้น่าอยู่ การพัฒนาสังคมตามแนวทางวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาถ้าว่าโดยการสืบต่อหรือรักษาให้คงไว้ เท่ากับช่วยให้สังคมนั้นๆ พัฒนาต่อไปได้ด้วยการปฏิบัติพัฒนาต่อยอดวิถีปฏิบัติดังกล่าวบนท่ามกลางความหลากหลายของชนชาติศาสนาให้มีความเป็นเอกภาพ ไม่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดหรือคตินิยมอื่นนอกเหนือพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลากหลายส่วนในการสนับสนุนการลงมือปฏิบัติในเชิงศาสนาให้เข้ามามีบทบาทสำคัญ เพื่อให้ได้ประโยชน์มากกว่าการเป็นศูนย์รวมจิตใจหรือการท่องเทียว^๑ มองเห็นว่าการพัฒนาสังคมตามหลักวิถีปฏิบัติทางศาสนาพุทธนั้นมีต้นทุนคือ วัฒนธรรมที่ฝังรากฐานในสังคมมาแต่ก่อน เพียงแต่จัดสรรให้สอดคล้องและชัดเจนตามหลักของการพัฒนาสังคมในอาเซียน และมองดูว่ากิจกรรมหรือวิถีปฏิบัติใดที่เป็นไปในกระบวนทัศน์แห่งการพัฒนาสังคมที่ว่าด้วยเชิงบวกในด้านประชากร การศึกษา สุขภาพ และการจ้างงาน ถ้าสอดคล้องไปพร้อมเพียงทั้งองค์พบบนนี้เท่ากับว่าได้ปฏิบัติในครรลองแห่งการพัฒนาสังคมที่เป็นมติใหญ่สำคัญที่ยอมรับในประชาคมอาเซียน

ทั้งนี้ในพื้นที่ของประเทศไทย จังหวัดสุโขทัย การถอดบทเรียนในด้านที่เหมือนและแตกต่าง คือ การส่งเสริมสังคมในเชิงภาพลักษณ์เป็นการสร้างความเคลื่อนไหวในเชิงนามธรรมไปสู่รูปธรรมโดยมีแนวทางของมนุษยวิทยามาเกี่ยวข้องในการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมในเชิงรูปธรรม โดยอาศัยศรัทธาคือความเชื่อตามหลักศาสนาเป็นเครื่องกำหนดแนวทางการพัฒนาสังคม เช่น การสร้างจิตอาสาชาวพุทธ เพื่อพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ขนาดเล็ก จนไปถึงระดับเครือข่าย จึงนับว่าเป็นการพัฒนาสังคมในเชิงมิติทางวิถีพุทธศาสนาที่เป็นสากลไม่มีคติที่เป็นลบและไม่เปลี่ยนแปลงหรือไปกระทบแนวคิดเดิมบนพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันหลากหลายศาสนา

พื้นที่ของประเศมาเลเซีย รัฐปีนังการปรับปรุงต่อยอดจากการถอดบทเรียนที่เหมือนและแตกต่าง เช่น การสร้างจิตอาสาชาวพุทธ เพื่อพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ขนาดเล็ก จนไปถึงระดับเครือข่าย จึงนับว่าเป็นการพัฒนาสังคมในเชิงมิติทางวิถีพุทธศาสนาที่เป็นสากลไม่มีคติที่เป็นลบและไม่เปลี่ยนแปลงหรือไปกระทบแนวคิดเดิมบนพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันหลากหลายศาสนาทั้ง คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฯลฯ ให้เป็นแนวทางสากลเพื่อหลีกเลี่ยงประเด็นในการชักจูงหรืออคติต่อการเข้ามามีบทบาทจัดการกับผู้ที่นับถือศาสนาดังกล่าวที่มีอยู่ก่อนแล้ว เป็นต้น

การพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องมีผู้นำ ซึ่งในทางวิถีปฏิบัติทางศาสนานั้นควรมาจากผู้ที่เคารพศรัทธาคือพระสงฆ์ เพราะการสร้างแรงกำลังใจนั้น เป็นเรื่องเดียวกันกับการสร้างศรัทธาคือ

^๑ นายชำนาญ ฤกษ์ฉาย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลท่าทอง ไวยาวังจรวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม, วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

ความเชื่อให้เกิดขึ้นมีในตนเอง นับว่าเป็นความสำคัญองค์แรกๆในการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนาสังคมตามลัทธิปฏิบัติทางพุทธศาสนาไม่ว่าจะไปในทางนิกายใด ก็ควรมีพระสงฆ์เป็นแกนนำบทพื้นฐานความเหมาะสมต่อสมณวิสัยโดยคำนึงด้านศรัทธาของศาสนิกชนเป็นหลักสำคัญ

สรุปได้ว่าแนวคิดด้านองค์ความรู้วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียนนั้น เมื่อนำมาพิจารณาจะเห็นถึงความสอดคล้องกันการพัฒนาสังคม การพัฒนาสังคมมีขอบเขตกว้างขวาง เพราะปัญหาของสังคมมีมาก และสลับซับซ้อน การแก้ปัญหาสังคมจึงต้องทำอย่างรอบคอบ และต้องอาศัยความร่วมมือกันของบุคคลจากหลาย ๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในสังคมนั้น ๆ จะต้องรับรู้ พร้อมทั้งจะให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ การพัฒนาสังคมจึงต้องเป็นทั้งกระบวนการ วิธีการ กระบวนการเปลี่ยนแปลง และแผนการดำเนินงานส่วนนี้เป็นการนำความรู้สังคมวิทยาไปใช้ประโยชน์

๕.๒.๓ การบูรณาการองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน เป็นแนวทางการปฏิบัติที่ปรากฏอยู่จริงในฐานต่าง ๆ คือ หลักธรรมภาวนา ๔ คือ ๑) การพัฒนากาย ต้องสร้างความเป็นอยู่เพิ่มจำนวนพระสงฆ์ในสังคม ส่งเสริมสังคมในกลุ่มชาวพุทธ สร้างกิจกรรมที่เปิดกว้างต่อสังคมเช่น การขยายเวลาเพิ่มจำนวนวัน ฯ ส่งเสริมสติปัญญาในปัจเจกชนสู่ระดับสังคมที่มีคุณภาพ สืบทอดเจตคตินิยมในพุทธศาสนาให้คู่กับสังคมนั้น ๆ ๒) การพัฒนาศีล ต้องส่งเสริมความประพฤติของคนในสังคมนั้น- ช่วยเสริมสร้างระเบียบและลดปัญหาความรุนแรงในสังคมสามารถสร้างเจตคติในเชิงศาสนาที่ต่อการมีเจตนาเพื่อรักษาความเป็นปกติของตน สร้างความรู้จักหลักประเพณีสุจริตธรรมในสังคม และขนบธรรมเนียมข้อระเบียบที่คู่ควรต้องรักษาให้คู่กับสังคมนั้น ๆ ๓) การพัฒนาจิต ต้องฟื้นฟูภาวะจิตใจของบุคคลส่งผลสะท้อนต่อสภาพสังคมในเชิงบวก สร้างภาพลักษณ์และส่งเสริมให้เกิดคุณภาพค่านิยมคตินิยมทางสังคมวัฒนธรรม ส่งเสริมสังคมด้วยความรู้ในการถึงการจัดการอารมณ์และจิตใจด้วยหลักธรรม ประชาชนในสังคมที่จิตที่อ่อนโยนและมีผลต่อหลักศีลธรรมจริยธรรมเชิงบวก และ ๔) การพัฒนาปัญญาต้องสร้างบุคลากรทางพุทธศาสนาในสังคมที่อุดมด้วยปัญญาจักการฝึกหัดปฏิบัติตนในฐานพุทธมามกะชน สร้างกลุ่มสังคมที่มีการสวดมนต์เป็นนิตย ส่งเสริมกิจกรรมในสังคมกับทุกเพศวัย เช่น ผู้สูงอายุ เป็นต้น สร้างสังคมที่อุดมความรู้หลักธรรมทางศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยปริยัติศีลธรรม และสร้างสังคมแห่งคุณค่าด้วยความรู้ทางปัญญา ภูมิปัญญาหรือคติชนวัฒนธรรม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบสอบถามสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมการปฏิบัติสติปัฏฐานเพื่อส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งก่อนการปฏิบัติและหลังการปฏิบัติพร้อมเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการศึกษาวิจัย ทำให้ได้ข้อเสนอแนะในงานวิจัยดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะอันนำไปสู่แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาสังคมในอาเซียนด้วยวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาสามารถกระทำตามระดับดังนี้ต่อไป

๑. ระดับปัจเจกบุคคลโดยมุ่งเน้นประโยชน์ที่ได้จากการนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติเป็นแนวทางเพื่อการประยุกต์ให้สอดคล้องต่อบริบทของพื้นที่นั้น ๆ ในระดับรูปธรรมและนามธรรมที่เน้นเพื่อเกิดขึ้นจากศรัทธาที่เป็นแรงบัลดาลใจชักจูงคนในสังคมเชื่อกิจกรรม และเชื่อมั่นว่าจะสามารถพัฒนาตนเองได้

๒. ระดับองค์กร ในระดับองค์กรหมายถึง หน่วยงานของศาสนสถาน เช่น วัด วิหาร หรือสถาบันทางศาสนาโดยมุ่งเน้นสร้างความเข้าใจโดยสื่อสารเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและเชื่อมโยงให้เกิดความส่งเสริมร่วมมือกันในสังคม โดยเกิดขึ้นจากแรงผลักดันจากสิ่งแวดล้อมคือ การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนระดับสังคมที่สามารถทำกิจกรรมร่วมกัน ด้วยการกำหนดเป็นนโยบายขององค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมและพัฒนาสังคม เปิดโอกาสให้เกิดกิจกรรมที่เชื่อมโยงส่งเสริมในชุมชน ประสานกับวัดหรือศาสนสถานเพื่อหาโอกาสจัดกิจกรรมและผลักดันให้เป็นชุมชนต้นแบบแห่งการนำเอาองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาไปประยุกต์เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น

๓. ระดับชุมชน ผลักดันให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดพร้อมก็นำเสนอแนวทางการส่งเสริมสังคม อาจมาจากองค์ประกอบที่เกิดขึ้นจากแรงผลักดันในตนเองที่เรียกว่าความต้องการ ผนวกกับสิ่งแวดล้อม คือ โอกาสที่ได้รับจากชุมชน โดยอาศัยจากองค์ประกอบทั้งสองข้างต้นดังที่กล่าวมาคือทั้งในระดับตนเองผนวกกับระดับสิ่งแวดล้อมที่องค์กร ประสานความใกล้ชิดต่อสถาบันศาสนาเพื่อสร้างและส่งเสริมค่านิยมที่ดีต่อพระพุทธศาสนาในเชิงประจักษ์รูปธรรมในระดับชุมชน

๔. ระดับอนุภาคมหภาคของสังคมและประเทศชาติ เป็นที่แน่นอนว่าแผนนโยบายส่วนหนึ่งเป็นแผนในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตสู่สังคมและพัฒนาคุณภาพงานวิจัยและต่อยอดสู่องค์ความรู้มวลรวม รวมถึงการจัดการขับเคลื่อนพลวัตที่สำคัญที่ว่าด้วย ปัญหาและอุปสรรคในอนาคตที่จะส่งผลกระทบต่อสังคมในอนาคตเท่ากับได้จัดการตามวิธีแบบอย่างที่ดีต่อสังคม นับว่าเป็นการจัดการทรัพยากรมนุษย์ในประเทศอย่างก้าวต่อก้าวแต่มีความยั่งยืน ตามนโยบายของภาครัฐ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับผู้ทำวิจัยครั้งต่อไปนั้น คณะผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยไว้ โดยคัดเลือกรูปแบบการวิจัยที่เหมาะสมได้แก่

- ๑) วิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสังคมด้วยวิถีพุทธศาสนาด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล
- ๒) วิจัยและพัฒนากิจกรรมด้านพุทธศาสนากับบทบาททางสังคมในอาเซียน
- ๓) วิจัยและการพัฒนานวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ:

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. แปลโดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๒.

_____ . พุทธธรรม (ฉบับเดิม) พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว. ๒๕๔๔.

_____ . "ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน". กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. พ.ศ. ๔๕๔๑.

_____ . "เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ". พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๒.

_____ . "พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต". พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา. ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). "พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์". พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินเตอร์ แมส โปรดักส์ จำกัด. ๒๕๔๖.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๙.

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

_____ . พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๕๒.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์. ๒๕๕๑.

_____ . หลักแม่บทของการพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

_____ . ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. ๒๕๔๓.

พระราชวรมนู (ประยูร ธมมจิตโต). **รวมปาฐกถาธรรม ชุด พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด. ๒๕๔๑.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน.** กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์. ๒๕๔๓.

กรมวิชาการ. **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามนัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).**

กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์. ๒๕๓๙.

ณรงค์ เสียงประชา. **มนุษย์กับสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

๒๕๔๑.

ศิริณา จิตต์จรัส. **เศรษฐกิจชุมชนและภูมิปัญญาไทย.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทริปเฟล กรุ๊ป จำกัด.

๒๕๕๔.

ประเวศ วะสี. **พุทธธรรมกับสังคม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน. ม.ป.ป.. ๒๕๕๔.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.**(กรุงเทพฯ: ๒๑

เซ็นจูรีม ๒๕๔๓.

สุมิตร สุวรรณ. **รัฐกับแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

๒๕๕๔.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

พิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๘.

ประยุทธ์ หลงสมบูรณ์. **พจนานุกรม มคอ-ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร

จำกัด. ๒๕๔๖.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๘.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. **ประชากรกับการพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐.

สุเทพ เชาวลิต. **หลักการพัฒนาชุมชน.** ขอนแก่น : โอเดียนสโตร์. ๒๕๒๔. หน้า ๑๑๑.

ชิตยา สุวรรณชฎ. **“สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบัน

บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๑๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมี

บุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด. ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **การเมืองคือธรรมะ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา. ๒๕๓๑.

พระธรรมญาณมุนี (วรรณ มนุญโญ). **วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร : การแสวงหาเส้นทาง**

การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย. การประชุมพระสังฆาธิการ กรมการศาสนา. ๒๕๒๖.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ). **การพัฒนาจิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช

วิทยาลัย. ๒๕๔๓.

- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๓๓.
- พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโชโต). **อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาตวราราม**. **อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพผู้วิหารหลังใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๒๙.
- วิทยากร เชียงกุล. **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉับไกร. ๒๕๒๗.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๓.
- อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา กรรณสูต. **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). พระนคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การชายและชื่อแห่งประเทศไทย. ๒๕๑๕.
- พิชญ์ สมพอง. **สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันทร์การพิมพ์. ๒๕๒๙.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๘.
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด. ๒๕๔๖.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. **ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความ มั่นคงของมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิสย์. ๒๕๔๙.
- วิรัช วิวัชนิภาวรรณ. **การบริหารการพัฒนาชนบทเปรียบเทียบ : การบริหารการพัฒนาชนบทตามแนวทางแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ความจำเป็นพื้นฐานและโครงการอีสานเขียว**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์. ๒๕๓๔.
- ชัยรัตน์ เจริญสินโอฟาร. **วาทกรรมการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : วิชาษา. ๒๕๔๒.
- ส. ศิวรักษ์. **ศาสนากับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชนจำกัด. ๒๕๑๙.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๖.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย. ๒๕๒๖.
- สนิท สมศรีการ. **วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๒.
- พัทธา สายหู. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมจำกัด. ๒๕๔๑.
- सानิตย์ บุญชู. **คู่มือฝึกอบรมการวางแผนพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

๒๕๓๐.

สุรเดช ฉายะเกษตริณ. เอกสาร : **แนวนโยบายด้านการพัฒนาสังคมของประเทศและความ ต้องการ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และนวัตกรรม (วทน.) ในการพัฒนาสังคม. ๒๕๕๓.**

หนังสือเรียนสาระการพัฒนาสังคม รายวิชา การพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม. ระดับมัธยมศึกษาตอน ปลาย. หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กศน.สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๕๑.

อุทัย หิรัญโต. **หลักสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๒๒.

เดชา เปรมฤดีเลิศ. **ความเข้าใจเบื้องต้นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๒๗.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง .๒๕๓๓.

พิชัย ผกาทอง. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ สังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.**

วิโรจน์ นาคชาติ. **พุทธปรัชญาเถรวาท.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง. ๒๕๔๔.

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. **ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ ความ มั่นคงของมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิสัย. ๒๕๔๙.

หนังสือเรียนสาระการพัฒนาสังคม รายวิชา การพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม. ระดับมัธยมศึกษา ตอน ปลาย. หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กศน. สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๕๑.

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. **ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ ความมั่นคงของมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิสัย. ๒๕๔๙.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย . ๒๕๔๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** หน้า ๗๑๓.

พิชัย ผกาทอง. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม. ภาควิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.**

วิโรจน์ นาคชาติ. **พุทธปรัชญาเถรวาท.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง ๒๕๔๔.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๐.

สมใจ กงเดิม. **การศึกษาความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของนักศึกษา มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบูรณ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. ๒๕๖๐.**

การต่างประเทศ. กระทรวง. กรมอาเซียน.กลุ่มงานนโยบาย. **กฎบัตรอาเซียน**. กรุงเทพฯ มกราคม ๒๕๕๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา. ๒๕๒๖.

อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา กรรณสูตร (บรรณาธิการ). **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนา**

ประเทศ. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย. ๒๕๑๕.

สนธยา พลศรี. **กระบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๔๕.

สมพร เทพสิทธิ์า. **ศาสนากับการพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์. ๒๕๔๒.

สมพร รุ่งเรืองกลกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์โลก**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด. ๒๕๕๓.

๑.๒.๒ บทความ

พระครูปริยัติกิตติธำรง รศ.ดร.."**พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**". สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต ประจำปี ๒๕๖๐. **หนังสือประกอบสัมมนาทางวิชาการ**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ปีที่ ๑. (พฤษภาคม). ๒๕๖๐.

สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (๒๕๕๖). **จุดเปลี่ยนประเทศไทยสู่อาเซียน**. หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ. ปีที่ ๓ ประจำวันที่ ๗-๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

วรรณิ แกมเกตุ. “**การพัฒนาตัวบ่งชี้ความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนชนบท : การประยุกต์ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สอง**”. วารสารครุศาสตร์. ๓๑. ๒๕๔๕.

สมคิด พรหมจ้อย. “**เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง**”. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์. ๒๐ (๓) เมษายน – มิถุนายน. ๒๕๕๖.

สุกัญญา เอมอัมธรรม. “**การประกอบธุรกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพ**”. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์. ๒๐ (๓) เมษายน – มิถุนายน. ๒๕๕๖.

อำนวยการ ยัสโยธา. "การแนะนำและแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเมืองของพระพุทธเจ้า". **วารสารพุทธศาสนศึกษา** โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มปท. ๒๕๕๐.

พระปลัดชัยมงคล กลยาโณ (तालआप). การศึกษาเชิงวิเคราะห์การกำหนดคุณค่าชีวิตของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๕๐.

วรุณวรรณ ผาโคตร. **การนำกระบวนการพยาบาลด้านจิตวิญญาณไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เค.เอส.พี. การพิมพ์ จำกัด. ๒๕๔๘.

E.F. Schumacher. *Small is Beautiful*. กษิร ซีฟเป็นสุข แพล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิเด็ก ๒๕๔๙.

รศ.ดร.วรกฤต เลื่อนช้าง. **พระพุทธศาสนากับความท้าทายในประชาคมอาเซียน**. วารสารปณิธาน. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒. พ.ศ. ๒๕๖๐. หน้า ๒๖๗.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

พระสุนทรภักดีคุณ.ผศ.ดร. **หลักพุทธธรรมกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมในผู้สูงอายุ**. สารนิพนธ์ พุทธศาสตร์บัณฑิตประจำปี. ๒๕๕๙.

วิทวัส ดิษยะศริน สัตยารักษ์ และ เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. การพัฒนาการจัดการศึกษาตาม แนวทาง อิสลามระดับอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนใต้สู่ประชาคมอาเซียน. [บทความวิจัย]. **เสนอ ในการประชุมมหาดใหญ่วิชาการ ครั้งที่ ๓. ๒๕๕๕.**

นฤมล ศรีอ่อน. ทนงจิต บัวโสภา. และชุตตาพร ผาจันทร์. “การเตรียมความพร้อมของนักศึกษา มหาวิทยาลัย ราชภัฏอุดรธานีกับการเข้าสู่ตลาดแรงงานประชาคมอาเซียน”. **บทความ วิจัย วารสาร ศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒. ๒๕๕๕.**

พระราชรัตนลงกรณ์. ดร. การวิจัย : ทิศทางของการจัดเตรียมองค์ความรู้เพื่อการก้าวสู่ประชาคม อาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย. **วารสาร ว. มรภ. (มนุษย์ ศาสตร์และสังคมศาสตร์). ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ : มกราคม-เมษายน. มหาวิทยาลัยราชภัฏหนองคาย. ๒๕๕๖.**

อชิรพจนินา พลายนาค. **โครงการศึกษาการบริหารจัดการองค์การทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : ศึกษาเฉพาะประเทศไทย สหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว. รายงานวิจัยสนับสนุนงบประมาณรายได้. มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๕๘.**

๑.๒.๔ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กองบรรณาธิการ. **การพัฒนาชนบท**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.web.agri.cmu.ac.th>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑)

ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑)

สุภาวรรณ พันธุ์จันทร์. **การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ต้องทำอย่างจริงจัง**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.socialscience.igetweb.com>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑)

แนวความคิดพัฒนาสังคม สวัสดิการสังคม และความมั่นคงของมนุษย์. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.m-society.go.th>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑).

นโยบายและแผนการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศของประเทศไทย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
<http://www.kmitl.ac.th>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๑).
 ที่ดีอาร์ไอ. "มิติทางสังคมของประชาคมอาเซียน การเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน"
<https://prachatai.com/journal/2012/11/43550>. <เมื่อ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒>
 ผศ.ธนภณ สมหวัง. สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม. บทความพิเศษ กรุงเทพธุรกิจ. **พุทธ**
ศาสนากับการพัฒนาไทยแลนด์ 4.0.[https://www.bangkokbiznews.com/blog/พุทธ](https://www.bangkokbiznews.com/blog/พุทธศาสนากับการพัฒนาไทยแลนด์4.0)
 ศาสนากับการพัฒนาไทยแลนด์ 4.0. <ออนไลน์เมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐>.

๒. ภาษาอังกฤษ

Constantino. Renato. **The Challenge of the Churches.** (Paper presented during the
 First Gregorio Aplipay Lecture on Nationalism. Manila. Philippines. May 18.
 1984.
 Garcia Jr. Mannel P. **Development : A Literature Survey of Concepts and Theories.**
 (Laguna : UPLB. 1982.
 Misra. R.P. and Jonjo. M. (ed.). **The Changing Perspective of Development Problems**
In Misra. (Hong Kong: Maruzen Investment (Hong Kong) . 1981.
 Myrdal. Gunnar. **Asian Drama.** (London : Allen Lane. The Penguin Press. 1968.
 More. Wilbert E. **The Impact of Industry.** (Englewood Cliffs. N.J. : Prentice-Hall. 1965.

ภาคผนวก (ก)

แบบสัมภาษณ์บุคคล

เพื่อใช้ประกอบในงานวิจัยเรื่อง

“บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน”

ผู้รับการสัมภาษณ์ ชื่อ - นามสกุล.....

สถานที่สัมภาษณ์.....ทำการสัมภาษณ์ เมื่อวันที่.....

เดือน..... พ.ศ..... เวลา..... น. ถึง..... น.

วัตถุประสงค์ในการ

สัมภาษณ์.....

ข้อมูลที่สรุปได้จากการ

สัมภาษณ์.....

ข้อคิดเห็น.....

การนัดหมายครั้งต่อไป วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

เวลา.....น.

ผู้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่ง.....

ภาคผนวก (ข) กิจกรรมที่ผลการวิจัยไปใช้ และบทสรุปผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ

การนำผลการวิจัยไปใช้

๑. การนำผลการวิจัยไปใช้ในด้านวิชาการ

๑.๑ สามารถนำองค์ความรู้จากรายงานการวิจัยเรื่อง “บูรณาการองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในอาเซียน” ไปประยุกต์ใช้ในการใช้สร้างความรู้โดยมีการพัฒนาหลักสูตรรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ในหลักสูตรปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต หรือประยุกต์กับวิชาอื่นที่พิจารณาโดยความเชื่อมโยงเกี่ยวข้อง ซึ่งนิสิตจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ซึ่งสอดคล้องกับพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒ สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลเป็นกรณีศึกษา เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน มหาวิทยาลัย วัด สถาบันศึกษานอกระบบ ส่งเสริมสนับสนุนเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้ที่จะสร้างความรู้กับข้อมูลที่มีอยู่ในโลกโซเชียลมีเดียขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เป็นต้น

๑.๓ อาจารย์ นักวิชาการ เยาวชน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมทั้งนิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำข้อมูลการวิจัยไปใช้ศึกษาค้นคว้าอ้างอิงทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นประโยชน์ในการค้นคว้า ศึกษา และบูรณาการต่อไป

๑.๔ มีการพัฒนาชุดความรู้ที่เป็นตำราหนังสือวิชาการเกี่ยวกับ รูปแบบและวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม เพื่อนำไปใช้เป็นองค์ความรู้ต่อสถาบันการศึกษา

๑.๕ มีการพัฒนาชุดความรู้ที่เป็นตำราหนังสือวิชาการเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมเพื่อนำไปใช้สืบค้นอ้างอิงในการศึกษาอิสระของนิสิตนักศึกษาต่อไป

๑.๖ มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับคณะผู้ผลิตงานวิจัยและและการศึกษาของนิสิตในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช เพื่อการเรียนรู้มิติที่หลากหลาย

๒. การนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดผลงานด้านอื่นที่เป็นประโยชน์

๒.๑ ระบุวิธีการเสริมสร้างกลไกการเรื่องความรู้ในโซเชียลในสถาบันการศึกษา โรงเรียน เพื่อการสร้างกระบวนการความรู้ของเยาวชนเพื่อปลูกฝังแนวคิดด้านความรู้ ก่อนตัดสินใจในข้อมูลนั้น เป็นประโยชน์อำนวยความสะดวกต่อการศึกษได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒ คณะอาจารย์จัดการองค์ความรู้แบบประยุกต์ใช้ได้ ด้วยการเสริมสร้างแนวทางการสร้างความรู้ให้แก่กลุ่มเยาวชนในสถานศึกษา ประสานความร่วมมือทั้งจากเยาวชนนักเรียน ผู้บริหาร คณาจารย์ ให้มองเห็นถึงผลประโยชน์อันจะเกิดกับระบบการเรียนรู้จากข้อมูลโซเชียลมีเดีย

๒.๓ สร้างความตระหนักให้แก่กลุ่มเยาวชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เปิดเวทีเสวนา กิจฟงบรรยาย เพื่อสร้างความเข้าใจในแนวทางการสร้างความรู้ในโซเชียลมีเดียเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

นำไปสู่การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างเยาวชนสู่เยาวชนด้วยกันเอง หรือมีสื่อกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสนอแนะแนวทางการสร้างความรู้ไปพร้อมกัน

๒.๔ การจัดกิจกรรมเรียนรู้ด้วยการทบทวนเพื่อเน้นย้ำความสำคัญ เพื่อลดผลกระทบของการใช้งานโซเชียลมีเดียที่อาจเกิดกับการศึกษาความรู้ ทำให้ผู้ร่วมการเกิดจิตสำนึกต่อพฤติกรรมของตนต่อการใช้งานดังกล่าว สร้างบทบาทสำคัญโดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมให้คนในเยาวชน ได้มีความรู้ ความเชื่อมั่น และมีเหตุมีผล

บทสรุปผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ

1. ผลผลิต (output)

1.1 ผลที่เกิดขึ้นโดยตรงจากงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบแผนกิจกรรมในการนำไปใช้เพื่อเป็นรูปแบบนำทางในการดำเนินงานเพื่อการจัดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น รายงานแม่แบบการพัฒนาสังคมด้วยวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม และแผ่นพับชุดองค์ความรู้จากการวิจัย

1.2 ได้บทความวิจัยตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ บัณฑิตปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่๘ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม – เมษายน พุทธศักราช ๒๕๖๓ ตีพิมพ์จำนวนนับร้อยฉบับ

1.3 ได้ทฤษฎีของการร่วมมือระหว่างวัดโดยภาคีเครือข่ายจากงานวิจัยเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ระหว่างพื้นที่อันเป็นโมเดลความร่วมมือทั้งสองฝ่าย ไทยและมาเลเซียเพื่อการพัฒนาหาแนวร่วมในเชิงวิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นโจทย์ที่ทำหายุต่อความสามารถและกลไก บริบทเชิงสังคมที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย ควรมองจากสิ่งที่ปรากฏเห็นชัดในเขตพื้นที่ศึกษาก่อนและจึงขยายไปยังพื้นที่อื่น ๆ หรืออาจใช้วิธีการร่วมทอดบทเรียนกับหน่วยงานที่สนับสนุนหรือเกี่ยวข้อง

2. ผลลัพธ์ (impact)

2.1 ผลที่เกิดขึ้นต่อยอดจากผลผลิตนี้ทำให้ ผลงานวิจัยได้รับการเผยแพร่ผ่านวารสารเป็นการยกระดับองค์ความรู้ในเกิดขึ้นเด่นชัดในสังคมเชิงการบูรณาการณ เชิงสร้างสรรค์สังคมและมนุษย์

2.2 ความสัมพันธ์อันดีระหว่างองค์กรทางศาสนา(วัด)ทั้งสองประเทศ คือ วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม ตำบลท่าทอง อำเภอสุวรรณโลก จังหวัดสุโขทัย ประเทศไทย และวัดบุญญาราม ปาดังเซรา อำเภอกูบังปาสู รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย นำไปสู่ความร่วมมือในด้านอื่นๆที่ตามมา

3. ผลกระทบ (outcome)

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากผลผลิตและผลลัพธ์ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยประชาชนชาวไทย-มาเลที่นับถือพุทธศาสนา ในชุมชนและสังคมรอบข้าง ได้เรียนรู้ทำความเข้าใจถึงวิถีปฏิบัติทางเพื่อการนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนเป็นแบบอย่างแห่งการอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางศาสนาในการพัฒนาสังคมซึ่งอาจผลระยะยาวซึ่งเกิดเป็นผลจุดหมายปลายทางที่เป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายหรือผลต่อในการสร้างแรงบวก ขับเคลื่อนเจตคติที่ดีทางสังคมให้ก้าวหน้าขึ้นไป

ภาคผนวก (ค)
ภาพประกอบการวิจัย

การสัมภาษณ์พระสมุห์ชาเตอร์ จตุสโร เจ้าอาวาสวัดบุญญาราม ประเทศมาเลเซีย

การสัมภาษณ์พระภิกษุภายในวัดบุญญาราม ประเทศมาเลเซีย

การสัมภาษณ์ไวยาวัจกรภายในวัดบุญญาราม ประเทศมาเลเซีย

สัมภาษณ์ประชาชนผู้ค้าขายในเขตบริการของวัดบุญญาราม

การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ ภาคประชาชน เจ้าหน้าที่รัฐ

ประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับ สนทนาปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดและเก็บข้อมูล

สัมภาษณ์เจ้าอาวาส ณ วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม จังหวัดสุโขทัย

ประชุมเพื่อปรึกษาแลขอข้อมูลจากคณะสงฆ์วัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม จังหวัดสุโขทัย

ภาคผนวก (ง)
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

พื้นที่ประเทศไทย

๑. พระสงฆ์ พื้นที่ละ ๑ รูป

๑. พระครูวิจิตรธรรมนิเทศ์ เจ้าอาวาสวัดหนองป่าตอสามัคคีธรรม

๒. ข้าราชการ/นักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญแต่ละด้าน พื้นที่ละ ๓ คน

๑. นายณัฐพงษ์ อาตุร ไวยาวังกร

๒. นายชำนาญ ฉุยฉาย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลท่าทอง ไวยาวังกร

๓. นายปัญญา ทีปะนะ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าทอง ไวยาวังกร

พื้นที่ประมาเลเซีย

๑. พระสงฆ์ พื้นที่ละ 3 รูป

๑. พระสมุห์ชาเตอร์ จนทสาโร เจ้าอาวาสวัดบุญญาราม อายุ ๔๗ ปี

๒. พระปลัดอิสรานวัฒน์ วชิรญาโณ เลขานุการวัดบุญญาราม อายุ ๓๒ ปี

๓. พระปรีชา ชยานนโท พระกรรมวัดบุญญาราม อายุ ๓๕ ปี

๒. ข้าราชการ/นักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญแต่ละด้าน พื้นที่ละ ๕ คน

๑. นายวอน ศิริพัฒน์ อายุ ๖๕ ปี ประธานกรรมวัด บ้านปลักเนาะ ต.ฮะ อ.กูปังปาซู เค
ดาห์ มาเลเซีย ๐๖๐๐๐

๒. อติศักดิ์ จุฬพงศ์ อายุ ๕๕ ปี กรรมการวัด บ้านเลขที่ ๑๒๕ บ้านแลแหลล ต.ปุตัด อ.กู
ปังปาซู เคดาห์ มาเลเซีย ๐๖๐๐๐

๓. นายคนอง จันทาโร อายุ ๖๓ ปี กรรมการวัด บ้านบังโลหด ต.ฮะ อ.กูปังปาซู เคดาห์
มาเลเซีย 06000

๔. นายสมหวัง เพชรรัตน์ อายุ ๕๒ ปี ไวยาวังกรวัด บ้านเลขที่ ๒๒ KG. TANJUNG, JLN
KODIAWG, MUIM AH, PDG SERA, ๐๖๑๐๐ KODIANG, KEDAH DARUL AMAN, MALAYSIA

๕. นายเชิม บัวศรี อายุ ๕๔ ปี คนในพื้นที่วัดบุญญาราม คนไทย-มาเล ๑๒๑ บ้านบังโลหด
ต.ฮะ อ.กูปังปาซู เคดาห์ มาเลเซีย ๐๖๐๐๐

ภาคผนวก (จ)

ประวัติผู้วิจัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย

๑.๑ พระครูสุมนต์ธรรมธาดา,ดร.

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูสุมนต์ธรรมธาดา,ผศ.ดร.

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrakhru Sumonthamatada, Asst.prof, Ph.D.

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๒๑๗ หมู่ที่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐ โทรศัพท์ ๐-๕๕๒๘-๗๒๔๕-๖ โทรสาร ๐-๕๕๒๘-๗๕๕๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๔-๑๗๘๒๒๙๕

๕. ประวัติการศึกษา

นักธรรมชั้นเอก (๒๕๓๐)

ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๔)

ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๒)

ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๙)

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ -

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย วิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบพหุภาคี

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : การจัดการกองทุนสวัสดิการกลุ่มสังฆะสมทรัพย์ตามแนวพุทธของวัดในจังหวัดพิษณุโลก นำเสนอผลงานการประชุมระดับชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๖๐ ทุนวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

๗.๔ ผลงานวิจัย - บทความ หนังสือ ที่ตีพิมพ์ และแหล่งทุน (ไม่มี)

๒. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๒.๑ พระครูปิยกิจบัณฑิต (ปิยธมโม)

๑.ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูปิยกิจบัณฑิต, ดร.

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrakhru piyakitbanthit, Ph.D.

๒.เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

๓.ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๒๑๗ หมู่ที่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐ โทรศัพท์ ๐-๕๕๒๘-๗๒๔๕-๖ โทรสาร ๐-๕๕๒๘-๗๕๕๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๔-๘๑๓-๓๗๓๓

๕. ประวัติการศึกษา

นักธรรมชั้นเอก (๒๕๔๓)

ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๒)

ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๖)

ปริญญาเอก ดุษฎีมหาบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๖๒)

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ -

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย (ไม่มี)

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : (ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุนย้อนหลังไม่เกิน ๕ ปี) (ไม่มี)

๗.๔ ผลงานวิจัย – บทความ หนังสือ ที่ตีพิมพ์ และแหล่งทุน (ไม่มี)

๒.๒ นายเสถียร สระทองให้

๑.ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายเสถียร สระทองให้

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Sathain Sathonghi

๒.เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

๓.ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๒๑๗ หมู่ที่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐ โทรศัพท์๐-๕๕๒๘-๗๒๔๕-๖ โทรสาร ๐-๕๕๒๘-๗๕๕๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๖-๙๓๓๕๙๑๓

๕. ประวัติการศึกษา

นักธรรมชั้นเอก (๒๕๒๖)

ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๔)

ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๗)

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ -

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ๒๕๖๐

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : (ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุนย้อนหลังไม่เกิน ๕ ปี) (ไม่มี)

๗.๔ ผลงานวิจัย - บทความ หนังสือ ที่ตีพิมพ์ และแหล่งทุน (ไม่มี)